A

„SZEPESMEGYEI TÖRTÉNELMI TÁRSULAT"

MILLENNIUMI KIADVÁNYAI.

VI. KÖTET.

Sváby Frigyes: A Szepesség lakosságának sociologiai viszonyai a XVIII. és XIX. században.

LŐCSE.

A „SZEPESMEGYEI TÖRTÉNELMI TÁRSULAT" KIADÁSA.

1901.

A

SZEPESSÉG LAKOSSÁGÁNAK

SOCIOLOGIAI VISZONYAI

A XVIII. és XIX. SZÁZADBAN.

ÍRTA

SVÁBY FRIGYES,
SZEPES-VÁRMEGYE LEVÉLTÁROSA.

LŐCSE.
NYOMATOTT REISS JÓZS. T. KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.
1901.

A szerkesztő bevezetője.

Társulatunk évezredes kiadványai sorában már a múlt 1900-adik évre »A szepesi bányavárosok története« következett volna, de ennek írója — sajnos — »erejénél többet mert.« Tartózkodás nélkűl mondhatom ezt, mert magam vagyok az, a ki tájékozatlanúl a források és megelőző munkák nagy tömege felől, s nem számítva hívatalos elfoglaltságomnak igen terjedelmessé kifejlődésére, kissé túlságos önbizalommal vállalkoztam arra a munkára, melyet legjobb szándékom mellett is csak a jövő év elején bocsáthatok közre. Nem mentségűl, csak igazolásúl említem meg, hogy mint kir. tanfelügyelő igen sok és sokféle belső és külső szolgálatra vagyok kötelezve, s ezért időm és munkaerőm sokkal inkább szétforgácsolódik, semhogy valamely terjedelmesebb művet a részemről is óhajtott egymásutánban és a kitűzött időre írhatnék meg.

Ez az akadályozó körülmény kényszerített újabb időhalasztást kérnem társulatunk igazgató választmányától, idézett munkám befejezésére. S ez az oka annak is, hogy a helyett *Sváby Frigyes* tagtársunknak

»*A Szepesség lakosságának sociologiai viszonyai a XVIII. és XIX. században*« czímű füzetét nyújtja most választmányunk társulatunk tagjainak 1900-adik évi illetményül.

A csere igen szerencsés, mert ez a mű teljesekké egészíti ki társulatunknak eddig megjelent évezredes kiadványait, de a nélkül, hogy bányavárosaink történetéből sokat előlegezne. Vármegyénk tősgyökeres és csak okleveles, meg úri rendű és vagyontalan nemességének, városi polgárságának, jobbágyságának, s napszámos és cseléd lakosságának a XVIII-adik és XIX-edik században folyt mindennapi életéről mesteri rajzot adván ez a füzet, eleven alakokkal népesíti be azt a földet, a melynek csak politikai, vallási és műtörténeti változásairól számoltak be korábbi kiadványaink. De mégis elég mondanivalót hágy a bányavárosok történetének az ott kifejlődött különös életviszonyokról.

E mű egyébként is teljesen méltó arra, hogy helyet foglaljon társulatunk évezredes kiadványainak sorában. Szerzőjének tárgya iránt érzett meleg szeretete, igen nagy elméleti és gyakorlati tudása, rendkívűl gazdag tapasztalása és erős ítélete nagybecsű korrajzot alkotott e munkában. Írója mint vármegyénk levéltárosa, a leghitelesebb adatok nyomán mondja el a régibb időkről szóló elbeszéléseit, s másfelől, szavai szerint: »az átalakúlások mesgyéjén élve«, minden kútfőnél igazibb forrásból, saját vizsgálódásaiból merítette az újabb időkre vonatkozó meggyőződéseit. E két

kedvező körülménynek összehatása következtén előadása a klasszikus történetírás erejével hat az olvasóra. Még írásmódja is szinte ősatyai zamatú. Egybevetéseiből itt-ott sötétlátást olvas ki talán némelyik »újkori« olvasója, de ez is emlékezzék a költő igéjére: »Avita canere avos decet« (Öregekhez illő a régmúlt dícsérése).

Mindezek nyomán bizton remélem, hogy vármegyénk történetének barátai szivesen fogadják e művet, melynek nem utólsó érdekessége köznépünk erkölcsi és anyagi javainak erős védése, a mi egészen új irány történetírásunkban.

Lőcsén, 1901. évi július hó 15. napján.

Dr. Hajnóci R. József,
e. i. titkár.

A

SZEPESSÉG LAKOSSÁGÁNAK SOCIOLOGIAI VISZONYAI

A XVIII. ÉS XIX. SZÁZADBAN.

Szep. Tört. Társ. mill. kiadv. VI. köt.

Az immár végét ért XIX-edik század közönségesen a csodás találmányok és rohamos átalakulások korszakának mondatik.

Ez földünk minden népére vonatkozólag találó és helyes definitio, s még inkább mondható ez, kivált az átalakulás rohamos voltát illetőleg, hazánkról és a Szepesség társadalmi viszonyairól.

Mi magyarok ugyanis geografiai fekvésünk, néprajzi helyzetünk és sokféle történelmi viszonyaink adta körülmények folytán csak később léphettünk a reformokkal járó átalakulások útjára és kettős sietséggel igyekeztünk azután szerencsésebb nyugati szomszédainkat utólérni.

Így Szepességünk is e században oly mélyre ható sociologiai változásokon ment át, hogy szinte mondhatnám, miszerint szász őseinknek nyolczszáz esztendő előtt itt történt letelepedésük óta utódjaik helyzete összesen nem változott ennyit, mint a lefolyt utolsó ötven esztendő alatt.

Azért azt hittem, nem volna talán egészen érdek nélküli dolog összehasonlítani azon helyzetet, melyben elődeink a XVIII-adik században éltek azzal, melyben mi a XX-adikba lépünk.

Ezen párhuzamnak vázlatos ecsetelésére vállalkoztam egy a »Lőcsei Szabad Lyceum«-ban tartott

előadással, melyet most a »Szepesmegyei Történelmi Társulat« igazgató-választmányának külön kifejezett óhaja folytán, némileg átdolgozott és kibővített alakban, millenniumi kiadványai számára rendelkezésre bocsátok. Szabadkoztam ugyan a közzététel ellen, de miután az igazgató-választmány azt találta, hogy az »essay«-szerüleg tartott tanulmány beleillik az 1894. évi deczember 10-ediki közgyűlés által erre nézve megállapított programmba, a mennyiben e két nevezetes korszaknak embereit és viszonyait történelmileg méltatja és ismerteti, végre engedtem a kivánságnak. Azt tartom ugyanis, — habár legjobban ismerem művem fogyatkozásait és azt is tudom, hogy már fölolvasása alkalmával sem mindenben talált helyeslésre, — miszerint oly kevesen vagyunk már azok közűl, akik az átalakulások mesgyéjén éltek, hogy azok nézete és véleménye már azért is érdemel talán némi figyelmet, mert szemtanúkként szólnak oly korról, mely mindig történetünk legnevezetesebbjeihez fog számíttatni.

E tekintetek szolgáljanak tehát mentségemül, ha egy szűkebb körben már részben előadatottakat most a nagy közönség itélőszéke elé bocsátani bátorkodom.

Hogy az ösmertetni szándékolt két században élt és élő szepesieknek sociologiai helyzetüket a siker némely reményével hasonlíthassuk össze egymással, tudnunk kellene: hány ember lakta a XVIII-adikban az egész vármegye területét? De e kérdésre — sajnos — nem találunk sehol kielégítő és teljesen megbízható feleletet.

A II. József császár által 1784-ben elrendelt népszámlálás végeredménye ugyanis nem dolgoztatott föl,

s adatai is oly ingadozók, hogy Schwartner Márton, az első magyar statisztikus, — aki mellesleg mondva, Szepesnek szülöttje volt, — Magyarország lakosságát akkor csak 3,200.000-re becsüli, míg Schlötzer német tudós azok számát hét millióra teszi.

Mi tehát az igazság? Megtaláljuk talán, mint a legtöbb esetben, ha azt a középúton keressük és az ország akkori lakosságát öt millióra tesszük.

Mennyi jutott ebből Szepesnek, azt szintén csak megközelítőleg mondhatjuk. De inkább többet, mint keveset mondunk, ha az egész vármegye lakosságát hetvenezerre becsüljük. Körülbelül ennyire következtetek némi fenmaradt adatok nyomán eszközlött összehasonlító számításokból. Így csak példáúl említve, Késmárknak volt 1750-ben 2211 lakosa (most közel 5000), Szepes-Váraljának 1200 (most 3500 körűl), Bussócznak 143 (most 900 körűl), Szepes-Ófalunak 191 (most 900-on felül).*)

E népesség a XVIII-adik században és még a XIX-ediknek első felében is jog, kereset és életmód, míveltség és társadalmi állás szerint különböző, s chinai falak által külön választott, még házasságok által is ritkán vegyülő három osztályból állott, nem szólva az idővel itt-ott alakúlt kicsiny számú átmenő, vagy közvetítő kasztokról, melyekről, jelentéktelen voltuknál fogva is, alig lehet e szűk keretben szólani.

Az első osztályhoz tartoztak a kiváltságos, politikai jogokkal tulajdonképen csak egyedül bíró *tősgyökeres* és *armális nemesek*. Ezek adót nem fizettek, földjeiket, ha szegények valának, maguk szántották, ha pedig jobb módúak, akkor jobbágyaik által míveltették. A megyénél viselt, legnagyobb részben nem

*) Az 1901. évi népszámlálási adatokat pontosan még nem ösmerem.

díjazott, vagy csak csekély, inkább tiszteletből járó fizetéssel ellátott tisztségeken, s a fölkelés alkalmával személyesen teljesített honvédelmen felül, újabban alig szolgálták mással hazájokat. Pedig polgáraiként, a zászlósok-, főurak- és papokkal egyetemben, mint »Karok és Rendek« egyedűl ők tekintettek; mint a szent korona tagjai számtalan privilegiummal bírtak és igazában a »nemzet gerinczét« képezték. Állásuk a milyen kiváló, még sem volt odiosus, mert »vitézlő«-nek czímzett rendjük nem vált sohasem kizárólagossá. Fölvétetett abba ugyanis nemesítés által folyton minden, bármi szerény származású egyén, aki vagy a közügy terén, vagy valami hasznos működés által kitűnt, gyakran még ha idegen is volt, s nemcsak hazánk történelmében szereplő nagy nevek viselőiről tudjuk, hogy ily »új emberek« valának, hanem lesz alkalmunk látni, hogy épen Szepes is több-kevesebb kiváló ily családot nyert, armális levéllel kitüntetett és jutalmazott egyik-másik derék fiától.

Nemeseink, egynémely aulicus mágnást kivéve, itthon maradtak, őseiktől öröklött földjüket mívelték és a mellett a vármegyei közgyűléseken vettek részt, a municipium terén buzgón szolgálván hazájokat is. Kivételesen egyik-másik ifjabb sarjadék, a kiben hevesebb, tettekre buzdító vér pezsgett, vagy nagyobb ambitio lakozott, katonai pályára lépett, melyet azonban rendszerint már alantosabb fokon ismét elhagyott, minthogy ott is külföldi származású tiszttársai mindenkor előnyben részesültek, amit, — simúló amúgy sem lévén, — öntudatában sértve, soká nem tűrhetett Miért is a XVIII-adik század háborúi alatt katona viselt sok nemeseink között nagyon kevés vitte törzs tisztségig, tábornokságig pedig mindössze — tudton

szerint — csak három: Kray és két Mattyasovszky. De már több tipikus alakja a marczona kapitány-, meg hadnagyoknak létezett majdnem minden, akkor még számos compossessorok lakta faluban, akiknek Háry János-féle emlékezete, még évtizedek után is élt az illető falu hagyományaiban.

A szepesi nemes rend jellemére, lelkületére, gondolkozási módjára és hazafiságára e században kedvező világot derít azon történelmi tény, hogy a század elején buzgó, éltöket és vagyonukat feláldozó »kuruczok«, közepén Mária Terézia »vitéz insurgensei«, végén pedig II. József alatt bátor ellenállásukkal a kiméletlen forradalmár császár »legyőzői« lettek.

Tudvalevő, hogy Szepesnek nemessége mindig a haza legszegényebbjei közé tartozott. Birtokai kicsinyek voltak, mert a vármegye területének nagy részét a két szabad királyi város, az akkor Lengyelországhoz tartozó XIII városi tartomány, a káptalan, nehány szerzetes rend, s később a püspökség birtokai foglalták el. A fennmaradt részből is még sokat a főúri osztályhoz tartozó Csákyak és a palochai Horváthok bírtak, úgy hogy a köznemeseknek már alig is juthatott sok.

A vármegyénkben akkor élt tizenhárom radicalis család tagjai 3—400 holdon felűli földdel nagy ritkán bírhattak, s annál nagyobb birtoktestek egyesek kezén, szinte latifundium számba mentek nálunk. Ilyen tekintélyesebb földbirtokot csakis a Máriássy-család egynémely tagjai, meg a Horváth-Stansithok bírtak. Tekintetbe kell továbbá venni, hogy még azon kis birtokok jókora része is erdőből állott, mely rendszerint fölosztva sem volt, hanem közös maradt, de egyik és másik birtoklási módban sem bírt valami nagy érték-

kel, mint a hogy kevés jövedelmet is hozott. Tehát csak kicsi rész jutott itt azoknak a haza földjéből, akik azt — mint hangoztatni szerették — vérükkel szerezték volt.

Az ugyanakkor itt létező körülbelül száz »armálista nemes« család szintén nem bírt jelentékenyebbet, sőt még kevesebbet ingatlanban a vármegye területén. De azok között vagyonosak is voltak, olyanok, akik a városokban ingatlanokkal, a Hegyalján szőlőkkel, vagy — több esetben tovább folytatott — üzletekkel bírtak.

Közjogilag mi külömbség sem létezett a radicalis és az armalista nemes között, de a köz- és történelmi felfogás szerint az volt a külömbség közöttük, hogy míg a radicalis nemes ősi — sőt a honfoglalásra visszavezethető — jog szerinti birtokai révén, vagy későbbi birtokadomány folytán volt nemes, addig az armalista *armalis levélnek* nevezett diploma által és birtok nélkül lett a magyar nemesek sorába emelve.

Az így nemesítettek nagyrésze nemesítése után is a városokban maradt lakni és pedig többnyire abban, melynek polgáraként nyerte nemességét. De olyanok is voltak, kik miután jogot nyertek nemesi földek birtoklására, ilyenek szerzésére vagy zálogjog útján, vagy birtokos családokba való házasodás által törekedtek. És miután tagadhatlan, hogy az I. Lipót, I. József és III. Károly királyaink által sűrűbben nemességre emelt egyének között többnyire vagy tudományos, vagy politikai, vagy pedig katonai és egyéb érdemök által kiváló férfiak voltak, az akkortájt ily módon eszközlött szaporítása az itt kis számú nemességnek, valóságos jótétemény volt Szepes-vármegyére nézve. Ha nem történik meg azon — mondhatnám — szükséges vérfölfrissités,

akkor el sem képzelhető, miként felelhetett volna meg a törvényhatóság épen a XVIII-adik században reá háramlott nagy föladatoknak. Armalistáink névsorából csakis néhányat említve, állításom igazságát bizonyára elösmeri az, a ki vármegyénk utolsó két századbeli multjával csak némileg foglalkozott. Ha nem is emelkedtek mindig a legmagasabb polczig, de a vármegye jegyzőkönyvei híven megőrzik a Cornides, Engel, Spóner, Kray, Pfanschmidt (Zsedényi), Gundelfinger, s más nem tősgyökeres családból való táblabírák és tisztviselők kitünő érdemeit. De persze nem minden armalista család ivadékaiból lettek ilyen kiváló megyei emberek. Ha teljesen vagyontalanok voltak, vagy azokká lettek, polgártársaik fölé való emelkedésüknek bizony kevés hasznát vették, sőt néha épen kárát is látták. Kénytelenek voltak mesterség űzésére adni magukat, czéhtársaik pedig rossz szemmel nézték őket, sőt volt olyan czéh is, mely nemes származású gyermeket nem vett föl inasai közé. De mind a mellett volt minden városunkban szép számmal mesterséget űző nemes ember. Az olyan nem gondolt többé privilegiumaival, el is feledte, hogy bír ilyennel és szinte megrémült, ha mint például a Mária Terézia trónra léptével kiütött örökösödési háborúnál elrendelt átalános nemesi insurrectiohoz való behívása által, nemes voltára emlékeztetett.

Mind azon nemesek közűl társadalmi tényezők azonban csak azok voltak, akik birtokaiknak legalább egy részét megtartották, s iskolákat végezvén, a közügyekben való résztvevésre alkalmasabbak voltak, mint azon kevés holdnyi birtokukat saját kezeikkel mívelő, s a teljes elparasztosodástól csak előjogaik és az ősiség intézménye által megóvott, később »bocsko-

ros«-oknak nevezettek, a kiknél — ennek híján — bizony nemességök tudata is kiveszett volna.

E leghelyesebben »úri osztálynak« nevezhető réte-ge akkori társadalmunknak, a XVIII-adik század elején és közepe felé sok anyagi bajjal küzködött. A kurucz és később az örökösödési háborúk, de Ausztriának ellenünk irányúló vám politikája is okozták azokat. Enni, inni valója volt ugyan az olyan úrnak; az utóbbit biztosította majd mindegyiknek meglevő hegyaljai szőlője, asztalát pedig dúsan ellátták gazdaságának termékei, erdejének elejtett vadja és folyóinknak nemes halai, de fényűzési, sőt csak kényelmi czélokra fordít-ható pénze is bizony nagyon ritkán volt. De igényei is, a helyzetnek megfelelően, szerények voltak. A falusi úr, ha csak katonaviselt ember nem volt, világot sem látott, s nem volt alkalma sem, idegenben jobb élet-módot látni, mert már nagy dolog volt, ha csak a harmadik vármegyébe is lakodalom, vagy valami örö-kösödési per alkalmából ellátogatott. Közönségesen abban a curiában halt meg, a melyben született, hová nejét hozta, s hol gyermekeinek bölcsője is ringott. Ezért is volt ez neki a világ központja és legbájosabb helye. Elégedetten folyt le ott élete, melynek tartal-mat adott a közügyekkel és családjával való gondos foglalkozás, jobbágyai és háznépe ügyei-bajainak kö-telességérzetű fölkarolása és a szerény házában leg-tágasabb értelemben gyakorlott szíves vendéglátás. Ez időből maradt reánk a szinte legendaszerű magyar vendégszeretet nagy híre. Valamely családi ünnep soha-sem volt csak szűk körben megtartva, de a legtávo-labb rokon és minden ösmerős meg lőn híva, s a meg nem hivottat is épen oly szívesen látták. A közleke-dési eszközök kezdetleges volta, s utaink rossz állapota

is hozzájárult, hogy a vendégszeretet mintegy életfeltétellé vált, mert ha valaki például csak Toporczról, vagy Tótfalváról a közgyűlésre Lőcsére utazott, e ma közelnek látszó czélját akkor ugyanaz nap nem érhette el, hanem kénytelen volt útjában elébb valahol ebédre betérni, s még éjszakára is valami jó ismerősénél megszállni. A quartális gyűlésekre utazgató táblabíráknak a megszálló helyeken való ilyen társas összejöveteleik kellemes episódjai voltak a szepesi urak különben egyhangu életének. Kedélyes poharazás, meg bizalmas társalgás közben már ott állapították meg a zöld asztalnál másnap követendő eljárásukat, mert itt nem voltak sem a komor főispán, sem más tekintetek által feszélyezve, hanem kiki úgy beszélhetett, amint érzelmei sugallották. Tény dolog is, hogy a II. József elleni mozgalom csirái ily privát jellegű összejöveteleknél mutatkoztak legelébb, s hogy innen kerültek csak a tanácsterembe.

A fentebb említett gyakori örökösödési perekre alkalmat az *ősiség intézménye* szolgáltatott, mely Europában Magyarországon kívül sehol sem létezett, s melynek lényege abból állott, hogy a magyar nemes *örökölt* ősi vagyonát örök áron sohasem adhatta el, nem volt korlátlan birtokosa annak, hanem a birtok a család és minden jövendő ivadékai tulajdonának tekintetett. Ha mégis túladni akart, vagy kelletett az ilyen ősi birtokon, azt csak elzálogosíthatta, s ha a zálogidő lejártával vagy ő, vagy örököseinek valamelyike jobb helyzetbe jutott, a zálogösszegnek, s a birtokra fordított és beigazolható javításoknak megfizetése mellett visszaválthatta, vagy pedig a zálogjogot ismét 32 évre, közönségesen a zálogtartónak valami reáfizetése mellett, meghosszabbíthatta.

És ez tartotta fön a magyar nemességet 1848-ig, mely esztendőben e fontos jogát is önként feladta. Úgy mint ma — hogy trivialis hasonlattal éljek — ivadékai sorsuk jobbra fordulását valami főnyereménytől várják, az időben őseik leveles-ládájukban és genealogiájukban kutatták: nem nyilt-e meg valami távol rokonuk magva szakadtával egy, az ősiség alapján — ex radicalitate juris — reájuk néző birtok, vagy zálogjog öröksége? Nagy érdeklődéssel is tartották folyton nyilván minden vérbeli összeköttetésüket. Külön, most elavuló félben levő szavunk is volt az ily összeköttetés megjelölésére. *Osztályos atyafinak* mondta a nemes azt, akinek őseivel az ő ősei valamikor, talán több száz esztendővel azelőtt, valami birtokon osztozkodtak. Egy elsárgult ily osztály- vagy zálogleveállel fölfegyverkezve, nem egy tönkre ment nemes kiperelt magának oly birtokot, mely régente, akár negyedik-ötödik ízű szépapjáé lehetett.

Az ősiséget ismertető e kitérés után és annak kapcsán, nemeseink vagyoni helyzetéről szólván, külön ki kell emelnem, hogy miután az ilyen ősi jogoknak hosszadalmas és bonyolódott kiperlése békésebb, tehát rendezettebb viszonyoknak örvendő időkben természetszerüleg könnyebben volt eszközölhető, a XVIII-adik század közepén innen Szepesben is nem egy család folytatott ilyet sikerrel, s az egyik épen ilyetén pere megnyerésének köszöni máig fennmaradt tekintélyes positióját.

Akkortájt fellendűlt a bányaipar is és létesült több azzal összekötött üzem, s nem egy nemes ember húzott abból bő jövedelmet. Mert ámbár a bányaművelést csak a bányavárosok területén, s azonkívül kevés helyen folytatták, mégis az egész vármegye

volt általa érdekelve, vagy közvetlenűl mint kux-tulajdonos, vagy közvetve mint gazda, s még inkább mint erdőtulajdonos.

Ez és közgazdasági viszonyaiknak egyéb irányban való javulása, kedvező befolyást gyakorolt a XVIII-adik század vége felé a társadalom egyeseire is. Azelőtt a nemesi udvarházak legnagyobb része faépület volt és a berendezés több mint egyszerű, sőt szegényes. De ez időből reánk maradt osztálylevelekből és leltárakból láthatjuk, hogy az 1780 körüli idők mintegy válpontot képeznek, melytől innen őseink már az életnek szebbé és kényelmesebbé tételével is gondoltak. Bizonysága ennek a reánk maradt, s ez időben készült becses bútor, ezüst mű, ékszer és egyéb luxus tárgy. De megállapítható az is, hogy a legtöbb máig fenmaradt falusi kastélyunk szintén akkortájt épült, nevezetesen az egyik toporczi, a márkusfalvi, a hunfalvi és mások. Ez idő előtti várszerű és terméskőböl való, máig fenmaradt úri kastély példájául csak a nagy-őrit, a friedmanit, a másik toporczit és a márkusfalvit említhetem.

Hogy a kényelmes kastélyban lakó úr míveltebb volt a faházban lakó elődjénél, azt nem fogja senki kétségbe vonni, valamint azt sem, hogy nagyobb és urasabb lakásával életigényei, de még életfölfogása is nem csekélyet változott. Kiváló férfiakban Szepesben sohasem volt hiány. A század elején még élt Görgey János a híres kurucz alispán, ki nagy míveltségű férfiu és II. Rákóczy Ferencznek kedyelt és ügyes diplomatája volt, mely szolgálataiért Spielbergen kínos fogságban bűnhődött fiával együtt. Szintén nem hétköznapi ember lehetett az a Máriássy István sem, aki a század közepén húsz évig volt Szepes-vármegye alispánja, de ugyanakkor egyszersmind Gömör-vármegye

alispánja is. Oly nagy bizalom nyilvánulásának — valószinüleg igazolt — jele ez, melyet manap meg sem tudunk érteni. Mérvadó, kiváló egyéne volt e századnak továbbá Horváth-Stansith Márk is. De mindezeket fölülmulta Berzeviczy Gergely, a nagyhírű tudós közgazdasági író, kinek latin és német nyelven írt művei európaszerte ösmertek voltak, melyeket az, aki ez időknek nemzetgazdaságáról tudomást akar szerezni, ma sem mellőzhet.

És az említett férfiak lelkületének megfelelő míveltséggel bírtak nejeik is. A fenti Görgey János neje volt egy ily kitűnő, igazi »nagyasszony«, aki nem fáradt bele férje kiszabadításának ügyébe és elkövetett mindent arra nézve, hogy őt megszabadítsa. Levelet levél után írt Bécsbe a királynak, főbb embereinek, primásnak, nádornak, de a lengyel királynak is, aki közbenjárását meg is igérte, sikerrel-e, nem tudom.

A nem régen unokája által kiadott azon levelekből, melyeket Berzeviczy Gergely európai útjáról, Párisból, Londonból és Németországból írt anyjának Horváth-Stansith Borbálának, eleven képet nyerünk egy másik hölgyről és ennek azon minden iránti érdeklődéséről, melyet fia föltételezett nála, mert csak úgy érthetjük meg, hogy az utazó politikai, de philosophiai észleléseiről is beszámol anyjának. Látjuk továbbá mily, már nem is csak tiszteletteljes, de »alázatos« hangon szólott egy akkori, már meglett és világot látott úrifiu szülőjéhez, mely hangot ma egy alárendelt kenyeres ura ellenében magára nézve megalázónak és sértőnek találna. De e tónus akkor az idősebbekkel szemben átalános volt. Az idősebb testvér tegezte ugyan öcscsét és húgát, de azok mindig magázták amazt. Patriarchális viszony volt a családban, legfőképen a

családfővel szemben, ki föltétlen úra volt háznépének. Nem akarom ugyan állítani, hogy papucskormány akkor nem is létezett volna; szívesen elhiszem, hogy a nőnek nagy hatalma akkor is uralkodott, csak úgy, mint ma, de tagadhatatlan, hogy inkább kendőzgetve iparkodott érvényesülni.

A XVIII-adik század szepesi nagy míveltségű nemes hölgyeiről írva, mintegy mulasztást követnék el, ha föl nem említeném azt, akit még magam is ismertem, aki ugyan még a XIX-edik század közepén innen is élt, de azért mégis csak a XVIII-adiknak szülöttje és neveltje vala. A nagy tudós Berzeviczy Gergelynek özvegyét, Berzeviczy Teréziát értem. Ez a tiszteletre méltó agg hölgy mintegy tipikus példánya volt a korában »Schöngeist«-nak nevezett női alakoknak, akik finom modoruk, tudásuk, szellemük, de épen úgy hivatásukbeli kötelességeik és föladataik teljesítése által is nagy befolyást gyakoroltak nem csak közvetlen környezetükre, de egy egész vidék társadalmára is. Így lőn ő is évek hosszú során át a tátraaljai úri társaságnak kimagasló és hangadó vezértagja, akinek emléke úgy akaratlanul lép elémbe, a midőn a régen multról akarok írni, s akire hálásan emlékszenek mindazok, kik ifjú korukban vendégszerető lomniczi kastélyában látták annak töpörödött háziasszonyát, lényében fekvő fölénynyel, a társalgást mindig szellemi magasabb szinvonalra irányítani és azon tovább szőni.

Azon nemes ifjaink, a kikből az e kort jellemző »táblabírák« lettek, a lőcsei nagyhírű jezsuita-collegiumban, a késmárki és lőcsei evangelikus lyceumokban és a híres eperjesi protestáns collegiumban nyerték nevelésüket. Ez intézetekben, ahol tudós férfiak tanítottak a század végével is, még a mindeneket átható

keresztény irány és életfölfogás volt a hangadó, de már befolyásolva az akkor Jozefinismusnak nevezett szabadabb gondolkozástól, mely cosmopolitikus, de philantropikus irányánál fogva, az ujabb nemzedékü földesúr és jobbágya közötti viszonyra is kedvező befolyással volt. Tagadhatlan része volt ugyanis abban, hogy azt a XVIII-adik század végén kielégítőnek, sőt jónak mondhatjuk. A jobbágyok részéről felmerülő panaszok nyomára alig akadunk az »úri székek« fenmaradt iratai között, miből következtethetni, hogy az akkori földesúr legnagyobbrészt vagy mint jóakaró és humanus patriarcha bánt alárendeltjeivel, vagy pedig mint keresztény felebarátjaival, s miután mindkét iránynak egyaránt nemes kútforrása volt, az eredménynek is egyforma kielégítőnek kelletett lennie.

Minthogy eddig csakis a köznemesség tanultabb, s úri rendjéről szólottam, ez osztálynak pedig egy második, társadalmilag — ha nem is politikailag — jóval alantabb álló rétege is volt, arról is szükséges még egyet-mást elmondanom. A szántó-vető, paraszt, vagy bocskoros nemes ember az általam úrirendűnek nevezett vagyonosabb osztálytársától nem volt valami éles határvonal által elválasztható, mert volt olyan is, aki a két réteg mesgyéjén állva, mintegy bizonyításául szolgált annak, hogy a »rétegezés« inkább csak mesterséges valami és változó is, amennyiben a sors és vagyoni helyzet megváltozásával az illető más kategoriába sorozhatóvá lőn. De mert a szepesi nemesség nagyobb része tényleg nagyjában mégis elütött attól az úrirendünek nevezettől, elkerülhetlen, hogy ha annak helyzetét is ösmertetni akarjuk, ezt külön tegyük.

Ezek a szegény — mondjuk bocskoros — nemesek nem mindig csak birtoknélküli armalis levél által

megnemesítettek, hanem nagyon gyakran birtokos, sőt tősgyökeres legrégibb családok ivadékai voltak, akik ismételt osztozkodás, az idők viszontagságai, vagy könnyelmü gazdálkodás folytán, társadalmilag fokról-fokra alább szállottak, míg végül oda jutottak, hogy alig maradt már annyi ősi földjük, hogy abból csak paraszt módra is megélhessenek. Fiaik iskoláztatására, épen szegény voltuk miatt, gondolniok sem lehetett, ha csak valami jobb módu rokon, vagy gyakrabban egy jóakaró pap, a kinek a fiu nagyobb tehetsége a falusi iskolában feltünt, annak neveltetését magára nem vállalta, a midőn is rendesen azt, lévén az a legolcsóbb mód, az egyház szolgálatára szánta. Arra, hogy ily szegény falusi nemes fiát a közel városba mesterségre adta volna, alig volt példa. Míg ellenben a józanabbúl gondolkozó városi nemes, a kinek nemességet nyert őse is városi polgár volt, cseppet sem habozott fiából tisztességes mesterembert nevelni.

Mindannak daczára, hogy a rögjéhez ragaszkodó ilyen földmívelő nemes, bármily kicsiny darab földön könnyebben élhetett volna meg, mint paraszt gazdatársa, hiszen nem fizetett sem adót, sem tizedet nem adott papjának, s minden köztehertől mentes volt béke idején, az még sem volt úgy, mert szerény helyzete mellett is nagyobbak voltak igényei. Bármily szegényesen, de vasárnaponként ő és neje némileg úri módra öltözködtek, mert hiszen a templomban is az első padsorok illették meg családját. Még a XVIII-adik században élt öreg emberektől tudom, hogy nálunk Szepesben alig volt reá eset, a mi másutt oly gyakran történt, hogy a legszegényebb nemes is rendesen a nép viseletét hordta volna, ezt legfeljebb mezei munkája alkalmával vette magára. És mivel

ez által már külsőleg is jelezni akarta kiváltságos állását, csak természetes folyománya volt ezen fölfogásának, hogy magát szegénysége és kevés míveltsége daczára is szintén az »úri rend«-hez tartozónak tekintette. Minthogy pedig a szántó-vető nemesek majd mindig csak oly helyütt éltek, ahol úgynevezett »közbirtokosság« állott fenn, ahol tehát nagyobb számú nemes lakott együtt, s ezek között jómódu, néha gazdag is, aki talán épen a legszegényebbnek vérrokona, vagy legalább osztályos atyafia volt, s mindezek érintkezése egymással az értelmi és vagyoni nagy különbségek mellett is, a köztük elösmert egyenlőség alapján történt, e visszás és egészségtelen helyzet mindig nagy hátrányokkal járt épen a szegényekre nézve, amennyiben azok, az akkor mindig megtartott névnapi és egyéb torok alkalmával élvezett vendéglátást gyakran viszonozni is iparkodtak, ami idővel csak még nagyobb vagyoni sülyedésüket, sőt vesztöket is okozhatta.

Könnyen érthető tehát, hogy épen az atyafiság és komaság kultusza volt akkor, úgy mint később is, az osztály különben életre való rétegének fővesze-delme. Mert eltekintve a hiúság szülte e hibájától, a »populus Verbőczianus«*) ama része derék és hasznos tényezője lett volna társadalmi életünknek. Lelkülete hazafias volt mindenkor és mert magáratartó, azért becsületérzése is eleven volt. Minthogy pedig, ha csak falusi iskolában is nyert, de a paraszténál nagyobb míveltséggel bíró, írni, olvasni tudó értelmes emberek számába menők voltak, azért e szegény sorsu nemesség tagjai lettek volna hivatva az úri rend és a

*) Igy is neveztetett a magyar nemesség egész tömege, minthogy közjogi értelemben véve, az aki joggal nem bírt, nem is lehetett tagja a szent koronának, mely fogalom alatt pedig a fejedelem és az egész nemzet értetődött.

parasztság közötti közvetítők és az elhanyagolt népnek mezőgazdasági példaadói, sőt oktatói lenni. Sajnálatos, hogy ez csak kevés helyütt történt, minek egyrészt a magyar ember, s kivált a magyar nemes ember vérében lakozó úrhatnámság volt az oka, mihez később az is járult, hogy a XIX-edik század elején, legfőkép 1825-től kezdve, a midőn a megyei tanácstermekben folytak le legélesebb politikai küzdelmeink és ezekbe az alakult pártok által a szegényebb nemesek is bevonattak, akik azelőtt bizony soha, vagy csak nagy ritkán jelentek volt meg a közgyűléseken, most tömegök által közjogi állásuk döntő voltára, de egyszersmind annak fontosságára és kihasználhatására is figyelmeztetve lettek. A megyei főemberek és pártvezérek ugyanis a tömegek becsődítése által törekedtek többségre jutni és e czéljuk elérésére felhasználtak minden megengedett és meg nem engedett eszközt, a reábeszélést ép úgy, mint a vesztegetést, s ez az eljárás, még ha hazafias motivumokból származott is, nem lehetett hasznos az így megdolgozottaknak sem erkölcsére, sem pedig anyagi helyzetére nézve. Ez időben jött használatba nem csak a dolgot jelző, spanyolból kölcsönkért »korteskedés« új szó, de maga a szerencsétlen politikai üzérkedés is, mely azóta annyi bajt hozott hazánkra és társadalmunkra.

Ha a társadalom politikailag legkiválóbb osztálya mindkét rétegének ismertetése után a közgazdaságilag fontosabb, ipart űző, tehát a termelő osztályok elsejére térek, akkor a *városi polgári rendről* kell szólanom.

Tudja kiki, hogy e rend tagjai Szepesben a két szabad királyi város és a bányavárosok, mint nem-

különben a XIII szepesi város tartományának területén laktak.*) Hozzá kell tennem, hogy úgy mint lakhelyük nem volt azonos a nemesekével, úgy azoktól eredetre, állásra, foglalkozásra és életmódra nézve is különbözők valának.

Már abban is különbözött a két osztálybeli egyén, hogy a szepesi nemes, ha ugyan nyelvre nézve szinte inkább tót, vagy német volt is, de »magyarságának« eleven tudatával bírt mindenkor, már azért is, mert minden becses előjogát csakis magyar nemes voltának köszönhette: ellenben, az egy lengyelektől lakott Ó-Lubló város kivételével, a többi város lakói mind merő németek valának, kik, ha hű fiai voltak is a hazának, magyar nemzeti érzülettel a XVIII-adik században még akkor sem bírtak, ha magyarúl tudtak és beszéltek is, mert a mai értelemben vett nemzeti öntudat azon korban ép oly ösmeretlen valami volt, mint ösmeretlen maga a nemzetiségi kérdés is. Sőt koczkáztatom azon nézetemnek kifejezését is, mely szerint a legszűkebb értelemben vett szülőföldön túlterjedő, egy egész nagy országot felölelő honszeretet, — mely ismét nagyrészt a fajszeretetre vezethető vissza, — átalában a XVIII-adik században fölkapott cosmopolitikai fölfogásnak ellenhatásaként, újabban csak a franczia forradalom eszméiből keletkezett és azokkal terjedett tovább, s még a XVIII-adik század végén inkább csak a felsőbb politikával foglalkozóknál ösmeretes érzés volt, míg a tömegnél valóban jóval ujabb keletü.

*) A mint már a XIII város történetében is bővebben előadtam, e városok ámbár Lengyelország fönhatósága alatt állottak, mégis Magyarországhoz tartozóknak tekintették magukat, s olyanokkal tekintettek az itteni hatóságok által is, legalább sok tekintetben. Azért, de meg azért is, hogy már a XVIII-adik század negyedik negyedében végleg visszacsatoltattak az anyaországhoz, lakóik is már e tanulmányom keretébe voltak fölveendők.

De hát városi polgárságunk mindenesetre hazafias érzelmü, továbbá szorgalmas iparűző volt, s ez osztály kiválóságának köszönheti Szepességünk az országban kitünő nagyobb míveltségének máig fenmaradt hírét. Hiszen az országban páratlanúl is állott vármegyénk a tekintetben, hogy aránylag kicsiny területén huszonnégy polgárok lakta várossal bírt. Ezek lakóinak míveltsége persze messzire túlhaladta a parasztét és versenyezhetett az iskolázott nemesember »átlagos« míveltségével, sőt sokszor ezt is túlhaladta. A városok jó iskolái, de a polgárok szigorú házi nevelése és erkölcsös életmódja érthetővé teszik e tényeken alapuló állítást. Nem nagyon politizált a civis, hanem annál többet foglalkozott a községi ügyek mellett mesterségével, gazdaságával és családjával. Ujság nem járt, mert nem is volt, hanem azért olvastak az emberek akkor is és szellemi szükségletöket kielégítette a Biblia, melyet akkor, egyéb könyvek mellett, minden evangelikus háznál naponta és főkép lapozgattak. De szélesebb látkörrel is bírt a városok lakója, mert többnyire világot látott ember volt, aki önállóvá és egy czéh tagjává nem is lehetett, ha csak három évig mint mesterlegény idegenben nem vándorolt, mely vándorútjáról nem csak mesterségében szerzett ügyességgel, hanem sokféle tapasztalattal, tudással és gyakran változott nézetekkel gazdagítva tért haza.

A »czéhrendszer«-nek, mely csak korunkban, az 1872. évi VIII. t.-cz. folytán szünt meg létezni, voltak e vándorutak egyik főkövetelményei, de többet is tett e régi intézmény: századokig lehetségesítette Szepesben a kézműiparnak virágzását és azt, hogy itt a XVIII-adik században nagy számban és jó módban

élhettek és gyarapodhattak városaink lakói. Ezek tudvalevőleg majd mind mesteremberek voltak és főhivatásuk a mesterség űzése is maradt. A szepesi régi közmondás »Handwerk hat goldenen Boden« vallomást tészen arról, hogy mint vélekedtek a régiek a mesterség hasznos voltáról. Igaz, hogy ha az ilyen iparos mestersége keresetéből valamit megtakaríthatott és jobb módra tett szert, azonnal ingatlannak szerzésére gondolt. Első sorban, ha ilyet nem örökölt volt, házat vett, s azután jó földeket is. Mit is tehetett volna egyebet megtakarított vagyonkájával akkor, midőn sem takarékpénztárak, sem részvények nem voltak, állampapirokat pedig itt nem ösmertek, s a pénznek más biztos elhelyezése szintén bajos volt. De azért, a míg csak dolgozhatott, mégis folytatta mesterségét, ha talán tovább is mohó vágygyal jó szántók és rétek szerzésére törekedett. Tette azt tovább is azért, mert a földbirtok tekintélyt is adott a községben és bizonyos előkelőség épen csak ahhoz volt kötve, s mert azonfelül a mezőgazdaság, még kicsiben is, akkor szép és biztos jövedelmet adott.

Ugyanis földeink minden terméke a vasutak létesítése előtt jól volt itt értékesíthető, midőn minden Kassáról, vagy a miskolczi és rozsnyói búzavásárról ide szállított mérő gabona »vitelbére« átlag két forintra volt tehető, s ez a versenyt a dúsabb alföld termékeivel lehetségesítette, mi mintegy praemiumja volt a mi silányabb gabonanemüinknek, mely az ujabbkorig fönn is tartotta mezőgazdaságunk jövedelmezőségét és földeinknek árát is. Mikor ez megszűnt, vége volt mindkettőnek. A városokban a jelzett módon létesült »törpe gazdaságok« azonfelül még azért is különösen jövedelmezők voltak, mert megmívelésüket a

kicsiny mesterember üres óráiban saját kezeivel végezte és ennek folytán regieje nem is jött számba, s a mi terméket aratott, az tiszta jövedelme volt, mely megélhetését — a mestersége mellett szerzett keresményeivel — nagyon megkönnyítette.

Ily viszonyok és körülmények mellett és ily kihasznált előnyök folytán, melyekhez a községi legelő és az akkor dívó ugarrendszer is számíthatók, a mesterségnek valóban arany alapja volt, melyet még hozzá a »czéh« is sikeresen védett.

Ezen sokat emlegetett régi »czéh« zárt testület volt, mely ugyanazon ipart űzőkből alakúlt és a melybe való belépés szigorú előfeltételekhez volt kötve. Bizonyos számu tanuló és vándorlási év után, a fölvételre jelentkezőnek felügyelet és ellenőrzés alatt *mester-* vagy *műremeket* (Meisterstück) kelletett készítenie és csak ha képességét a remek kifogástalan előállítása által beigazolta, lőn tetemes taxáknak a czéhládába való befizetése után, ünnepélyesen és a középkorból származó czeremóniákkal, a czéhnek kötelékébe fölvéve és mint »czéhbeli mester« mesterségének önálló folytatására jogosítva.

Egy némely czéh ezen átalános föltételeken felül még különlegeseket is írt elő szabályúl. Kizárt például bizonyos nemzetiséget, vagy felekezetet, sőt épen Szepesben volt olyan is, mely politikai okokból nemes származásúakat nem fogadott föl testületébe. De valamennyi a törvényes születést és a fölveendőnek keresztény vallását követelte. Kedvezményekben részesítették azonban az olyannak mesterré való avatását, aki egy ugyanazon czéhbeli mesternek özvegyét, vagy leányát vette el. De átalában mondhatni, hogy Ferencz királynak 1828-ban a czéhszabályok rendezése iránt

kiadott patenséig, a hány czéh volt az országban, ennyifélék voltak szabályzataik is.

A fölsorolt fő- és alapvető rendelkezéseken felül a czéhszabályzatok a családi és társadalmi életre is kihatottak. Előírtak ünnepélyeket, lakomákat, vallási gyakorlatokat és egyátalában elkisérték a czéhtársat sírjáig, de gondozták teljes életében is többé-kevésbbé jótékony intézkedéseikkel. Viszont kötelezettségek is terhelték az egyes czéheket. Megerősített városokban például ostrom esetében az egyes kapúk, vagy tornyok megvédése egy-egy tekintélyesebb, vagy számos tagból álló czéhnek volt polgári kötelessége. Még én is ösmertem Késmárkon a »Kürschner«- és »Kupferschmied«-kapút; Lőcsén volt egy »mészáros«-, »asztalos«- és szintén egy »szűcs«-, meg »rézöntő«-torony; Podolinban pedig tudok egy »takács«-bástyáról, melyek mind arról tesznek bizonyságot, hogy védelmök azon czéhek feladata volt, a melyeknek neveit viselték. Ezen, hon- vagy városvédelmi föladatnak további folyománya volt, hogy a czéhek valami fegyvertár-neműt is tartoztak föntartani, mint a milyenek birtokában II. Rákóczy Ferencz idejében még tényleg voltak is, a midőn a városok utólszor voltak ostromnak alávetve. De arsenáljaik maradékai még részben tovább is fönmaradtak, mert még a múlt század első felében magam is láttam Késmárkon, hogy a kovács- és lakatos-mesterek ünnepélyes felavatásával járó fölvonulások és körmenetek alkalmával, a czéhbeli fiatal legények a czéhmesterüknél őrzött rozsdás vértezetbe öltözve vezették a városon zeneszóval végig vonúló menetet, melynek persze — főkép az ifjúságot érdeklő — fődíszéül szolgáltak.

Mindez azonban a XVIII-adik században nagyrészt

már csak emlék, vagy külső czafrang volt; a lényeges a Nagy Lajos királyunk óta a czéheknek dúsan adományozott sokféle szabadalmak valának, melyek legfőbbike és valamennyinek közöse az volt, hogy oly városban, melyben bizonyos mesterségnek czéhje létezett, nem volt szabad nem czéhbeli mesternek — kontárnak, németül »Störer«- vagy »Pfuscher«-nek — oly iparczikket előállítania, kiigazítania, vagy eladnia, melynek elkészítésére a város illető czéhje privilegiummal bírt. Nem is volt tehát szabad más városbeli mesternél valamit dolgoztatni. Ha lőcsei ember késmárki szabónál csináltatott öltözetet és az kitudódott, a ruha elkoboztatott és úgy a csempésző megrendelő, mint az öltözéket készítő idegen mesterember pénzbírsággal sujtattak. Maradt is akár hány nyoma a városi levéltárakban az ilyen praevaricatio-nak nevezett kihágásból eredő és sok izgalmat okozó pereknek.

Egyes-egyedűli kivételt az *országos vásárokon* szabadon forgalomba hozható bizonyos czikkek, például: csizmák, kalapok, szűrök, lószerszámok képeztek. E vásárok és azokon megengedett szabad kereskedelem mintegy ellensúlyozói voltak a czéh adta iparvédelem túltengésének és fontos tényezői a régi idők és a XVIII-adik század közgazdaságának is. A falusiak, úr és paraszt egyaránt, amit háziipar által elő nem állíthattak, azt leginkább csak a vásárokon szerezték be. Faluhelyen ugyanis kovács-, bodnár- és kerékgyártón kívül alig akadt egyéb mesterember. Kivételesen történt, hogy valami foldozó-toldozó elzüllött legény, aki, mert a városban nem boldogúlhatott, vagy pedig mert paraszt leányt vett el, a mi czéhbeli embernek nem volt szabad, ott rekedt a faluban, a hol szegényesen tovább tengődött.

A Szepesség sok apró városaiban a czéhalakulás néha kivételes módon is történt, a mennyiben a rokonmesterséget űzők, például fegyver-, kés- és szögkovácsok, vagy a közelfekvő több városban lakó, ugyanegy mesterséget űzők, egy czéhhé alakultak, a mire tudtommal az országban egyebütt nem volt példa. Így igyekeztek az elszórtan dolgozó iparosok is az akkor egyedül hatékony védelmet nyujtó czéhnek védszárnyai alá jutni.

A czéhrendszer e vázlatosan ecsetelt iparvédelmi föladatain felül, tagadhatlanúl még társadalmiakat is teljesített e korban, amennyiben akkori egészséges fejlődése és alakulása távol tartotta a most oly fenyegető socialista aspiratiokat. Mindkét félt kielégítő, patriarchalis viszonyt létesített a munkás és munkaadó között. Úgy a mesterinas, mint a mesterlegény, mondhatni kivétel nélkül, a mesternek, munkaadójának családjában élt, tehát emberileg is közel állott hozzá. Egy czéljuk, egy törekedésük, egy sorsuk és legalább hasonló gondolkozásuk is volt, ugyanazon életmódjuk és folytonos együttélésük folytán. Már az inas is bizton tudta, hogy legény lesz belőle, az utóbbi pedig, hogy csak szorgalmától és takarékosságától függ, miszerint előbb-utóbb ő is mester lehessen. Másként van ma, a midőn a munkás többnyire gyárban dolgozik, a gyárnak tulajdonosa pedig rendszerint »részvénytársaság«, egy ösmeretlen, elvont fogalmu »valami«, a minek sem lelke, sem szíve nincsen. És nagyon kevés azon iparágak száma, melyek üzeme még ma is kicsiben haszonnal folytatható, ritka tehát azon munkás is, aki a valószínűség némi reményével arra gondolhatna, hogy ő belőle valaha még önálló, saját műhelylyel bíró mesterember is lehet.

Még a munkakereslet mai módja is mennyire különbözik az akkori régitől! Régente, a mikor a legény munkát kereső útján ázva, fázva, bőröndjével a hátán, furkós bottal kezében a világot bejárta, soha, még távol országokban sem járt idegenben. Minden, bár mily kicsiny városban is, talált czéhjének egy kívülről jelzett tanyájára, — Zunft-Herberge, — melybe betért, s hol legalább három napig ingyen szállást és ellátást kapott czéhjétől. A Herbergvater, vagy a czéhmester, aki néha ugyanegy is lehetett, tartozott neki munkát szerezni, s ha nem talált, útravalóval ellátva, őt a legközelebbi városba irányítani, a hol talán olyat is kapott már.

Ha az ilyen, ámbár nem kényelmes, de nekem kedélyesebbnek látszó utazási módot a mostani gyors továbbítással összehasonlítjuk, a midőn az útra kelt ifju utazásának harmadik órájában talán más országba is ért ugyan, de mindig csupa rideg, idegen, vele nem törődő emberekkel érintkezett, akkor mégis szebbnek találjuk az »Armer Wanderbursch« fáradalmas útját, aki gyalogszerrel járt ugyan, de többet látott, tapasztalt és tanúlt, s azonkívül mindig jóakaró érdek- és vele érző kartársak között haladt tovább vándor- és egész élete útján is.

És testileg, lelkileg mily edző volt az ily évekig tartó vándorlás, mely az egész életre kiható és kitünő iskolává lőn! Meg hány maradandó viszony kötésére szolgáltatott alkalmat. Betér egy fáradt utas ily czéhtanyára, a mint hiszi legfeljebb három napra. De a mint leül estebédhez a vendégszerető czéhmester családi asztalához, szemben vele a gazda szőke leánya foglal helyet. Reá irányúl szeme a hajadonra, s ott is tapad, oly erősen, hogy a legény nem is gondol

többé távozásra. Bár mi olcsó díj mellett fölajánlja — nem is kért — munkáját a mesternek, aki fölfogadja. A legény pedig örömmel, buzgalommal beáll és oly szívesen dolgozik ott, hogy nem is vándorol többé sohasem, hanem veje lesz mesterének, maga is mester ott és egyúttal polgára a városnak. Nem egy hasznos és lelkes honpolgárt nyert ily módon hazánk, pótolva azon ideval ó sok ifjat, aki hasonló módon idegenbe szakadt. De ne higyje olvasóm, hogy e jelenet képzelőtehetségem szüleménye. Nem az, hanem egy füzetke elsárgult lapjaiból vett kivonat, mely füzetkébe jegyezgette valamikor élményeit egy derék, ily módon Késmárkon megtelepült hamburgi timárlegény. És aki a szepesi polgári családok származását vagy elbeszélésből, vagy leveles fiókjukban található irományokból ismeri, tudja azt, hogy sok van olyan, a melynek genialogiája szerint csak nagy-, vagy dédapja került ide, többnyire Németország valamely tartományából.

Az ilyen növekedése a polgári elemnek nálunk üdvös és kivánatos is volt, mert a szepesi német faj sohasem volt szapora. De meg van tagjaiban, még a szülőföldjökhöz való nagy ragaszkodás daczára is, az erős hajlam máshol szerencsét próbálni. És régente, úgy mint manapság is, alig volt az országnak városa, melynek polgárai között szepesiek, vagy ivadékaik nem fordúlnának elő. Régente megtérült a német emberanyagban való veszteség, legalább részben a vázolt módon, ami ma — a míveltebb osztályt illetőleg — csak nagyon kivételesen történik, s a többi között ez is egyik oka a német elem észlelt gyors apadásának.

Ha a szepesi városok ifjú nemzedékének házasság kötése valószínüleg nem is történt mindig a fent elmondott regényes módon, sőt tudjuk, hogy abban

a szülék akkor kétségbe sem vont nagy tekintélyének gyakran több szava volt, mint a legközelebb érdekelt ifjú szíveknek, s hogy a gyakorlatiaknak vélt egyéb előnyök inkább mérlegeltettek a gondos családfők által, sem mint gyermekeik hajlamai: de azért az ily módon létesült házasságok is az e körökben rendesen példás családi élet alapjai valának. Az életet akkoron átható szigorú vallás-erkölcsi fölfogás és épen az e körökben leginkább honos puritán gondolkozás teszik azt érthetővé, de még inkább az igazi szepesi polgári asszonynak akkori és máig is fenmaradt kiváló tulajdonságai Nincsen ugyanis gondosabb, kötelességhűbb és szorgalmasabb háziasszony talán sehol sem, mint a milyen ez. Gyermekeinek gondozásán és háznépének ellátásán felül, mintegy hagyományszerű föladatává lőn, hogy rendszerint a külső gazdaságot is, ha ilyen volt, ő vezette főképen, mert ura inkább mesterségével, vagy egyéb hivatásának teljesítésével szokott volt foglalkozni. Azon korban pedig, melyről most írok, az asszony még a lentermeléssel és termékeinek teljes földolgozásával is foglalkozott. Ő fonta azon fínom szálakat, melyekből az akkor híres »szepesi vászon és asztalnemű« lett, de ő is szőtte, mert nem volt ház, melyben szövőszék kerepelése hallható nem lett volna. Ezen egykor fontos háziipart tönkre tették a változott termelési viszonyok, de még inkább a lábra kapott luxus és az olcsó patyolat.

A háziasszony teendői közé tartozott továbbá a legtöbb városban bizonyos sorrendben a polgári házakra eső »sörfőzés« jogának gyakorlása is. Hasznos kereseti forrás volt ez, de azonfelül valóságos humanitarius intézménye e kornak és vidékünknek. Útját állotta ugyanis a most oly veszedelmesen terjedő alco-

holismusnak, miután a legszegényebb munkás is élvezhette ez ártalmatlan italnak 1—2 váltókrajczárral mért itczéjét. Pedig tény, hogy éghajlatunk alatt, bizonyos évszakokban, a szabadban dolgozó munkás alig nélkülözhet valami szíverősítőt. Már a század végén, midőn a burgonya termelése terjedni kezdett, egynémely város gazdái azt kis üstökben pálinkává égették. Jó jövedelmi forrás volt ez is, de csakhamar bebizonyúlt káros volta, mert később kiszorította végleg a sörnek kevésbbé káros fogyasztását és e különösen kedvelt üstpálinka volt első meghonosítója a népünk minden rétegét megmételyező sokféle szeszes italoknak.

Dolgos és fáradhatatlan háziasszonyunk persze nem olvasott sem regényt, sem tárczákat; családi ünnepélyeket kivéve, kávékba sem járt, hanem egyszerüen és a szó legszorosabb értelmében háziasan, csak övéinek élt. És ha e korról szólva »kávét« említettem, bizony anachronismus bűnébe estem, amennyiben azt akkor alig ismerték a polgári házban. A legjobb móduakban előforduló lakomák alkalmával nem volt hiány jó ennivalókban, sem kiváló hegyaljai borokban, de kávé, thea és átalában külföldi, vagy épen gyarmati árúk, kivéve a bőségben alkalmazott fűszereket, nem kerültek a szepesi polgár asztalára. Egyszerű és takarékos volt egész életmódja, így ruházata is, mely hétköznap alig különbözött a jómódu német parasztétól. Ellenben vasárnapi köntöse, mely több nemzedéknek is szolgált, magyar szabásu és nagy ezüst gombokkal díszített, tetszetős és jó módra való öltözet vala. A nők ruházata is magyar jelleggel bírt, s mindkét nemnél az említett gombokon, ezüst mentekötőkön és lánczokon felül, a néha drága szőrmék alkalmazásában nyilvánult a solid luxusra való törekedés.

Iparosok és gazdák mellett — vagy felett — úgynevezett »honoratiorok« kicsiny számmal éltek akkor a városokban. A megyei emberek és tisztviselők falusi curiájokban laktak és ha nagy ritkán valamelyikök meg akart volna telepedni valamelyik városban, azt a polgárok minden módon megakadályozni törekedtek. A város bírája pedig, úgy, mint a tanácsosok és egyéb községi tisztviselők mind, szintén vagy a mesterségükkel fölhagyott, vagy azt hivataluk mellett tovább folytató iparosokból kerültek ki. Előírt qualificatiót nem ösmert e világ, az egyedüli megkivánt minősítés a becsületesség és polgártársainak bizalma volt, s annak birtokában a szakképzettség hiányának daczára is jól megfeleltek a választottak. Orvos, gyógyszerész, tanár, fiscalis, nem volt talán az egész vármegye területén annyi, mint most Lőcsén, vagy Késmárkon egymagában.

Borral, vassal, érczekkel, gabonával és egyéb czikkekkel élénk import és közvetítő kereskedést űző polgár sok volt, de czéhbeli, nyilt bolttal bíró kereskedő mentől kevesebb. Kevés volt az oly valamire czélzó igény, a mit a családanya, s leányai, vagy cselédjei elő nem állíthattak volna, azt pedig vagy a vásárokon, vagy a gyakrabban jelentkező házalóknál szerezhették be. Főbb kiviteli árúnk a híres szepesi vászon volt, melyet a városok legtöbbjeiben nagy számban dolgozó czéhbeli »kékfestők« közvetítettek. Ez is volt a czéhek legelőkelőbbjeinek egyike. Csak magában Késmárkon 24 ilyen kékfestő-mester volt 1795-ben, s oly arányban voltak a többi városokban is. Többnyire vagyonos és tekintélyes ember lett az ilyen, a messze országokba folytatott kereskedelme által. Némelyek oly vagyont szereztek, hogy vagy maguk, vagy utódjaik a patriciusok sorába emelkedtek, s máig is tiszteltek a Lindner,

Nendtvich, Förster, Fest, Posevitz, Gulden és Stenzel családok, melyek tagjai önérzetesen emlékezhetnek meg őseikről és a hasznos ipar e terén szerzett érdemeikről.

Minden városnak első és legtekintélyesebb honoratiora a pap volt. A katholikus, politikai állásánál fogva, — mert mindegyike a nemesek minden jogaival is bírt, — de a tizedből eredő dús jövedelme, gondos nevelése és gyakran az úri rendből való származása folytán is, kiváló társadalmi állást foglalt el. Az evangelikus szegényebb volt ugyan, de valamennyi a német egyetemeken tanult, kiváló német míveltséggel bírt és nemcsak híveinél, de a más felekezetüeknél is tiszteletben álló, míveltséget terjesztő és alkalmas vezetője volt hitközségének. Említésre méltó, hogy e korban, midőn a vallási küzdelmek nagy heve már lezajlott volt, — mint valamennyi reánk maradt írott emlékekből meggyőződhetünk, — szép felekezeti türelemben éltek a két egyház hívei együtt. Jellemzi ezen jó viszonyt már azon körülmény is, hogy a két felekezetü papok közötti levelezésekben címzésűl és megszólitásúl mindig a »Frater in Christo« fordul elő. Az ily gondolkozásu papirend lehetett is a társadalmat kasztszerű osztályokra választó XVIII-adik században már hivatásánál, de valamennyi osztályból való származásánál fogva is, az azokat ismét összekötő, mintegy közvetítő és áthidaló elem.

Az ily, legtöbb esetben már hivatásuknál fogva áldásosan működő férfiak szükséges voltát még jobban fogjuk méltányolhatni, ha ezek után a lakosság nagy zömét képező »köznép« sociologiai viszonyainak ismertetésére térünk, mely akkor még a törvényhozás hivatalos nyelvén is csak »misera plebs contribuens«-nek,

azaz szegény, helyesebben fordítva: nyomorúlt adózó népnek neveztetett.

A magyarországi jobbágy — a tudatlan közvélemény daczára — nem volt ugyan rabszolga, de nehéz nyűg nyomta vállait és szabadnak sem volt mondható. Rabszolga ugyanis csak az, aki személyével, vagyonával és minden tekintetben urától függ. Ily állapotban pedig a magyar paraszt soha sem volt, mert személyével és szerzeményével még a Dózsa lázadása utáni korban is szabadon rendelkezhetett, miután szabad költözködése és helyzete iránt az 1547. évi XXVI. és 1556. évi XXVII. törvényczikkek humanusan rendelkeztek.

Csak a törvényhozás e bölcs intézkedése és a földes uraknak humanus bánásmódja lehetett oka, hogy míg a jobb kormányzattal dicsekvő szomszédos osztrák tartományok többjeiben később és sűrűn véres parasztlázadások dúltak, — névszerint 1520-ban Tirolban, 1594- és 1597-ben Alsó- és Felső-Ausztriában, ismét 1625-ben ugyanott, — addig barbárnak mondott honunkban ilyenfélék nem fordultak elő, ha csak egynémely egyes uradalmakra, vagy szűk körű vidékekre kiterjedő, csupán helyi jellegü zavargásokat nem akarunk így minősíteni. Ilyenekről pedig most, a jobbágyság eltörlésének fél száza után is, akár hányszor olvashatunk.

De ha másutt a paraszt nyűge még súlyosabb is volt, itt sem mondhatni helyzetéről és állapotairól valami nagyon épületest. Elég, ha tudjuk, hogy teljesen jogfosztott vala és nem polgára hazájának! Földesura még bírája is volt, pereiben ő itélt felette, s habár a legtöbb esetben az itélkezés az »úri széknél« történt,

melynél megyei jogtudósoknak is kelletett jelen lenniök, s a szolgabíróhoz, meg a vármegyéhez való fellebbezés is nyitva állott előtte, mindamellett még sem talált ott oly biztos jogvédelmet, mint a milyet mai fölfogásunk követel.

Földje a földesúré volt, kinek azért, hogy azt mívelhette, »robot« munkával és sok egyéb szolgálmánynyal tartozott, melyek nálunk Szepesben, Mária Terézia urbéri patense alapján, végleg csak 1773-ban rendeztettek. Eddig az évig a paraszt helyzete és megélhetése nagyrészt urának több-kevesebb jóvoltától, humanitásától függött. Jó úr alatt jobb dolga volt, kemény szívüek alatt a sorsa is nyomorúságossá vált. Ha távol, más jószágán élő urával személyesen nem érintkezhetett, hanem csak valamely sáfárjával, akkor bizony sorsa gyakran nem is volt sokkal jobb, mint valami délamerikai czukor-, vagy pamut-plantageon izzadó fekete rabszolgáé, mert az ily alárendelt emberek, a mint a tapasztalás mutatta, a nekik kiszolgáltatott szegény paraszt verejtékén nem csak élősködni, hanem gazdagodni is akartak.

De Mária Terézia urbariumának érvénye alatt is, melynek intézkedései mindenesetre jótétemény és nagy haladás számba mentek, minden országos adót csak a paraszt fizetett és köteles robotján felül még gabonatermésének minden tizedik kévéjét a papnak tartozott adni.

Hogy az akkori földmíves terheiről némi fogalmat adjak olvasóimnak, például kiírom a megyebeli Illésfalu községének előttem fekvő hiteles urbariumából mindazon tételeket, melyek egy *egész telek* birtokosának szolgálmányait tartalmazták. Egy olyan urbéres egész teleknek állománya 20—32 hold között inga-

dozott*). Tartozott hozzá természetszerüleg lakház, a szükséges gazdasági épületekkel, továbbá egy 400 □-öles kertnek való beltelek, mely utóbbi azonban a legritkább esetekben bírt olyan kiterjedéssel, végül járt a gazdának megfelelő legelő és a határbeli urasági erdőből fajzás, úgy a tüzelésre, mint nemkülönben építkezési czélokra.

Ennek ellenében tartozott a jobbágy urának, mindig egy egész telek után,

1-ször évente 52 napi igás, vagy 104 napi kézimunkát leszolgálni, és pedig azt napkeltével megkezdeni és alkonyatig folytatni;

2-szor köteles volt évente egyszer valami nagyobb útra való fuvart ura számára teljesíteni, melynek tartama alatt azonban az úr úgy a jobbágy, mint az igavonó állatok eltartásáról gondoskodni tartozott;

3-szor köteles volt a jobbágy urának évente egy öl tüzelő fát befuvarozni;

4-szer adózik urának évente 2 tyúkot, 2 kappant, 12 tojást, 1 itcze vajat, 30 egész telek használói pedig együttesen adnak még egy borjut is;

5-ször az urbarium negyedik pontjának IV-edik szakasza megállapítja: ha a földesúr nősül, vagy ha úrnője férjhez megyen, avagy ha a pap földesúr első miséjét mondja, akkor a jobbágy a 4. pont alattiakat urának adományúl átnyújtani köteles;

6-szor ha a földesúr háborúban fogságba esik, vagy ha országgyűlésre utazik, tartozik jobbágya tehetsége szerint megszabadításához, illetve útiköltségeihez hozzájárulni;

---

*) További számításaim alapjául mindig átlagképen 24 holdnyi telket veendek.

7-szer a kilenczed helyett, melynek természetben való szedése itt soha sem volt szokásos, a jobbágy további 12 igát, vagy 24 kézimunka-napot szolgál le. E tételnél meg kell jegyeznem, hogy a megyebeli legtöbb más községben a kilenczed egy telek után járó 4—8 forint váltságdíjjal van fölvéve, s hogy a kilenczedet természetben itt alig szedték valahol.

Ha az urbariumok főtételeikben egyezők is voltak mind, de mindegyikében akadt a kisebb szolgálmányokra vonatkozólag kisebb-nagyobb eltérés az átalános mintától. Így például a Poprád völgyének alsó részében lakó jobbágyok rendszerint a lenipar egyes munkáinak teljesítésével is tartoztak. De nagyjában a kivonatban közlött illésfalvi jegyzék alig tért el a többitől, melyek mind nyomtatott táblázatu ürlapokra bevezetett rovatokból és szövegből állanak, mely utóbbiból csak a közérdeklődésre alkalmasabb pontokat írtam le szűkszavu kivonatban, mert az egész több nyomtatott ívből áll és tartalma bizonyára csak untatná az ilyenekkel foglalkozni nem szokott közönséget.

De az urbéri viszonyból eredő terhek fölsorolásával még távolról sem mondottam el mind azt, ami az adózó paraszt vállát nyomta, mert a már elébb említett országos és akkor — igaz — kicsiny községi adón kívül, még az úti munkát is szintén csak a paraszt teljesítette, de ezen általa épített utakon a »vámot« megint csak ő fizette, holott azokon a nemes és a városi polgár vámmentesen végig kocsikázhatott. Nyomasztó teher volt az előfogatok (forspontok) szolgáltatása is, melyeket a vármegyei tisztviselő, de a közgyűlésre utazó nemes, az »egy nemes« számba menő szabad királyi városi oda kiküldött képviselő,

katonatiszt és minden — állítólag — közügyekben utazó ember igénybe vehetett. Igaz, hogy az előfogatot szolgáltató gazda állomásonként — a mi körülbelül 14 kilométer volt — és lovanként 5 krajczárt kapott, de azt sem készpénzben, hanem nyugtatványban, melyet vagy a »hadi«, vagy a »házi« adó lerovásánál beszámítottak neki, ha ugyan valami igazi, vagy ürügyül keresett ok miatt nem kifogásolták. Végül a rendes katonasághoz is csak a paraszt legényt sorozták, vagy helyesebben, a mint a nóta is mondja: »kötéllel fogdosták«, mert így történt tényleg. Ha az országgyűlés megszavazott bizonyos számu újonczot, az állítandók számát kivetették elébb a vármegyékre, ezek pedig az egyes községekre. Ott azután összeültek a szolgabíró, a földesúr és a községi bíró, hogy kiszemeljék azokat, a kiket egy, vagy más okból elakartak a faluból távolítani. Első sorban talán igazán a falu roszszait szemelték ki arra, de emberi dolog, hogy nem egyszer egészen más indító okok, irígység-, féltékenység-, gyülölet- és haszonlesésből eredők játszottak közbe, melyeknél fogva valóban hajmeresztő dolgok történhettek és történtek is. Az így önkényesen összeírottakat éjnek idején megtámadták, összekötözték és úgy szállították — az anyák, szeretők és rokonok hangos síránkozása között — a »Werbcommando«-hoz, a hol, ha bevált, besorozták és pedig a XVIII-adik században még életfogytiglan tartó szolgálatra.

Az említettem »Werbcommando« valóságos istenostora volt azon vidéknek, melyen időszakonként megjelenni szokott. Hivatása ugyanis az volt, hogy *toborzás* útján töltse be azon hézagokat, melyek idővel az ezredek sorában beállottak. És ezt ismét csak erő-

szakkal és furfanggal teljesítette. A hol vásár, búcsú vagy egyéb sokadalom volt kilátásban, csakhamar megjelent ott a czifra huszár ruhába öltözött toborzó katonacsapat is. Czigány zeneszó mellett, félrészegen, tánczolva járta be a várost, vagy falut, muzsikával, itallal csalogatva magához minden szemre való legényt, kiket a »toborzó« név alatt máig ismeretes szép táncz csábítgatott, de még inkább a szép mundér és a potya ital. Ha egyszer belekerült a veszedelmes tánczoló körbe, rendesen veszve is volt a körülhálózott legény, mert mihelyt kezét megragadhatta valami vén verbunkos és fejébe nyomhatta csákóját, ezt olybá vették, mintha ez által beállott, azaz amint mondák »fölcsapott« volna, s ezzel katonává is lett, mire nem is késtek neki a foglalót, a »Handgeld«-et valamelyik zsebébe csusztatni. A szegény fiu azzal családjáról, s mindenről a mit addig szeretett és becsült, egész életére lemondott. Azt hitte, hogy legalább huszár lesz, de gyakran abban is csalatkozott, mert a »Werbung« mindig huszár ruhába volt bujtatva, még akkor is, ha bakáknak toborzott, jól tudván, hogy a magyar fiút, ha tót nyelvü is, a ló és a zsinoros mundér jobban csábítgatja, mint a »pocsolya kerülgetés« kilátása.

A sok ezer ily módon katonává lett ifjú nagy része a csatamezőkön hullott el, még nagyobb része lazaréthban halt meg, vagy ha már nem kellett, mint vén obsitos koldus tért haza, hol alig ismert valakit, s idegenül tengette élete utolsó napjait. De kicsi részéből oly világra szóló, vitéz huszár »Oberster« is lett, mint a milyen a későbbi báró Simonyi volt, aki mint írni-olvasni sem tudó mészároslegény, egy debreczeni vásáron a toborzóknál fölcsapott és »von Pik auf«, azaz közemberből tiszt, Terézia-rend lovagja és báró lett.

E talán nem felesleges, mert a népéletet jellemző kitérés által elejtett fonalat ismét fölvéve, ki kell még emelnem, hogy ha egyátalában nagyok voltak a magyar jobbágy terhei, gyakran még súlyosabbakká váltak a behajtás módja által. Aratáskor, bár mint fenyegettek sötét felhők az égen, tilos volt a keresztbe rakott gabonának befuvarozása mindaddig, míg a tizedszedő ki nem szemelte a neki járó minden tizedik kévét. A gazda nem szánthatott, vethetett akkor, midőn jónak látta volna, ha az urasági hajdú az ablakra kopogott és bekiáltotta ellenmondást nem tűrő, »holnap robotba« hangzó parancsát.

Úgy a városokban, mint faluhelyen is, volt az ismertettek mellett, a ma *negyedik rendnek* mondott birtoknélküli, csak munkája után máról holnapra élő még egy másik osztály, mely számos volt ugyan akkor is, de csak kevéssé hasonlított a mai proletárius, vagy par excellence »munkás«-nak nevezetthez. A mesterségek űzésénél segédkező inasok és legények nem számíthatók ide, mert ezek czéhbeliek, annak kötelékébe besorozottak voltak és mint mondám, ezen zárt testületben fokonként haladtak, mígnem saját üzemmel bíró, önálló mesterekké lettek. Közöttük és a mai munkás között az a nagy különbség, hogy az utóbbi mindinkább hontalan cosmopolitává lesz, aki a szerint, a mint verejtékével végzett munkája után jobb bért reményel, ma itt, holnap ott dolgozik, elhagyja nem csak szülőhelyét és hazáját, de könnyű szívvel Európát is, jobb megélhetésnek és nagyobb keresetnek gyakran csaló hitében. A XVIII-adik század munkása, cselédje, vagy napszámosa pedig mitől

sem iszonyodott annyira, mint az aféle kóborlástól, s nemcsak a közlekedési eszközök hiánya miatt, hanem szülőföldjéhez való meleg ragaszkodásból is, a legritkább esetekben szánta el magát ezt elhagyni, s ott élt, ott szolgált és dolgozott, a hol született volt.

De nem volt akkor aránylag nagy számmal az ilyen birtoktalan, csak kezeinek munkája után élő ember. A falvakban a telkesgazdák ifjabb figyermekeiből kerültek ki azok. A telek nem lévén egy negyeden alul fölosztható, azt rendszerint a legidősebb fiu kapta, a leányok csak kiházasítást várhattak, s a kisebb fiúk, ha apjoknak egy negyednél nem volt többje, csak az ingó vagyonból kaptak részt és azzal zsellérekké lenni iparkodtak. Építettek ugyanis házikót a földesúr telkén, melyet pár köbölnyi földdel, legelővel és fajzással, évi csekély munkáért elnyerhettek, s így szerényen meg is élhettek. A földbirtokos pedig szívesen látta és elősegítette az új családnak megtelepedését, mert érdekében állott magának az amúgy is gyér lakosságú helységekben mentől több munkaerőt biztosítani.

Az ezeknél még szegényebbek, akik zsellérházra sem tehettek szert, azok földesuruknál, vagy a szomszéd városban cselédeknek szegődtek, vagy ott mint napszámosok keresték kenyerüket. A városokban pedig ilyenekre szükség volt, mert az egy-két holddal bíró kisiparos megmívelhette ugyan mellesleg maga is övéinek munkájával földjét, de nem a nagyobb gazdaságra szert tett vagyonos földbirtokos, aki már cselédre, vagy napszámosra szorúlt, s ilyen munkaerőt szolgáltatott neki a faluról oda telepedő ifjabb nemzedék.

Hogy némi fogalmunk lehessen, mily viszonyok között élt népünknek ez az osztálya, arra nézve nem elég tudnunk, hogy fenmaradt régi számadási könyvek

tanúsága szerint 1770—1780 körül egy férfi napszámos munkabére 20—30 krajczár és egy napszámosnőé 15—20 krajczár között ingadozott, hanem ismernünk kell az első szükségletü élelmiczikkek akkori árát is. És ezt föltüntetendő, közlöm főtételeiben a lőcsei tanács által 1770. évi november hóban a kir. helytartótanácshoz fölterjesztett »Specification der allhier gewesenen Marktpreise der Victualien«*) czímű hivatalos kimutatást, mely szerint akkor

1	font	marhahús	ára	volt	. . .	—	frt	3	kr.,
1	»	bárányhús	»	»	. . .	—	»	$2^1/_2$	»
1	»	disznóhús	»	»	. . .	—	»	$3^1/_2$	»
1	»	disznózsír	»	»	. . .	—	»	12	»
1	»	vaj	»	»	. . .	—	»	15	»
12	darab	tojás	»	»	. . .	—	»	4	»
1	itcze	asztali bor	»	»	. . .	—	»	10	»
1	»	sör	»	»	. . .	—	»	1	»
1	»	pálinka	»	»	. . .	—	»	9	»
1	mérő	búza	»	»	. . .	1	»	30	»
1	»	rozs	»	»	. . .	—	»	75	»
1	»	árpa	»	»	. . .	—	»	60	»
1	»	zab	»	»	. . .	—	»	45	»

Mily tetemesen ingadozók voltak akkoriban rövid idő alatt az árak, annak példájául fölemlítem, hogy már 1780-ban a marhahús fontjának ára 5 kr., a disznóhúsé $6^1/_2$ kr., egy font vajnak 25 kr., egy mérő búzának az ára pedig 1 frt 90 kr. volt és ily arányban emelkedtek a többi, az első specificatioban részletezett czikkek árai is. Ezen árjegyzékeknek a mi árainkkal való összehasonlíthatására nézve meg kell jegyeznem, hogy az akkori pénzegység a »rénes- (rajnai) forint« volt, melynek ezüst tartalma körülbelül azonos

*) Vármegyei levéltár F. LXX. nro 335. és Prot. 1780. pag. 399.

volt most is forgalomban levő forintunkéval, s hogy szintén száz krajczárra oszlott, de értéke a mai két koronáénál mégis sokkal nagyobb vala, a mennyiben akkor azért a forintért jóval több árút lehetett venni mint mostanság, a mint azt a közlött árjegyzék maga is bizonyítja, mert példáúl vehettem volna 1770-ben egy rénes-forintért 33½ font marhahúst, míg ma két koronáért csak négy fontot szerezhetek.

Hogy a pénz belértéke és »vásárlási képessége« mindenben úgy viszonylott a mainak vásárlási képességéhez, látjuk még a megyei tisztviselők fizetéséből is, mert míg az alispánnak fizetése akkortájt 300 frt, s a szolgabíróé 150 frt volt, a mostani ily állásu tisztviselőnek fizetése annak tizszeresét is teszi ki. És látni még jobban a cselédek fizetéseiből is, melyekre nézve szintén hivatalos okmányok alapján hozok fel néhány példát.

Egy 1776-ban eszközlött összeírás szerint, a Magura vidékén egy *nagybéresnek,* élelmezésén felül, következő évi bére volt:

1. foglalóúl kapott	—	frt	34	kr.-t;
2. ha nős volt, gazdája adott és vetett számára 6 mérő árpát és 6 mérő zabot, mely kötelezettség megváltható volt .	16	»	—	kr.-ért;
3. készpénzben bért	5	»	60	kr.-t;
4. öltözetre kapott 4½ rőf posztót	2	»	60	kr.-ért;
5. négy rőf finomabb vásznat 15 kr.-jával	—	»	60	»
6. nyolcz rőf vastagabb vásznat .	—	»	72	»
7. egy pár csizmát	1	»	50	»
8. két pár fejelést	1	»	44	»
összesen	28	frt	80	kr.

Ugyanott egy *szolgáló leány*

1. foglalóúl kapott	—	frt	34	kr.-t;
2. bért készpénzben	4	»	—	»
3. kendőre valót	1	»	20	»
4. tizenöt rőf finomabb vásznat .	2	»	25	kr.-ért;
5. tizenöt rőf vastagabb vásznat .	1	»	35	»
6. egy pár új csizmát	1	»	20	»
7. két pár fejelést	1	»	20	»
összesen	11	frt	54	kr.-t.

A Tátra-alja vidékén, persze mindig az élelmezésen felül, egy *kisbéres*

1. foglalóúl kapott	—	frt	34	kr.-t;
2. bért készpénzben	2	»	—	»
3. a gazda által adott maggal bevetett és megmunkált 4 köböl árpát és 4 köböl zabot, s ha e kötelezettség megváltva lett	10	»	—	»
4. ruházatra négy rőf fekete posztót	2	»	80	kr.-ért;
5. nadrágra való két rőf fehér posztót	—	»	84	»
6. ingre való négy rőf finomabb vásznat	—	»	60	»
7. nyolcz rőf vastagabb vásznat .	—	»	72	»
8. egy pár német csizmát . . .	2	»	40	»
9. két pár fejelést	1	»	44	»
összesen	21	frt	14	kr.-t.

E hiteles okmányok alapján közlött számok minden szóbeszédnél jobban világítják meg XVIII-adik századbeli két legalsóbb néposztályunknak akkori gazdasági helyzetét, s azokból arra a következtetésre is juthatunk, hogy a napszámos anyagi helyzete, ha ugyan mindig akadt munkája, jobb volt talán a cselédénél,

a kinek — igaz — élelmezése legalább biztos volt, sőt — azt hiszem — jobb még a jobbágyénál is.

A cselédek kielégítő helyzetére pedig vall megint azon, minden levéltári kutatásokkal foglalkozó előtt ismeretes ténykörülmény, hogy 40—50 évig egy családnál szolgáló házi, vagy gazdasági cseléd — mely utóbbi, az urbériség fennállása mellett, persze csak kis számmal létezett a földesúr udvarán — akkor ritkaság sem volt. A magam tapasztalataiból csak egy példát akarok fölhozni: Berzeviczy Sándor egy perében 1785-ben megejtett tanúvallomási jegyzőkönyv szerint, öt olyan lomniczi cselédje lett kihallgatva, kiknek mindegyike harmincz éven felül szolgált — mint mondák — »urok udvarán«, Turner Mihály hajdú pedig épen ötvenkét évig. Az ilyen, és pedig nem ritka esetek, tanújeléül szolgálhatnak, mily patriarchális lehetett a generatióról generatióra egy úrnál szolgáló cselédnek viszonya a családhoz, de meg azt is következtethetnők, hogy a cseléd helyzete tűrhető volt, sőt talán jobb is az apja, vagy bátyja telkén gazdálkodó rokonáénál.

Ha már most az eddig elmondottakra visszatekintünk, méltán megütközhetünk, hogy nemzetünk ezen legszámosabb néprétegének anyagi helyzetéről sokat beszéltem és családi, vagy lelki életéről mit sem mondottam, de nem is mondhattam. Ilyennek nyoma nem maradt sem elsárgúlt levéltári okmányokban, sőt még a nép száján élő hagyományban sem! Végig haladott a nép fia életének göröngyös pályáján részvétlenül, tompán, s ha letünt arról, nyomot sem hagyott, mert még sírjának fejfája is rég elkorhadt és összedőlt! Leghelyesebb, de egyszersmind szivfacsaró jellemzését adhatnám, ha egyszerüen azt mondanám: »született,

dolgozott és meghalt«, mert valóban ez volt mindegyikének sorsa. Mária Terézia anyáskodó kormányzata, ha ugyan káros is vala nekünk politikailag, sok tekintetben mégis üdvös volt, különösen a nép érdekeire nézve. Az általa rendezett urbéri ügyeken felül, első volt az osztrák házból való királyok között, a ki az iskolával is gondolt; ma — igaz — azt mondják, klerikális irányban tette azt; úgyis van, de hát az itju nemzedék ott nyert vallás-erkölcsi nevelése által legalább képessé lett, fölfelé tekintve, az életnek reá nehezülő nyomorúságát türelmesen elviselhetni. A fenyítő bíróságok aktái a mainál kisebb számu bűnesetekről szólanak és az alkoholizmusnak manapság iszonyúan terjedő réme akkoron ismeretlen volt még. E két eltagadhatlan tény magában gondolkozóba ejt, vajjon igaz-e a sokat hangoztatott állítás, hogy minden téren és mindenben oly nagyot haladtunk légyen?

E fogas kérdésre válaszolni épen nem akarok, sőt tárgyilagosan adandom elő további, a XIX-edik századra vonatkozó észleléseimet is és olvasóimra — ha ugyan olyan is akadt — bízom a következtetések megtételét. De a később mondandóknak megérthetése czéljából jó és talán szükséges is volna tudnunk: mit és mennyit érhettek azon szolgálmányok és lerovások, melyekkel a XVIII-adik század jobbágya az államnak, a papnak és földesurának különféle czímek alatt tartozott volt? Példaadásúl ismét az előbb említett illésfalvi egész telken gazdálkodó parasztot választom, a kinek 1775. évi szolgálmányait, szakférfiak szíves hozzájárulásának segélyével és sok combinatio után, következőleg iparkodtam legalább felületesen megbecsülni:

1. az 52 napos igás munkának, vagy 104 napos kézimunkának akkori értéke, mely ma háromszor annyi is lenne, volt	35 frt;
2. kilenczed, füstpénz és hasonló czímeken fizetett	8 frt-ot;
3. természetbeni termékek adózása . . .	2 frt;
4. előírt nagyobb fuvarok és a fa behordása	3 »
5. gabonanemüek tizede, az ugarnak hagyott földet leszámítva, csak 140 kereszt termést vettem föl az egész telken, abból járt a papnak 14 kereszt, a szalmával együtt megérhetett az	21 frt-ot;
6. az iskola-mesternek és az egyházfinak consipatio	2 frt;
7. községi költségekre	2 »
8. úti munkájának értéke	15 »
9. házi adója	4 »
10. hadi adója	3 »

évi terheinek összege megközelítően 115 forint, vagyis *230 korona volt.* Nagy teher ma egy 24 holdas birtokon, de még nagyobb akkor, midőn a 115 rénes-forintnak — mint fentebb mondám — annyival tetemesebb »vásárlási képessége«, tehát mintegy nagyobb értéke is vala.

Ugyanennek az illésfalvi egész telkes gazdának jogutódja az 1900. évre fizetett:

1. földadót	32 K. 68 f.-t;
2. házadót	1 » 60 »
Átvitel	34 K. 28 f.

Áthozat	34	K.	28	f.
3. II-ik osztályú kereseti adót . . .	6	»	—	»
4. e három tétel után 55%-os községi adót	21	»	92	»
5. átalános jövedelmi pótadót . . .	10	»	20	»
6. országos betegápolási adót . . .	1	»	19	»
7. úti adót	6	»	—	»
tehát összesen	78	K.	99	f.-t.

Bizony jóval kevesebbet, mint a mennyit ugyan-e föld után elődje 1775-ben leszolgálni tartozott; még akkor is, ha tekintetbe vesszük, hogy a mai birtokost *közvetett* némely más terhek, u. m. illetékek, jövedékek, fogyasztási adók és talán még természetben leszolgálandó, s községi és dülő utakra való munkák is nyomják. De mindezt számba véve, talán nem túlozok, ha azt mondom, hogy mai adója a telkes gazdának aránylag és absolute elenyésző kicsiny, a XVIII-adik századbeli adózóéhoz viszonyítva.

A számokkal megvilágított ezen előadottak daczára, mégis azt kell látnunk, hogy a jobbágynak 1848. évi oly alapos és gyökeres tehermentesítése aránylag csak keveset változtatott és javított gazdasági helyzetén. Egynémely, vagyonilag is láthatóan emelkedő községnek kivételével, a többinek, mondhatni nagy zömének állapota, ma sem nevezhető kedvezőnek, vagy kielégítőnek. Miután pedig a fölszabadítás megadta a szepesi földmívelőnek egyszersmind a gazdasági föllendüléséhez szükséges előföltételeket is, méltán megütközünk a remélt haladás elmaradásán és keresve kutatjuk ennek okait. Szeretnék e kérdés tisztázásához én is egy némely adattal hozzájárulni. Hogy pedig ezt érthetőbb és könnyebb módon tehessem, megfordított sorrendben, a földmívelő osztályon

kezdem most a XIX-edik század gazdasági viszonyainak további, persze mindig csak vázlatos leírását.

A XVIII-adik század utolsó évtizedének Franczia-országból kiinduló, szabadságra és egyenlőségre törő eszméit megelőzték nálunk II. József császárnak önkényesen reformáló, de szintén liberális és philantropikus intézkedései. Mélyre ható nagy szellemi mozgalom támadt Európaszerte, mely nálunk sem maradhatott érezhető hatás nélkül.

Nemcsak a korszellem nyert más irányt, hanem József reformjai fölrázták a kedélyeket a Mária Terézia hosszú kormányzata alatti tespedésből is. Új eszmék keletkeztek, melyek nem csupán az imént újból megtámadott és veszélyeztetett alkotmány biztosítására irányúltak, hanem jobbjainkban azon meggyőződést is szülték és érlelték, hogy oly alkotmány, mely csak százezrekre terjeszti ki jogait, míg a milliók jogfosztottak, nem áll biztos alapon és nem is állhat fenn, hogy tehát a »szegény adózó nép« sorsával is kell végre valahára foglalkozni.

A törvényhozásban ugyancsak a »szabadalmazott százezrek« képviselői foglaltak helyet, de nem csupán azért nem nyertek elintézést az 1791. évi országgyűlésen a jobbágyok helyzetének javítására czélzó, ott megpendített eszmék, s nem is azért temetkeztek az indítványok a kiküldött »regnicolaris választmányok« porlepte actái közé, hanem leginkább azért történt ez így, mert Bécsben a franczia forradalom eseményei által megrémített túlconservativ mérvadó körök azt találták, hogy nem tanácsos ily zivataros időben a kedélyeket átalában mozgalomba hozni, s még

kevésbbé jó ilyenkor a társadalom gépezetén javítgatásokat próbálgatni.

De mindamellett, hogy a kormány vonakodott a fölvetett kérdés érdemleges tárgyalásába csak belemenni is, nem maradhatott ez hatás nélkül. Ha egy időszerű, jogos és megérett eszme kikél, nincs földi hatalom, mely azt elnyomhatná: eltűnhet egy időre, de később mintegy elementaris hatalommal kitör, hogy végül uralomra is jusson.

Így történt a jobbágy-kérdéssel is. Nem nyert elintézést a XVIII-adik század utolsó tizedében, de a XIX-ediknek első felében gyéren tartott országgyűlések napirendjéről nem tűnt le többé.

Hozattak egyes törvények is, úgymint az »örökváltságról« szóló és mások, melyek szintén és lényegesen javították a jobbágy sorsát, de sokkal többet tett erre nézve a korszellem és az általa befolyásolt társadalom, melyet az akkor keletkező és lánglelkü írók vezetése alatt levő napisajtó hatása kormányozott. Tagadhatlan ugyanis, hogy habár a jobbágynak törvényszerinti helyzete, terhei és függése ekkor is ugyanazok voltak, mégis minden reánk maradt okmány, leírás, levél, emlékezet és hagyomány arról tesz bizonyságot, hogy a változatlan külső körülmények mellett is, jóléte kielégítőbb, megelégedése nagyobb, szegénysége ritkább, míveltsége előrehaladottabb és főkép a vele való bánásmód jobb lett a XIX-edik században, mint a milyen volt a XVIII-adikban. A Tátra alján és a Poprád alsó mentén fekvő német falvak voltak leginkább azok, melyek még 1848 előtt a mainál is jobb virágzási korukat élték. Ott történt legsűrűbben, hogy úgy egyes gazdák, mint egész községek, éltek a tör-

vényadta joggal, egyezség útján megváltva magukat a földesúri fenhatóság alól.

A jobbágy sorsát befolyásoló minden tényező: úr, pap és hatóság egyaránt, már a XVIII-adik század végén is többet gondolt a parasztemberrel, kit azelőtt némelyike talán csak kihasználásra való dolognak tartott. És a mint valamely társadalmi, akár kisebb, akár nagyobb actionak sikere mindig csak évek múltán válik érezhetővé, úgy az említettem korszellem szülte humanusabb törekedések is csak sokkal később lettek eredményökben láthatókká. Ilyenféle hasznosra való törekedésnek köszönjük például földünk egyik, most talán legfontosabb terményének, a burgonyának, itteni meghonosítását is, melynek jelentősége azonban sokkal később, csak a XIX-edik század elején lőn felismerve, a midőn termelése lassan ugyan, de folytonosan és mindinkább terjedni kezdett.

Mindig nagyon érdekelt volna valami közelebbit megtudni a mai szepesi ember ezen kedvelt és mintegy nélkülözhetlen táplálékának itteni meghonosításáról. Sokáig nem sikerült, habár valahányszor a XVIII-adik század végéről, vagy a XIX-edik elejéről való valami levelezés kezembe akadt, mindig figyelemmel voltam, nincs-e benne arról az — a mint tudtam — akkor ide került növényről, mint valami új dologról szó? A véletlen nem régen kezembe jutatta Schwartner Mártonnak, a pesti egyetemen a diplomatika tanárának, egy 1792-ben kelt levelét, melyből végre megtudtam, hogy ki hozta Szepesbe és valószínűleg Magyarországra is, az első burgonyamagot? Sváby Tamás volt e vidékünknek eddig ismeretlen jótevője, a ki a Francziaországban fölkapott, sőt a királyné által propagált gumót ide hozta Párisból, a hová mint a selmeczi

új bányász-akadémia jeles hallgatója stipendiummal a czélból küldetett ki, hogy Lavoisier nagyhírű chemikusnál az analytikus vegytanban gyakorlati kiképzést nyerjen.

Nagy tanulmány-útjáról 1786-ban hazatérve, Sváby a magával hozott néhány burgonyagumót oda adta kisérletezés végett az akkori richwaldi plébánosnak, a ki azokat elültette. A termés dús volt, de midőn a plébános egy tálba valót az utasítás szerint megfőzetett, conservativ és minden újítástól idegenkedő hívei az ösmeretlen csemegét kóstolni sem akarták, nemhogy ültetésére vállalkoztak volna.*)

A meghonosítás nagyon nehezen ment, csak midőn gróf Révay megyés püspök, gróf Csáky Manó, későbbi főispán és Horváth alispán fölkarolták az áldásos növény propagálását, s termelését díjakkal, meg hatalmukkal mintegy kierőszakolták, akkor honosodott meg, de szintén még nagyon lassan. Elterjedésének későbbi előmozdítója azon körülmény is volt, hogy attól tizedet nem szedett, s nem is akart szedni senki sem, mert értéke sem volt, a mikor még csak csemege számba ment és persze Árpádkori egyik diplomában sem volt említve a tized alá eső termékek között.

A nép jólétét azonban, ha lassan is, de láthatóan emelte, az eleintén — ma hihetetlenül — dúsan fizető

*) Megvallom, jól esik, hogy e nagy tudományu, de talán még nagyobb különcz névrokonomnak ebbeli érdemét, fél századdal halála után, legalább itt fölemlíthettem. Tudom, hogy ha ő nem hozta volna be elsőnek a jótékony gumót Szepesbe, behozta volna később más, de érdeme — úgy hiszem — mégis tagadhatlan és ennek czímén talán a „Zipser Ehrenhalle"-ben is helye lett volna. Sváby Tamás különben sokat hányatott és kalandos élet után nagy korban 1850 körül Tótfalván halt meg, a hol mint nyugdíjazott főbányatiszt negyven éven felül élt és embergyülölete miatt, ámbár teljesen egészséges volt, szobáját soha sem hagyta el, hanem könyvek között ott töltötte el magánosan hosszú életének legnagyobb részét.

termény művelése. Szavahihető öreg emberektől hallottam ifju koromban nem egyszer, hogy még a XIX-edik század tizes, meg huszas éveiben sem volt ritkaság a beültetett magnak húsz-harminczszoros kikapálása. Midőn pedig a burgonya már nem csak takarmányúl használtatott, hanem a nép táplálékai között kedveltté vált, akkor ösmerték föl fontos és hasznos voltát, mert ha a gabonanemüekben a termés rossz volt és drágaság lőn, a földmíves bírt egy akkor is biztosan termő jó izű ételt, mely megóvta a régebben oly gyakori éhinségektől. És egyenesen a burgonyatermeléssel járó gazdasági üzemváltozásnak tulajdonítom nagyrészt azt, hogy a század elején való és reánk nézve folyton szerencsétlenül végződő franczia háborúkból eredő tömérdek terhek, s a devalvatióval járó súlyos pénzválságok daczára, földnépünk jóléte nem csak nem hanyatlott, hanem ellenkezőleg tartósan gyarapodott.

De még a kézműipar is virágzónak volt akkor mondható városainkban, ép úgy, mint a kereskedelem is. Hiszen tudjuk, hogy mindkettő a háborúkban, de legkivált ezek után, a mindenfélék szükséges szállításából nagy hasznot húzhat, s ebből ismét a parasztnak is jutott keresete. A hazánkat és a Balkán országait Orosz-, Lengyel- és Éjszaknémetországgal összekötő fő kereskedelmi út akkoron Szepesen át vezetett és gazdáink nagy része árúk fuvarozásából tetemes mellékjövedelmet biztosított magának. Sőt voltak a Magura vidékén Hanusfalván, Ófalván például Kosztkáék, a Tátra alján Nagy-Lomniczon, Rókuszon Cziriákék, s Lőcse vidékén Lethánfalván oly gazdák is, a kik nem nagy gazdaságuk mellett 8—12 lovat tartottak a nagyban való fuvarozás czéljából, mely főüzletük mellett a földmívelés csak mellékes foglalkozásuk vala. A hegy-

aljai »borkereskedésnek« főpiacza a század közepéig Késmárk lévén, ennek éjszak felé való szállítása itteni fuvarosainknak egyik főteendője volt,*) mint nemkülönben a valamennyi városainkban akkor szintén lendületesen folyó vászonkereskedés is. Élénk volt továbbá a bányamívelés, tehát az érczeknek, vasaknak és szénnek ide-oda való szállítása szintén reá szorult a gazdánknak igavonó marhájával az akkortájt már szorgosan épített műutainkon lassan haladó és az egész országban ösmert szepesi »ponyvás« szekérre.

Ezen és más sokféle körülmények folytán a szepesi jobbágyság helyzete a század első tizedében kielégítőnek tünt föl. És nem mond ennek ellene még az 1831. évi parasztlázadás sem, mert bebizonyult és most már tudjuk, hogy ez csak a lengyel forradalom alkalmából itt járt orosz emissariusok csinálmánya volt, kik minden fondorkodásuk daczára sem bírták azt átalánossá tenni, mint a hogy csak egyes körülírt helyeken fordultak elő az aztán ugyan vérlázító kegyetlenségekkel járó véres kihágások. S nevezetes és állításomat megerősítő körülmény, hogy a mozgalom kivétel nélkül csak a *legvagyonosabb* községekben tört ki, ott a hol szó sem lehetett arról, hogy a nyomor, vagy a szükség bírta volna lakosságukat lázadásra. Még inkább vall csupán ilyen izgatásra egy ösmert más esemény, az ugyanis, hogy épen gróf Csáky Károlyt halálra keresték saját jobbágyai, az pedig áldott jóságu igaz atyja és jótevője volt urbéreseinek. Mintaszerű iskolát állíttatott mindenüt, a hol patronus volt, szintúgy kórház- és szegényház-félét, a hol a beteg és

*) Az 1808. évi „Oesterreichischer Staatsanzeiger“ kimutatja, hogy az ófalvi és lublói harminczad hivatalok adatai szerint, az 1807. évben csak Boroszlóba magába 3774 akó magyar bort szállítottak.

elaggott, vagy családjától megfosztott paraszt, vagy munkás menhelyet talált. Még az összesítési törvény előtt, hogy jobbágyainak a gazdálkodást megkönnyítse, összerakatta földjeiket, s átadott nekik dús legelőt és biztosított hozzá elegendő erdőt is. Egyszóval nem volt Mindszenten ember, a ki nem szerette, nem becsülte volna az igénytelen, egyszerü, de mindenekfelett jó szívű grófot, s a ki hálával nem tartozott volna neki, s ennek kellett sövényeken át a vérszomjas tömeg elől menekülnie! Az emberi bestialitásnak oly jelensége ez, mely csak vétkes izgatás által suggerálva lehetett, a mint hogy ilyen is volt. A förgeteg hamar el is vonult a Szepességről, csak örökké sajnálatos, sőt szégyenítő, hogy a megtorlás aránytalanul szigorú volt és az ezt eszközlő »rögtön itélő székek« eljárása valóban barbárnak is mondható. Fönmaradt actái e bíróságnak és működésének egyes részletei nagyon emlékeztetnek Báró Eötvös József »A falu jegyzője« czímű regényében megkapó realismussal leírt jelenetekre és valami elitélőbbet én sem mondhatok felőlök.

Ha az az egy episód nem zavarná egész okoskodásomnak sima és igaz voltát, teljes meggyőződéssel mondhatnám, hogy javuló, sőt kielégítő anyagi és erkölcsi viszonyok között találta volna népünket Szepesben, a csupán és kizárólagosan nemesek és jobbágy-birtokosokból álló 1848. évi országgyűlésnek példát ritkító hazafisággal és önzetlenséggel a maga kárára alkotott azon törvénye, mely egy szóval, egy tollvonással eltörölte a robotot, tizedet, s minden néven nevezendő egyéb úri szolgálmányt és a haza polgáráva avatta az eddig jogfosztott jobbágyat. Valóban így is lett volna, ha épen Szepesben, a később említendő

1845/46. évi rossz termések által lényegesen megtámadott, sőt sok helyütt éhinséggé és nyomorrá fajult eddigi jólét rögtön el nem tünt volna majdnem mindenütt.

De ezenkívül is, ha csak tárgyilagosan és elfogulatlanul mérlegeljük a forradalomszerű és rohamos átalakulás hatását és következményeit, bármily szabadelvü és demokrata gondolkozásuak volnánk is, önkénytelen agályunk támad: vajjon merően áldásthozók voltak-e minden irányban, minden tekintetben, s honnan a sok fény mellett látható annyi árnyék?

Bizonyos, hő hálát ad Istenének minden hazafi, hogy átestünk szerencsésen a földtehermentesítés veszélyes operatióján, s őszintén örűl, hogy megtörtént, a minek történnie *kelletett*. De tény dolog az is, hogy ha Széchenyi terve szerint már előbb és lassan haladva történik, népünk is több hasznát látta volna fölszabadulásának. Így, a mint történt, sok kétely támad az igaz, de mindent mérlegelő népbarátban, hogy legalább sok helyütt népünk alig volt egészen érett, a minden átmenet és közvetítés nélküli azonnali fölszabadításra. És ezt mutatja épen vidékünk népe nagy részének más anyagi és erkölcsi helyzete is, mely többekben azt a nézetet érlelte, hogy talán többet ártott a volt földesúrnak, mint a mennyit használt a jobbágynak, — legalább egyelőre.

Véleményem és itéletem előzetes nyilvánításától tartózkodva, csakis felderítéséül és mentségéül annak, hogy népünk annyi és oly nagy terhektől mentesítve, még sem haladt annyira, mint ezt hittük és vártuk volna, fölhozom első sorban, hogy a szabadság évének mondott 1848-adikat megelőzte két gyászos emlékezetü esztendő, az 1845-ödik és az 1846-odik, mely

rossz termése és főleg átalános burgonya-betegsége folytán oly éhinséget hozott vármegyénk lakóira, mint a milyenről legrégibb krónikáink sem tesznek említést. Hiszen megtörtént, hogy Felső-Láposon egy, valószínüleg nyomorától megőrült anya gyermekét megölte, megfőzte, s magát és többi gyermekeit imígy saját vérével táplálta!

Közlekedési eszközeinknek akkori fejletlen voltánál fogva sem a jótékonyság, sem a törvényhatóság, sem pedig a később közbelépő kormány nem segíthetett, de alig is enyhíthetett az iszonyatos módon föllépő bajon. Százanként vesztek el az emberek, főkép a Magurában. Legtöbbjét az éhtyphus sápadt réme söpörte el. Az országutak árkaiban halva találtattak a kolduló éhezők, s a kik otthon maradtak, házaik küszöbein haltak meg, gondozás és ápolás híján. Fokozta még a bajt, hogy talán jóakaratból, de minden előkészület és gondozó intézkedés nélkül, fölvetették némelyek — nem tudni vállalkozók-e, vagy philantropok? — a Szlavoniába való telepítését eszméjét, a hol állítólag üres telkek állanának az itt megélni nem tudó nép rendelkezésére. E hírek gyorsan futották be az egész vármegyét. Az éhezők sietve pénzzé tették vagyonuk roncsait és családjaikkal koldulva indultak az igéret földje felé, melyről azt sem tudták, merre fekszik? A vége ezen exodusnak az lett, hogy már a typhus csirájával útnak kelő nyomorultak egy része útközben halt el, a többi pedig nem találván sem telepet, sem rendelkezésére álló házat, vagy egyéb az életre szükséges előfeltételt, még szegényebbül és még nyomorultabban tért ismét haza felé, mint a hogyan innen elment volt.

E két esztendő nyomora és szenvedései tönkre tették a nép zömét, de még a legjobb módu gazda

existentiáját is alaposan megingatták, úgy annyira, hogy alig volt egy is, a ki ez időben el nem adósodott volna.

Ily helyzetben, vagyonilag megrontva, erkölcsileg legalább mélyen megingatva, találták földnépünket a márcziusi vívmányok, melyek azonban nem csupán szabadságot, hanem rövidre reá polgárháborút is hoztak hazánkra. Ha sokat is nyert a fölszabadított, áldozatot is követelt tőle a közelgő forradalom. Az új honpolgár választó, de nemzetőr is lőn. Az elsőnek minőségében csakhamar alkalma és módja volt a korteskedés gyönyörűségeivel és erkölcsi veszélyével megismerkedni, minthogy a nemsokára megindúlt első képviselői választások épen Szepesben igen mozgalmasak voltak. De ha sok pénz kerül is ilyenkor forgalomba, kevés jutt belőle a választó zsebébe és még kevesebb válik javára. A nemzetőrség pedig épen még költséggel is járt, nem tekintve az időmulasztást, főkép midőn még mozgósításról és a határoknak Galiczia felé való megszállásáról lőn szó. És ne hagyjuk tekinteten kívül továbbá, hogy a szabadság feletti öröm, izgalom és a sok allarmirozó valós álhír, még a legpéldásabb gazdát is sűrűn a falu korcsmájába csalták, hogy kancsó mellett társaival az ország dolgát és a keringő híreket megbeszélje.

Mindezek és még inkább a későbbi szabadságharczczal járó sokféle terhek és károk nagyon hozzá járultak, hogy az 1845/6. évek csapásai által amúgy is eladósodott gazda, nemhogy a régibb bajokat orvosolhatta volna, hanem még nagyobbakba merült. Része volt ebben az 1840-ben hozott váltótörvénynek is, mely minden nevét aláírni tudót váltóképessé tőn. Ennek káros volta még inkább érvényesült, midőn

később takarékpénztáraink nagyobb számmal alakúltak, melyek 10—12%-ra adták kölcsöneiket, s melyeknek csábító hatásuk volt az együgyü emberre, aki könnyű szerrel, csak kicsiny darab papirra, a váltóra kaphatott pénzt, de kamatjai biztosan tönkre is tették, annál inkább, ha a tőkét nem fordította hasznos befektetésekre. És veszedelmessé vált e nagyon fölkapott váltó-gazdálkodás még a vele járó szívességi girók által is, melyek ismét számtalan perekre szolgáltattak alkalmat. Ezek és a forradalom után behozott, népünk lelkületéhez sehogy sem illő, de régi jogfölfogásával össze sem férő osztrák polgári törvény és perrendtartás, meg az egyidejüleg minden községben kötelezőleg megindított összesítési perek, tetemesen növelték a népünkben amúgy is meglevő perlekedési hajlamat, mely szintúgy nem volt alkalmas gazdasági helyzetének javítására.

De a hevenyészett, egy tavaszi napon közlelkesedés mellett megszületett reformoknak nevezetes mulasztása volt, hogy valamennyi megszüntetett úri jogok közül csak egyetlenegy hagyatott meg, az úri »kizárólagos korcsmáltatási« monopolium. A vagyonának és jövedelmeinek legnagyobb részétől megfosztott volt földesúr már most ezen, addig meg nem becsült jogába kapaszkodott, s iparkodott azt lehetőleg jövedelmezővé tenni.

Kedvező alkalom kínálkozott arra a galicziai izraelitáknak az ötvenes években kezdődő tömegesebb bevándorlásában. Ez élelmes emberek majdnem kivétel nélkül az »italmérési jogok« haszonbérletére adták magukat. Azelőtt egy-egy faluban rendszerint csak egy jóhírű parasztgazda foglalkozott korcsmárossággal. Néhol a kis földesúr maga is gyakorolta patriarcha-

lisan e jogát, mely különben — eltekintve az országutak mentén fekvő, s nagyobb korcsmát és állást bíró egyes falvaktól — nem is volt tetemesebb jövedelmet adó. Most azonban a Galicziából való űzér ezt nagyobb pénzen kibérelte, s ha lehetett, beültetett még 3—4 rokonát mint csaplárost a faluba, a kik mint iparkodó, tevékeny emberek azon voltak, hogy a fölrugtatott bért pálinka méréssel és más, nem mindig kifogástalan üzletekkel ki is hozzák. És ez sikerült is; az új polgártársak vagyonilag gyarapodtak, némelyike épen meggazdagodott és a regale bérletek után fizetett haszonbérek turnusról turnusra emelkedtek, ami pedig mind csak a korcsma törzsvendégének, a parasztnak rovására történhetett.

Sajnos, nem lehet tagadni, hogy a regalenak ily kihasználása okozatos összefüggésben van egyszersmind a nálunk ijjesztő módon terjedő alkoholismussal. Még sajnosabb, hogy a regale megváltásával, az ország összes italméréseinek az állam közvetlen hatáskörébe vételénél, nem a nép java, hanem csak a fiskális-érdek lőn tekintetbe véve. Nálunk tudtommal nincs még az iszákosság terjedésével és az alkohol évi fogyasztásával foglalkozó statisztika, de tudjuk állami költségvetéseink tételeiből, hogy szesz-, bor-, sör- és italmérési illetékek és adók czímén évenként kerek számban 120 millió korona van fölvéve bevételül. Szepesben pedig, az éghajlatnál fogva is, a földnép hajlik az iszákosságra és e hajlamában nem hogy gátoltatnák törvényes intézkedések által, melyek ha meg is volnának, részben végre nem hajtatnak, de előmozdíttatik ez az italmérési engedélyeknek végnélkül való kiosztása által. Már pedig tudjuk Svéd- és Oroszország erre vonatkozó tapasztalataiból, hogy mi sem oly alkalmas az

alkoholismus enyhítésére, mint épen a *kimérési helyek* számának tervszerü apasztása. Mindenki, aki népünkkel érintkezik, vagy a ki iránta való érdekből tanítónál, papnál helyzete felől kérdezősködik, aggodalommal és nagy sajnálattal meggyőződhetik, mennyire terjed és pusztít ez a, nem csak a benne bűnöst írtó kór, hanem mely tönkre teszi még későbbi nemzedékünket is. Meglepő az alkoholismus iránti kérdezősködéseknél megtudott azon tény, hogy áldozatául nem is szegényebb és kevésbbé művelt tótjaink esnek leginkább, hanem hogy épen a Tátra alján elterülő falvaknak egykor jómódu németajku lakói lettek legnagyobb betegei ennek a pestisnél is veszedelmesebb kórnak. És persze vagyoni hanyatlásuk is párhuzamosan jár a baj terjedésével. A ki társadalmi, vagy egyesületi úton valami oly eljárást, vagy mozgalmat eszelne ki, mely *sikeresen* küzdhetne e bajjal, az volna hazánk legnagyobb jótevője a XX-adik században. De addig is kell, — mert nem hiszünk e csodaember megjelenésében, — hogy törvény és szószék ne nézze tétlenül a veszedelmet, hanem vegye föl elsőnek a küzdelmet vele!

A szepesi parasztság gazdasági viszonyaira hátrányos befolyást gyakorló okok további fölsorolásában nem mellőzhetem azt a körülményt sem, hogy az Európaszerte dúló mezőgazdasági válság talán sehol sem volt oly károsan érezhető, mint épen Szepesben, a hol az átalános termelési viszonyok ujabb fejlődésükben mind a szegényes talaj hátrányára változtak. A munkabér megdrágult, a legtöbb város fogyasztási képessége rohamosan csökkent, s bányászatunk mindegyre hanyatlott, míg végre a 70-es években majdnem egészen megszünt. A kereskedés újabb, más utakra

tért, s a vasutakkal falusi szekereseink többé nem versenyezhetvén, e keresetüktől is elestek.

További nagy baj volt, hogy a paraszt birtoknak *negyed telken* alul való fölosztása meg lőn engedve, mert ez lett oka a sok »törpe gazdaságnak«, mely egy családnak megélhetésére elégtelen volt. A későbbi keletü »erdő-törvény« pedig megszükítette a kis gazdák közös legelőjét, mely nálunk majdnem mindenhol fenmaradásuknak fő-fő létföltétele volt.

Mindezek és a fölsoroltakból könnyen következtethető egyéb körülmények, mint nemkülönben az idővel azokból kifejlődött viszonyok, lettek az Amerikába való tömeges kivándorlásnak szülő okai. Ez 1870 körül vette kezdetét és évről évre oly mértékben nőtt, hogy már az oda ment földieinknek számát túlzás nélkül harmincz ezerre is tehetjük, a kik közül pedig most már mind kevesebben térnek haza. Azelőtt sokan — magammal együtt — azt hittük, hogy a kivándorlók legnagyobb része tengerentúli tartózkodását csak ideiglenesnek tekinti. De e föltevés mindinkább helytelennek bizonyult és a kivándorlás, megváltozott szándékaival, még itthon maradt népünk erkölcseire is felette hátrányos befolyásúvá lőn. Szülőföldjéhez való ragaszkodása, mely régente a szepesit előnyösen jellemezte, kivesző félben van, s az oceánon túlról jövő, egyesek boldogulásáról szóló hírek, míg a tönkrementekről szó sincsen, elégedettlenekké és Amerika felé sóvárgókká teszi a honmaradottakat is, a kik a hazának kevésbbé lelkes és hasznos polgáraivá lesznek. Elfeledik, hogy ha megtennék itthon azt, a mit megtesznek Amerikában: ha lemondanának a pálinkáról, itt is boldogulhatnának. De ugy látszik erre itt képtelennek és e szellemi járványnak mondható kór csak tovább tizedeli lakosságunkat.

És ha már most mindezeket összegezzük, nem csodálkozhatunk, hogy láthat ugyan a nagyon szorgosan kutató, kis gazdáink némelyikénél tetemes gazdasági haladást és talál egyes vagyonos egész községeket is, de ez nem lévén szabály, sőt inkább csak kivétel, nem zárkózhatik el azon meggyőző tény elől, hogy földmívesünk 1900-ban jobban él ugyan és több kielégíthető igénynyel is bír, mint ahogyan élt és bírt 1800-adik évi elődje, de nem haladott igényei arányában annyit és olyat, mint a mennyit és amilyet az 1848 adta csodával határos teljes fölszabadulásától és a jobbágynak tehermentesítésétől, vagyonosodása és míveltsége dolgában várhatott és remélt volna.

Nem kedvezőbb, sőt még sötétebb képet látunk városi lakóink socialis ujabb helyzetének föltárásánál. Látjuk ugyanis, mint parasztosodott el lassanként legnagyobb részök, s mint szorul háttérbe a kézműiparos, a mesterember, hogy helyet adjon a szántó-vető egyszerűbb földmívesnek. És ez is ugyanazon nehézségekkel küzködik, melyek falusi szomszédját boldogulásában akadályozzák. Talán még nagyobbakkal, minthogy igényei régibb megszokás és átöröklés folytán nagyobbak.

Hogy helyesen mondom a városokban előforduló mezőgazdasági nehézségeket még nagyobbaknak, ez beigazolható már azzal is, hogy ott, kivált a várostól távolabb eső dűlőkben, évről évre több a parlagon heverő szántóföld, melyeknek többé sem megmívelőjük, sem bérlőjük, de vevőjük sem akad. Valószínű, hogy nincs is távol az idő, amidőn a partokon és hegyek lejtőin fekvő földjeinket, melyekről szász őseink az erdőt kiírtották, ismét újból befásítjuk, mert Szepesben

a »magtermelés« csak a folyók és patakok völgyeiben lészen észszerűen folytatható, a más dűlők pedig csak beerdősítésük által nyerhetnek ismét valamikor értéket.

A kézműipar itt, a XIX-edik század második felétől kezdve, rohamosan hanyatlott, s ez bizonyára a czéhek kötelékeinek lazulása és későbbi megszüntetése mellett, a változott termelési viszonyoknak és annak tulajdonítható, hogy kisiparosunk, conservativ voltánál fogva, nem tudott az »iparszabadság« széles keretébe beilleszkedni.

Valóban ugy látszik, mintha épen a mult századnak közepe lett volna egyszersmind a rosszabbra fordulásnak kiinduló pontja is. Addig a czéhek nem csak teljesen működtek még, de épen a forradalom előtti években egyesek különösen virágoztak. Iparunk fellendülése láthatólag történt, s köszönte ezt leginkább a Kossuth Lajos és mások kezdeményezése folytán »*védegylet*« név alatt megindult, s a honi ipar megvédésére irányuló, országszerte elterjedt mozgalomnak. A ki mást, mint »honi« ruhát viselt, vagy átalában idegen árút vásárolt és használt, az nem volt hazafi, sőt insultusoknak lehetett kitéve a túlbuzgó lelkes ifjuság részéről. Igaz, hogy visszaélések is történtek, mert miután a termelést nem lehetett mintegy varázsbot ütésével itthon a szükséges mennyiségre fölemelni, az élelmes kereskedés Bécsben, vagy Brünnben gyártott árúkat magyar czégre valló etiquettel bocsátott forgalomba. De egynémely szepesi iparczikkünk soha el sem képzelt keletnek örvendett. Így kékre festett finomabb vásznaink, melyek fehérben reájuk nyomott pontos, vagy kis virágos mintákkal ellátva, úri hölgyeinknek akkor legkedveltebb ruhaszövetéül szolgáltak, dús keresetet adtak számos kékfestőinknek.

Azért pedig, mert gyapjuból, vagy pamutból női ruhaneműeket előállító honi gyáraink akkor alig voltak, ha tehát egy honleány igaz »honi« szövetbe akart öltözködni, kénytelen volt ezen, eddig csak falusi, vagy legfeljebb szerényebb polgári leányok által viselt anyaggal élni. Így emelkedett akkor, kékfestőinkön kívül, még a leibiczi posztógyárosok és más egyéb iparosok üzeme is és elmondhatni, hogy ez idők voltak kisiparosunknak legvirágzóbb évei a XIX-edik században.

Csakhogy a forradalom, ha elsőbben még fokozta is — épen nálunk — a termelést, rövidre reá városaink hanyatlásának egyik oka lőn. Ezek lakói önfeláldozó buzgalommal és lelkesedéssel sorakoztak a nemzeti ügy zászlai alá. És nem csak fegyverrel szolgálták hazájukat, de iparukat és munkájukat is fölajánlották ügyének. A hadseregnek való szállításokat vállaltak; timáraink csak annak dolgoztak; a bélai czipészek és csizmadiák bakkancsokat szállítottak sok ezer számban, mások egyéb czikkeket. Sokan soha sem látták az értök járó pénzt, vagy ha igen, Kossuth-bankókban kapták meg, melyek csakhamar értéktelenekké váltak, s nem egy solid és lelkes iparosnak üzlete és existentiája ment akkor, s imígy tönkre.

Továbbá a forradalom után épen a városok voltak azok, melyek a reájuk kivetett sarczok, üldöztetések és a reájuk diktált u. n. reorganisatió által hazafiságukért leginkább bünhődtek. És kell ösmernem azt is, hogy nincs a lakosságnak rétege, mely mai napig terhes és nem igazságos adó alatt annyit szenvedne, mint épen a kisiparos a III. osztályu kereseti adónak terhe alatt.

Ezen, a városok tovább-virágozását megbénító okok között van még egy, nem ugyan specialis szepesi, hanem inkább átalános magyar hiba, mely sok bajunkat okozza. Értem a század második felében itt is nyilvánuló luxus- és úrhatnámságra való nagyobb hajlamot.

Régente városainkban még a legtekintélyesebb és legvagyonosabb polgárok is »schlicht bürgerlich« egyszerüen éltek. Legtöbbjei nem tették le a népviseletet sem; látható volt akkor még vasárnaponként az ezüst gombos, dédapáktól-anyáktól örökölt rókaprémes felöltő. Ma faluhelyen is mind ritkább az ily viselet, és ahol a hegyek között még hordják, ott is elmosódik jellemzetes volta, s lassanként a divathoz simúl. Ösmeretlen volt a polgári leány fején a virágos, tollas kalap; selyem kendő volt a rendes, párta az ünnepélyes fejdísze. S épen oly ösmeretlen volt polgári háznál a thea és a kávé.

Kicsinyes, megemlítésre sem méltó dolgoknak látszanak az ilyenek, de jelentőségük átalában van és legfőkép akkor, ha a változott fínomabb életmód épen összeesik a gazdasági hanyatlással.

A régi tisztes, ősi szokások is idejüket multák, nem állanak többé becsben, s minthogy az ifju nemzedék csak mosolyogna rajtok, eltüntek a hajdani lakodalmi, s a népélet lelki világára derűt hozó egyéb szép szertartások és szokások is. Az emberi életnek valamely fontos korszakát jelező minden actusa úgy történik ma itt, mint bárhol Európában, azaz a nép individualitásának és külön szellemének ily alkalmakból való megnyilatkozása megszünt létezni.

Mily szép, de ethikai hatással is bíró népünnepély számba ment, midőn például valamely szepesi városban egy vándorútjáról hazatért mészáros legény

ből mester lőn. Megkövetelt »remekje« egy sok vásár állatai közül kiszemelt, hatalmas ökörnek kifogástalan levágása és felnégyelése volt. A próbaművelet tárgyául szolgáló, pompás czímeres ökörnek szarvait bearanyozták, az egész állatot feldíszítették számtalan szalaggal, farkát is befonták olyanokkal és oda még egy kerek tükröt is illesztettek. A bosszantó feldíszítése és az összesereglő néptömeg zsibongása, meg lármája által megvadult czifra állatot hófehér gyolcsba öltözött négy válogatott mészáros zeneszó mellett és puskák, meg mozsarak durrogatása között végig vezette az egész városon. Az áldozatot elsőnek követte a mesterjelölt, utána a czéhládát vivők, a czéhmester, a városi hatóság emberei, a czéhbeliek és végül, élczelő bohóczok tréfái által mulattatva, a rokonok és a kiváncsiak tömege következett, kik mind ünnepélyes tartással haladtak a menetben. Hogy mindennek áldomás, víg lakoma volt a vége, azt talán nem is szükséges külön kiemelnem, de hozzá tehetem, hogy magam is láttam — talán hatvan esztendő előtt — ily mesteravatást, s hiszem, hogy ily, az egész város szemeláttára lefolyt ünnepély csak hozzájárulhatott a »munka« tiszteletének és megbecsülésének emeléséhez.

Az átalánosságban hanyatlóknak mondott városokban vannak ugyan egyesek, melyek emelkedésük által kitűnnek, de valamennyinek lakossága már régebbtől, s leginkább a 70-es évektől kezdve, oly fluctuationak van alávetve, hogy a régi polgári elemet képező családok mindinkább eltűnnek és helyökbe új nevek, új emberek lépnek.

Leginkább megmagyarázható ez Lőcsén, ahová évről-évre több állami, törvényhatósági tisztviselő és alkalmazott idegenből jön, hogy itt hivatásának éljen.

De az önálló üzemmel bíró iparosok és kereskedők legnagyobb része is, nem szepesiek-, vagy épen lőcseiek-, hanem leginkább külföldiekből áll, miután a bennszülött újabb nemzedék, fejlett közlekedési viszonyainknál fogva, most még inkább mint valaha, kifelé gravitál. És ennek meg vannak a maga nagy előnyei is, például magyarosodásunk tekintetében. A régi szűkkeblü fölfogás, hogy csak a bennszülött — Stadtkind — lehet egyenjogu polgártárs, s hogy csak az olyat illetheti meg a város ügyeibe való beleszólás, az mindjobban megszűnik létezni, s a város választó polgárainak igazában liberális fölfogása abban is nyilvánul, hogy a képviselő-testület tagjai között ma már tekintélyes az úgynevezett »idegenek« száma. És az ezekre való tekintetnek köszönhető — a törzsökös lőcseiek hazafiságán felül — részben azon örvendetes tény, hogy immár nem csak a közgyűlési jegyzőkönyvek mind magyarul lesznek vezetve, hanem a városház régi tisztes tanácstermében magyarnál egyéb fölszólalás alig hallható.

Külön kiemeltem, hogy a XVIII-adik században városaink lakói között kevés volt a honoratior. Ez a tekintélyesebbekre nézve szintén nem áll többé. Lőcsén kívül mások is lettek valamelyes hivatalnak székhelyei, s e körülmény, mint nemkülönben az egészen megváltozott élet- és társadalmi viszonyok okozták, hogy a manapság »Lateiner«-nek nevezett osztály mindezekben a társadalmi és közéletnek számot tevő tényezője lőn. A meglehetősen zárkozott természetű szepesi ugyan rendszerint tartózkodó állást foglal el ez új elemmel szemben és kevésbbé liberalis irányában, mint a hogy azt Lőcsén láttuk, a hol számuk sokkal nagyobb, de végül mégis elsimúl a különbség és a

jövevény teljesen beleolvad a társadalomba, közönségesen új családi kötelékek révén.

Oly városokban, a hol, mint például Késmárkon, virágzásnak induló gyáripara folytán hanyatlásról szó sem lehet, a kezdődő gyáriparral járó egy másik szomorító socialis jelenség mutatkozik. Ott is kivesznek, még sokkal gyorsabban, a századok óta honos családok és nevek, hogy ujaknak, idegeneknek engedjenek helyet. Azért történik mindez ily helyeken még érezhetőbben, mert a lakosság ezen fluctuatiója itt a szegényebbeknek kivándorlásával kezdődik. Azért-e, mert a helybeli, csak mezei foglalkozáshoz szokott munkás nem áll be szívesen a gyárba, avagy azért-e, mert tanult munkásra van ott szükség? nem tudom, de tény, hogy létesült gyáraink számára tulajdonosaik munkásokat Cseh- és Morvaországból, Szilézia- és Galicziából hoznak, a kik a mily könnyen jönnek, ép oly hamar távoznak is, ha máshol jobb bérre vélnek szert tehetni. Egyszóval: cosmopolita proletár elemmel helyettesíttetik régi jó népünk, olyannal, mely nemzetiségre nézve is idegen, mely itt gyökeret nem ver, s melyet honunkhoz semmi kötelék sem fűz. A mi e tekintetben Késmárkon csak kicsiben, az a krompachi óriási gyártelepen persze nagy méretekben történhetik.

Ismét más jellege van népességünk ezen szemeink láttára véghez menő fluctuatiójának Szepes-Bélán, Sztrázsán, Szepes-Olasziban és más városainkban, a hol a népcsere tényezője az Amerikából pár száz forinttal hazájába visszatérő »falusi tót«, a ki falujában nem talál eladó telket, s a szomszéd — eddig német — városban vásárol házat és pár hold parlagon heverő földet, melyen megtelepszik. Ez magában kedvező és örvendetes jelenség volna, ha nem járna

egyidejüleg az illető városok eltótosodásával és elparasztosodásával, mely előbbeni németségük jellegét oly rohamosan pusztítja, hogy pár évtized múlva alig lesz többé nyoma, minek nemzetiségi tekintetből örülni, úgy hiszem, nincs okunk.

Ez egyszer megindúlt, s folyton-folyvást tartó népesedési mozgalomról szólva, nem említettem még a számban és jelentőségben legfontosabb emberanyagot, melyet évről-évre fokozott mennyiségben Galicziából, az onnan beözönlő izraelitákban nyerünk. A forradalom előtt városban zsidónak megtelepedése csak a legritkább esetben lőn megengedve, a bányavárosokban pedig épen törvény által tiltva volt. Ujabban azonban inkább városban, mint faluban telepednek meg, s itt annyira uralkodnak a kis- és nagy-kereskedelemben, hogy a régibb idevaló, többnyire patricziusokhoz számított, s nagyobb igényű kereskedőket majd mind kiszorították. De nem vetnek meg szerényebb kereset-módokat sem, s nincs is olyan, melyben sikeresen nem versenyeznének régi honosainkkal, minthogy szorgalmuk, kitartásuk és szívósságuk, meg kezdetben legszerényebb igényeik, minden gazdasági téren nekik biztosítják a győzelmet.

Míg régi, nemzedékek óta itt honos izraelita családjainkból sok kiváló oly emberünk került ki, aki úgy az irodalom és művészet, mint az ipar és kereskedelem terén érdemeket és közbecsülést szerzett és aki hozzá már születésénél fogva, de jól fölfogott érdekből is, egyuttal mindig lelkes hazafi volt, addig a galicziai ridegen ortodox jövevény még hitsorsosai által szívesen látott vendégnek sem mondható, s nincs sok kilátás sem, hogy egyhamar magyarrá válhatnék. Ennek útjában állanak az őt minden más felekezetű

embertársától elkülönítő ritusa, babonái, míveletlensége, szokásai, de még határozott kivánsága és óhaja is, melynek folytán mitől sem irtózik annyira, mint attól, hogy a »gojim« társadalomba valahogyan beolvadhatna vagy ő, vagy valamely késő unokája. Minthogy végül ezen bevándorlottak túlnyomó része sem földmíves, sem mesterember, sem pedig valamely productiv munkára nem adja magát, hanem többnyire pálinkaméréssel kezdi, mely úgy, mint a hozzátartozó szatócsbolt csak ürügyül szolgál, az ott megforduló sok embertől fölkapott egyes szavakból kikombinálni, hol lehetne megtudni olyasmit, a miből az együgyü, de élelmes és nagyon furfangos csapláros, vagy társai hasznot húzhatnának? nem is remélhetjük, hogy ez elemet valaha mint nemzetünkre hasznosat assimilálhatnók.

Nálunk a mindenkép kárhoztatásra méltó, fajgyületen alapuló antisemitusnak nyoma sincsen. Útját állja ennek már türelmes népünknek lelkülete is. De ha antisemitismusnak mondjuk azon aggályt, mely erőt vesz rajtunk, midőn ez elzüllött népnek mind sűrűbb beözönlését szemléljük, akkor még a magyar művelt izraelitáknak legnagyobb részét is »antisemiták«-nak mondhatnók!

A ki csak egyszer fordult meg Durand, Ruszkin, Ménhárd, Sztrázsa, de még Szepes-Béla és más kisebb városainkban is, az, ha nyilt szemmel néz, s még inkább, ha a kis emberek családi életébe is bepillanthat, látni fogja, hogy ott, a hol ötven év előtt, ha szerény is, de jólét honolt, most gond és szegénység ütötte föl tanyáját. Onnan csak úgy, mint a falvakból, tömegesen vándorolnak Amerikába, s akik szegénységök, vagy koruk miatt nem kelhetnek ez útra, azokat az Amerika-láz és vágy epeszti. A szegénységgel és

a decadentiával az erkölcs is sülyedt, s megnyilatkozik ez legelsőbb abban, hogy a gondteltek, férfi és nő egyaránt, mérték nélkül a pálinkás-kupiczában keresik a gondűzőt.

Csak a felületet tekintő, s a dolgok lényegébe nem hatoló szemlélő alig látja mindezt, mert a külszín épen itt jobban csal, mint bárhol másutt. Városaink legtöbbjei ugyanis, bár nagyon rosszul kezelt, de tetemes községi vagyonnal bírnak, s ezt nem egyszer szükségtelen építkezésekre és hasznot nem hajtó befektetésekre fordítják, a mi épen kendőzgeti a belső bajokat, s a város külsejének a jólét látszatát adja, de a nép zömére csak még nagyobb terheket ró. A nép baját csak tűzhelyénél ösmerhetjük föl és abba az átutazó vajmi ritkán pillanthat belé. Arról csak a beavatott, s hatósági közeg, pap, tanító, vagy jegyző adhatna számot, ha ugyan lelkiösmerettel és jóakarattal bír.

Fölsoroltam ilyképen mind azon jelenségeket, melyek engem annak kimondására késztettek, hogy városaink legtöbbjei hanyatlanak, egy részök gazdaságilag stagnál — már pedig a stagnatió mindig és mindenkor a hanyatlásnak első foka — és csak kis részük mutatja, különleges kedvező viszonyai folytán, némi kis haladásnak első jelenségeit.

Hogy szigorú tárgyilagosságomat kimutassam, még arról is akarok szólani, a mit — tudom — sokan épen érveléseim és állításaim megczáfolására igyekeznek majd fölhasználni.

Vármegyénknek kicsiny területén még a negyvenes évek végén két takarékpénztár létesült. Azóta az ilyen intézetek, nem közjóra való törekedésből, hanem nagyrészt azért, mert dús hasznot hajtóknak bizonyultak, felettes számmal lettek fölállítva. Vala-

hányszor a világ pénzpiaczán, közgazdasági föllendülés folytán, az üzérkörök vasszekrényeik tartalmát úgynevezett alapításokban megsokszorosították, ugyanakkor nálunk Szepesben is részvénytársaságok alapításához fogtak. Így létesültek 1869-től 1872-ig legtöbb pénzintézeteink, s hozzájárult később még más öt, úgy hogy most nálunk összesen tizenhat, osztalékra dolgozó ilyen intézet létezik. Ezek mind — egyes megesett, de ismét kihevert válságoktól eltekintve, — máig fönállanak és mintaszerüen működnek, sok jót téve és fontos tényezőivé válva közgazdasági életünknek. El kell ösmernem, hogy nagy érdeme van abban a még ki nem veszett »szepesi becsületesség«-nek, melynek kifogástalan functionálásuk köszönhető. De viszont azt is merem állítani, hogy a hetvenes években, midőn számuk kisebb és osztalékuk nagyobb volt, — mint fentebb említém, — váltó-leszámolási üzletük nem egy gazdasági existentiát tett volt tönkre. A váltó-escompt kamatlába néha 12% is volt, ilyet pedig gazdaember nem bírhat el. Kereskedelmi váltók ellenben alig fordultak meg a takarékpénztárak váltó-tárczáiban, legkevésbbé az 50-es és 60-as években.

A pénzintézeteinkkel egyidejüleg részvényekre létesült iparvállalatok azonban nem sikerültek. Egy részök az alapítók birtokában megbukott, urat cserélt, s most másnak kezén jól működik. Más részöknek pedig csak kopár falai állanak, sok befektetett pénznek szomorú emlékéül.

Mielőtt az ezen tizenhat pénzintézetben elhelyezett betétek minőségéről és horderejéről beszélnék, nem egészen haszontalan munkát vélek végezni, ha az 1900. évi üzleti jelentésekből összeállítom annak kimutatását, hogy mily részvénytőke mellett, mennyi

betét elhelyezésével lőn megtisztelve mindegyike ezen intézeteknek.*)

Szepesvármegye pénzintézetei 1900. évi deczember hó 31-én.

Sorszám	Az intézet neve	Az intézet székhelye	Az intézet alapítási éve	Részvénytőke korona	Betétek korona
1	Szepesi takarékpénztár	Lőcse	1846	120.000	1,973.000
2	Szepesi XVI városi takarékpénztár	Igló	1846	180.000	2,478.000
3	Késmárki takarékpénztár . . .	Késmárk	1863	100.000	1,963.000
4	Szepes-váraljai takarékpénztár .	Szepes-Váralja	1868	60.000	3,282.000
5	Szepesi VII bányavárosi takarékpénztár	Gölniczbánya	1869	60.000	1,038.000
6	Szepesi hitelbank és központi takarékpénztár	Lőcse	1869	200.000	3,355.000
7	Öt felföldi városi takarékpénztár	Szp.-Szombat	1869	120.000	1,599.000
8	Lubló-podolin-gnézdai takarékpénztár	Ó-Lubló	1871	70.000	1,330.000
9	Késmárki bank	Késmárk	1872	400.000	1,120.000
10	Szepes-olaszi-krompachi takarékpénztár	Szepes-Olaszi	1872	60 000	1,090.000
11	Takarék- és hitelintézet . . .	Igló	1872	140.000	2,131.000
12	Poprád-felkai takarékpénztár .	Poprád	1873	240.000	1,987.000
13	Szepes-ófalvi takarékpénztár. .	Szepes-Ófalu	1886	60.000	772.000
14	Podolini takarékpénztár . . .	Podolin	1896	60.000	415.000
15	Felkai bank	Felka	1893	200.000	887.000
17	Szepes-bélai takarékpénztár . .	Szepes Béla	1896	60.000	706.000
	Összesen			2,130.000	25,826.000**)

Látni való ebből, hogy a 2,130.000 korona részvénytőkével alakult tizenhat hitelintézetünkre több mint 25 millió betét lőn bízva, a mi mindenesetre a vezetésök élén álló igazgatóságok- és azok tagjaiba

*) Azonfelül még négy itt létező, szintén 800.000 K. betéteket kezelő „önsegélyező-egyesület"-ről van tudomásom, de ezektől, mint a kölcsönösség alapján állóktól, itt eltekintek.

**) A százas számokat kikerekítettem oly módon, hogy az 500-on aluli tételt, úgy mint a filléreket kihagytam, az 500-on felüli tétellel pedig az ezret egészítettem ki. Mindez alig pár koronával alterálja a főösszeget.

vetett nagy bizalomnak jele. De mások inkább azt következtetnék az összeg nagy voltából, hogy nem elszegényedő, hanem vagyonosodásban emelkedő lakosság lehet csak képes ily megtakarításra. Igaz is volna ez, ha az valóban mind egyesek tőkegyűjtése volna. És ha még hozzáteszem, hogy 1887 végén az ilyen betétek összege még csak 16,228.000 koronára rúgott, akkor a tizenhárom évben mutatkozó emelkedés még inkább látszik e fölfogás és vélekedés mellett szólani.

De e betétek nagy része épen nem bír ilyen egyéni megtakarítások jellegével. Nagyon sok belőlök erkölcsi testületek, alapok, alapítványok, templomok és iskolák tulajdona. A nálunk 250-nél nagyobb számban létező egyesületek és társulatok mindegyike bír valami vagyonnal, melyet mindig és kizárólag csak betétikönyvre szokott pénztárnoka elhelyezni. Nem ritka dolog továbbá, hogy ha egyik intézet el nem helyezhető pénzbőségben szenved, beteszi oly másikba, melyről tudatik, hogy könnyebben boldogul a pénzzel, s hogy idegen intézetek és egyesek is fölkeresik jó hitelü takarékpénztárainkat pénzük elhelyezése czéljából. Végül köztudomásu dolog, hogy az államkötvényekbe és más értékpapirokba való vagyon-elhelyezés mindeddig nem vált nálunk szokásossá, sőt hogy ettől még míveltjeink nagy része is folyton tartózkodik, ámbár ez által kamatjövedelmét megszaporíthatná. Ennek folyománya pedig ismét csak az, hogy a középsorsu özvegy, a más pénzét kezelő gondnok, de meg a kis »rentier« is, vagyonának legnagyobb részét csak a takarékpénztárba viszi, valamint az Amerikából érkező pénz is oda szivárog mindaddig, míg földek vételére, vagy családbelieknek oda utazására nem fordíttatik. Sőt magamnak is van arról tudomásom, hogy gazda-

goknak mondott egyesek egész tetemes vagyonukat csak a takarékpénztárakban gyümölcsöztetik.

Ha tehát az ezen betétek között kezelt efféle minőségűeket a 25 milliónyi összegből leütnők, úgy tudhatnók meg csak, hogy mennyi marad igaz »tőkegyüjtésnek« és csak úgy vonhatnánk az itt elhelyezett nagy pénzből jogosúlt következtetést vagyonosodási emelkedésre, de nem akkor, ha az észlelt többi jelenség majdnem mind annak ellenkezőjére vall. Így — a vállalkozási szellemnek teljes és sajnálatos hiányán felül — legfeljebb azt bizonyíthatnók, hogy a sok szegény mellett van Szepesben egyes gazdag is, talán tekintélyes számmal, a miben pedig amúgy sem kételkedett senki sem.

Ennek utána még egyszer mérlegelvén és összegezvén a városok lakóiról mondottakat mind, csak föntarthatom előbbi állításomat, hogy elparasztosodásuk és eltótosodásuk fokról fokra való anyagi és szellemi oly sülyedést mutat, mely a XIX-edik század sok átalakulásai között a legsajnálatosabb látványok egyikének mondható.

Föl lesz-e tartható, vagy megakadályozható e szomorú decadentia? ki tudná azt megmondani!

Tény dolog az is, hogy a sokakban vérmes reményeket keltő »idegenforgalom« sem fejlődött itt oly mértékben és irányban, hogy gazdasági bajaink orvoslásához tetemesen hozzájárulhatott volna. Emelkedik ez valóban, de világosan láthatóan csak annyira, hogy a közerkölcsre való káros befolyásait észreveheti mindenki, de nem egyszersmind az anyagiakra és gazdaságiakra való előnyösöket. A nyaralókba történt tekintélyes befektetések többnyire nem hozzák meg a várt gyümölcsözést, miben talán élhetetlenségünknek és hibás eljárásunknak, de sokban éghajlati viszonya-

inknak is nagy része van. Úgy, mint egyéb gyári és ipari befektetéseinknél, itt is még lehet, hogy a kidőlő alapító után, a telepet olcsón megszerző következő vállalkozó inkább boldogúl, mint az aránytalanul nagyobb terhekkel dolgozó elődje. Ez ugyan ismét gazdaságilag tönkre ment egy existentiát jelent, de a vagyoni gyarapodás mindenkor és mindenütt ilyen romokon épűl föl.

Ezen igénytelen tanulmányom vége felé érvén, befejezésül a XIX-edik századbeli, általam úrirendnek nevezett középosztályra, vagy »köznemesség«-re kell áttérnem. Ez osztályon kezdettem, s midőn mostani helyzetének leirásához érek, azon veszem észre magamat, hogy oly valamit készülök leírni, a mi tulajdonképen 1848 óta nem is létezik többé, legalább nem mint társadalmi osztály.

Nyolcz századon át volt a nemzet gerincze, s most még becsületes magyar neve is eltünt. »Gentry« lett belőle, mely nem is megfelelő idegen szó gúnynévvé változott a használatban. És a mint eltünt a név, úgy hanyatlik, tönkre megy, s eltűnik az objectum maga is mindenütt, de sehol sem úgy és annyira mint Szepesben.

Tudjuk az előzőkből, hogy a köznemesség nálunk számban csekély, birtokban szegény volt mindenkor. Tehát önhibáján kívül már ez is okozta részben, hogy nem győzhetett az ujabb kornak reá nehezült létérti küzdelmében. Hiszen Darvin szerint is csak a több és jobb támadó és védő eszközökkel bíró faj, vagy egyén maradhat meg.

Ilyenekkel nem bírván sem vagyonban, sem számban, a szepesi köznemesnek 1848 után, bár mint

erőlködött és munkálkodott volna is, okvetlenül hanyatlania, vesznie kelletett.

Levéltári adatok alapján és helyi ismereteim segélyével megállapíthattam, hogy 1846-ban százötvenegy oly nemes család lakott volt faluhelyen kastélyában, vagy szerényebb kuriájában, a mely nem bocskoros, azaz maga szántó-vető, de úri család számba ment. S most beleszámítva a nem abba a kategóriába tartozó mágnást, nem-nemest (a kikben mellesleg mondva a jövő nemzedék leendő gerinczének csiráit szeretném látni), sőt egynehány volt külföldi honost is, mindössze harminczöt ily család létezik még faluhelyen. Láthat is a turista akárhány útjába eső faluban négy-öt ilyen elhagyatott, itt-ott romba is düledező kastélyt, vagy nemesi udvarházat.

De hát hová lettek az ezeket egykor lakott és bennök boldogan élt családok? Ha erre válaszolni akarnék, meg kellene írnom az utolsó évtizedek gazdasági átalakulásának teljes történetét.

Erre azonban nem vállalkozhatom, de fölsorolom legalább azon okok legfőbbjeit, melyek hozzájárultak ahhoz, hogy a társadalomban és a politikai életben főtényezőként szerepelt, a nemzet javát képező és a falusi nép vezetésére szükséges ez osztály eltűnjék, még *mielőtt* a hézagot pótló más valamilyen kiképződött volna.

A XVIII-adik század végével kezdődő és a XIX-ediknek első tizenöt éveiben majdnem szakadatlanul tovább folyó franczia háborúk nemes ifjainkat a hadseregbe való belépésre vonzották. Az e fajban mindig meglevő katonaságra való rátermettség, a jobb előmenetelre való kilátás, de azon körülmény is fokozta még ez időtájt a katonai hajlamokat, hogy vármegyénk

szülöttjei között egynéhány ott fényes pályát futott be, névszerint Máriássy András és Wieland György hősi tetteikért a Mária Terézia jeles rendjét nyerték el, s bárókká és tábornokokká lettek. Az első a táborszernagyi, a másik az altábornagyi rangot érte el, s mindkettő egyszersmind »ezredtulajdonos« is lőn. Minthogy pedig e méltóság az időben nem csupán czím, hanem nagy hatalmi körrel bíró állás is vala, melynek előjogaihoz tartozott, hogy ezredében a századosig felmenő valamennyi tiszti helyeket függetlenül ő töltötte be, az ilyen ezredtulajdonos sok jót is tehetett fiatal ösmerőseivel. És miután a magyar — akár nemes, akár nem nemes — soha sem írtózott a protectiótól, valószínüleg akkor is felhasználták ifjaink nevezett földieik befolyását arra, hogy a hadseregbe lépjenek. Legalább láthatjuk a cs. kir. tiszti névtár (Schematismus) régibb évfolyamainak átlapozásánál, hogy alig van az akkori hadseregben ezred, melynek tisztjei között nem találnánk ösmert szepesi nevekre, s alig is van úgynevezett »jó család«, mely tagjai által akkor ott képviselve nem lett volna. Ha ez ivásu fiataljaink manapság is oly számmal szolgálnának a közös hadseregben, sok ezzel járó kényes kérdés könnyebben lehetne — előbb-utóbb — előnyünkre megoldható.

Azért említém e nem ide valóknak látszó körülményeket, mert ezek teszik érthetővé, hogy a XIX-edik századnak még huszas és harminczas éveiben is annyi szepesi családbeli tiszt található a cs. kir. hadseregben, a kik azután, ha elhagyták a szolgálatot és haza tértek, külön társadalmi tényezővé lettek itthon, melynek némi méltatását nem mellőzhetem.

Azon tisztek, a kik a franczia háborúkat végig küzdötték, s befejezésük után vagy mint rokkantak

vagy azért tértek haza, mert a béke helyreálltával kevesebbedett az előmenetelre való kilátás, széles világlátásuk folytán más, új és fokozott igényeket, de változott fölfogásokat is hoztak magukkal. Volt közöttük akárhány, a ki kétszer is megfordult Párisban, s a honi viszonyok és életmód felett már csak kicsinylőleg nyilatkozott, s nem is találta magát már bele az itthoni egyszerű és egyhangu nyugodt életmódba. Ezeknek lett is befolyásuk arra nézve, hogy itthon sok mindenféle nagy változáson ment át, vagy mint ma mondanák, európai színvonalra emelkedett. Érthetőbb más szóval: a nemesi kuriák patriarchalis egyszerűsége helyébe, a környezetbe sokszor nem illő luxus lépett. Úgy ezeknek, mint a később hazatérő sok katonatisztnek még másik károsabb befolyás is tulajdonítható, t. i. az, hogy nagy részük volt a köznemesség társadalmának elnémetesítésében.

Az átalánosan elterjedt közhit azt tartja, hogy a fő- és középrend elnémetesedése leginkább Mária Terézia céltudatos eljárásának tulajdonítható. Áll ez a főrendüekre vonatkozólag, de nem, legalább Szepesben nem, a köznemesekre nézve. Ők itt, ha anyanyelvük nem is volt mindig magyar, majdnem kivétel nélkül beszélték azt, s a XVIII-adik századból fenmaradt annyi magán okmány és úgyszólván minden magánlevelezés, ha nem volt latin, de nem is volt sem német, sem tót, hanem bizony magyar, a legtöbb esetben. Úgy volt ez még a XIX-edik század első éveiben is. De megváltozik a helyzet mintegy rögtön 1812—1815-től kezdve, a midőn az akkor szenvedélylyel, különös tárgy és ok nélkül, csak divatból és eszmecsere céljából folytatott sűrű levelezés egyszerre németté vált. E sokszor észlelt tény arra mutat, hogy

a XVIII-adik század végéveiben születettekből, midőn Mária Terézia már nem is élt, került ki az a sok itteni germanisator. Megerősíti állításomat saját tapasztalatom is, a mennyiben még számos oly urat ösmertem személyesen, a ki körülbelül akkor született, s épen azok között volt számos olyan, a ki egy szót sem tudott magyarul. S megint ezektől is hallottam, hogy atyjok, anyjok és öregebb rokonaik mind, annak idejében jól tudtak magyarul.

Ismeretes, hogy Magyarországon és pedig leginkább a ma »nemzetiségi«-eknek mondott vidékeken, az urak társalgási nyelve a latin vala. Nem csupán azért volt az így, mert latin nevelést nyertek volt és mert a közigazgatás is kizárólag ezen a nyelven folyt, hanem azért is, mert a magyarul rosszul, vagy épen nem tudó felföldi úrban volt annyi nemzeti érzés és öntudat, hogy inkább beszélje a tanultságára valló holt idiomát, mintsem a póriasnak tartott tót, vagy az ellenségének tudott »német« nyelvén szólana. A latin ennek folytán annyira meghonosodott a felföldön, hogy nem is volt itt ritka az olyan asszony, a ki nagyobb tehetséggel, vagy csak jó nyelvérzékkel bírván, pusztán hallás által annyira elsajátította Cicero nyelvét, hogy az urak társalgásában részt is vehetett.

Midőn az említett katonatisztek nagyobb számmal ide visszatelepültek, nagyrészt német, k. k. szellemmel telítve tértek haza, s minthogy már érdekességüknél fogva is kiváló állást foglaltak el a társaságban, sikeres apostolai lettek a németség terjesztésének.

De haza hoztak magukkal társadalmunknak nem mindig javára váló még egyéb tulajdonságot is. Finomabb volt társalgási modoruk és életmódjuk, s meg volt bennök bizonyos grand-seigneuri hajlam is, mely-

nek szíves követői lettek itteni rokonaik és ösmerőseik, s mely magyar fordításban és alkalmazásban »úrhatnámság« lőn. Tekintetbe kell ugyanis venni, hogy az akkori császári osztrák hadsereg tisztikarának nagy része előkelő családból származott vala. A már fölosztott német szentbirodalom első aristokrata családjainak fiai, úgy mint a franczia emigratióból ide került »cadet de Gascogne«-nak nevezett kalandorok, s nemkülönben az osztrák és magyar főnemesi családoknak sarjai, előszeretettel szolgáltak akkor hadseregünkben, sőt ezek képezték tisztikarának nagy zömét. Ha továbbá figyelembe vesszük, hogy az e testületben szolgálókat mind benső bajtársi (Kameradschaft) kötelék fűzte egybe, származásra való tekintet nélkül, nem fogunk csodálkozhatni, hogy valamennyijére reá tapadt a kényesebb életfölfogásnak bizonyos neme. És ezt itthon propagálták hazatérteink, ami pedig szegény sorsu köznemes családjainkra semmikép sem lehetett jótékony befolyással.

Akkor és ezen úton dőlt le azon magas társadalmi válaszfal is, mely azelőtt a főurat a köznemességtől külön választotta volt. Közjogi egyenlőségük daczára a műveltség, vagyoni különbség, életmód és rendszerint a hivatalos állás is távol tartotta ugyanis egymástól e két osztály tagjait, oly annyira, hogy érintkezésük egyrészről leereszkedés, másrészről az alázatos hódolat jellegét viselte magán. Szavahihető öregebb uraktól hallottam, hogy nem egy servilisebb megyei tisztviselő a főispánnak kezet csókolt, sőt oly valamit láttam én 1846-ban saját szemeimmel, még pedig oly úrtól elkövetve, aki később nagyon is nagy demokratává lőn. E kisszerű részleteket csupán azért tartom felemlítendőknek, mert azok ismerete teendi érthetőbbé

a társadalmi átalakulásnak a szerényebb existentiákra gyakorolt azon gazdasági hatását, mely akkor állott be, midőn e két elkülönített osztálybeliek a teljes társadalmi egyenlőség lábán kezdettek egymással érintkezni. Csak természetes folyománya volt a kölcsönös uj viszonynak, hogy a kettő közötti vagyoni nagy különbség a gyengébbnek nagy hátrányára vált.

Az említett válaszfalnak lassankénti eltávolítását siettették a franczia háború után nemsokára bekövetkezett politikai helyzet és az azzal járó különféle izgalmak, melyek következtében a hazafias főurak a vármegye embereivel való közelebbi érintkezést keresték, hogy a vármegye zöld asztalánál az alkotmányuk elleni újabb merényletet »egyesült erőkkel« meggátolhassák.

Ferencz király ugyanis 1813-tól 1825-ig nem tartott országgyűlést, s alkotmányellenesen akart adót és újonczokat szedni, de ha valamikor, úgy most bevált ősrégi intézményünknek a vármegyének a »vis inertiae«-ben rejlő ellenállhatási képessége. Még Szepesvármegyénk közönsége is, mely pedig akkor aulikus főispán és alispán vezetése alatt állott, becsületesen tett ki magáért és szebbnél szebb, s mindinkább erélyesebben hangzó föliratokkal követelte jussát és az országgyűlés egybehívását. Nem hiában volt nagy hangzásu a neve, midőn magát minden kiadványában így czímezte: »Mi törvényesen egyesült két Szepes-vármegye Egyházi Fő-Rendjeinek, Ország' Fő-Zászlósainak, Nagyjainak és Nemeseinek Közönsége«: tekintélye, súlya és szükség esetében kifejtett erélye meg is felelt czímének, mint ahogy ismételve meg is mentette a haza veszélyezett alkotmányát, szabadságát.

Így lőn 1825-ben is. De minthogy Szepesnek

nem politikai történetét akarom megírni, hanem csak egy korszak sociologiai viszonyaival foglalkozom, mindezt csupán azért említem, hogy jelezzem a keretet, melyben a társadalmi átalakulások véghez mentek.

Mint mondám, itt is nagy és erős küzdelemmel támadták meg I. Ferencz törvényellenes pátenseit. Az ellenzék vezére gróf Csáky Károly későbbi főispán volt, a ki szintén kereste a köznemességből való elvtársaival a közvetlen érintkezést és meg is találta azt úgy társadalmi, mint politikai téren. Az utóbbin való működését előkészítvén, szívesen belevegyült az akkor itt vígan folyó társadalmi mulatozásba, melynek hangadói ismét a többször említett volt katonatisztek valának, akikhez dáridók rendezése czéljából örömmel csatlakoztak az akkor itt állandó garnisonban levő lovas ezredek tisztjei is. Lőcsén, Késmárkon bálokat rendeztek, melyek jellege hogy német volt, bizonyítják a curiosumként fönmaradt »meghivók« egyes példányai, melyek szövege »Einladung zum Nobel Ball« sorokkal kezdődik.

Ennél is inkább szemet szúr azon szintén német szövegü meghivás, melyet báró palochai Horváth András az 1823-adiki január hó 21-én és következő napjain tartott világra szóló ünnepélyekre adott ki. A nevezett, különben sok különczködései által kitünt főúr abból az alkalomból, hogy romba düledező nedeczi várának restauratióját befejezte, nagy ünnepélyeket rendezett, melyekre Szepes- és Sáros-vármegyéknek legkiválóbb hölgyeit és urait meghívta, kik közül kétszáznál több vendége meg is jelent a három nap és három éjjel tartó mulatságon. Följegyezve maradt, hogy ez alatt elfogyott öt és fél hordó ürmös, egy kis hordó asszú, egy és fél hordó szamorodni és száz-

harmincz palaczk »Punschessentia«, s elképzelhető, hogy ily libatiókra széles jó kedv is következhetett!*) De e nagy fogyasztásnál említésre méltóbb azon körülmény, hogy ámbár a háziúr minden politikától teljes életében idegenkedett és aulikus ember volt, hazafias párti vendégei fölhasználták épen nagy mulatságát annak föltűnés nélküli megbeszélésére: miként járnak el a legközelebb tartandó közgyűlésen, hogy erélyes föliratuknak az itteni viszonyok között nem egészen biztos többséget megszerezhessék? Sikerült is a megállapodás, miután a Várady-Szakmáry Sándor főjegyző ékes latin tollából eredett fölterjesztés el lőn fogadva.

Helyén levőnek látom már most vármegyénk visszamagyarosításának kérdésére is kitérni. Városaink legtöbbjeinek lakói máig is alig haladtak abban. A hol pedig a kisebbek- és félreesőkben e téren némi javulás észlelhető, az a hatóságoknak, buzgó egyeseknek és lelkes papok- meg néptanítóknak köszönhető leginkább. Falusi lakosaink magyarosodásáról, ámbár tanítják a nyelvet, meg jó soká szó sem fog lehetni. Lőcsén és a többi tekintélyesebb városban pedig miként következett be némi lendület, azt már fentebb említettem. Más lefolyása volt e szivünk legdrágább ügyének az úgynevezett »megyei« körökben. Itt, ahonnan a törvényhozás tagjai is kikerültek, természetszerűleg előbb és nagyobb erővel indult meg a magyarosodást czélzó mozgalom. Már a harminczas években nem volt nemesi kuria, melyben nem találtatott volna a Hegyaljáról való »magyar leány«, a kitől az

*) Forrásom a birtokomban levő „Efigies Arcis Dunavecz" czímü nevezetes kéziratos könyv. Szerzője Korponay Mihály, báró Palochay fiskálisa. Kiállítása kaligraphia tekintetében is érdekes, még inkább tartalma, mely magában foglalja az ünnepélyek leírását, de valamennyi vendégnek névjegyzékét is.

ifjabb nemzedék játszva elsajátíthatta nemzeti nyelvünket. És való igaz, hogy nekünk a kik akkor születtünk volt, ez lőn ily módon édes anyanyelvünkké. Nincs is e korból való férfiu, vagy nő, aki nem tudna jól magyarul, ha talán német, vagy tót kiejtéssel hangsulyozza is szavait. Az idősebb generatio persze kényelmetlenebb helyzetben volt. Az irodalom, a törvényhozás, de a társadalom is hiában buzdított és lelkesített, ha nem is talált az említetettem körökben siket fülekre, de meglett ember, főkép ha már közel jár talán az ötvenesekhez, nem tanul meg már oly könnyen egy nyelvet, főkép ha az a magyar. Így történhetett, hogy midőn 1841-ben az egész közigazgatási ügykezelés magyarrá vált nálunk is, az öregebb uraknak bizony nehezükre esett a rögtönözött átmenet, de jóakaratuk végül leküzdötte az akadályokat, amiben, a mint sokszor hallottam, de aktákból is meggyőződtem, sok érdeme volt Engel Sándor akkori nagy tehetségü főjegyzőnek.

De Szepesnek megmagyarosodása igazában, úgy hogy valamennyi társadalmi rétegbe behatolt, mégis csak az uj aerával, 1867-ben vette kezdetét. Ettől kezdve észrevétlenül és pressio nélkül, de biztosan haladott oly annyira, a mint azt harmincz évvel azelőtt teljes lehetetlennek hittük és mondottuk volna. Lőcsén manap — például — az utczákon sétáló jobban öltözöttektől alig hallani más, mint magyar szót, ha csak véletlenül katonatiszt nincsen a társaságban. Köszönjük ezt első sorban és átalában népiskoláinknak és középtanodáinknak, de ezek között ismét leginkább a magánosok által előbb létesített apácza- és később fölállított állami leányiskoláknak. Elévülhetetlen nagy érdemeik vannak e téren főkép Csáky Albin grófnak

és lelkes nejének Bolza Anna grófnőnek is! Az első husz évi főispánsága alatt hivatalos ügykörében és egyesületi téren, neje pedig inkább a társadalom utján fáradhatatlan buzgalommal és czéltudatosan, de a mellett mindenkor oly tapintatosan tudtak az őket tisztelő közönségre ez irányban hatni, hogy — ha csak igazságosak vagyunk — el kell ismernünk, hogy e kényes természetü kérdés ily sikeres megoldásának érdeméből az oroszlánrész határozottan kettőjöket illeti meg.

Visszatérve a negyvennyolcz előtti szepesi nemes osztály gazdasági és társadalmi életviszonyainak imént félbe szakított ismertetésére, folytatom annak előadását: miként nyilvánult mindinkább ennek a régi szerényebbtől eltérő, s magasabb igényekkel járó életmódra való törekedése?

Miután 1825-ben a nagy hullámokat vetett politikai viszály és küzdelem Ferencz királyunk ösmert nyilatkozatával, hogy »fájt atyai szivének a közbejött félreértés«, véget ért, az e feletti örömben egymást követték az oly ünnepélyek, melyek a nemességnek alkalmat szolgáltattak régi fényének és positiójának pompás nyilvánítására. 1827-ben lőn Csáky István gróf, mint valóságos főispán, őt örökös czímen megillető új méltóságába beiktatva. Ez a gondolható legfényesebb módon történt az évi szeptember hóban. Ötven nemesből álló banderium alakult a főispán fogadására és parancsnokává báró Palochay András lőn megválasztva. Minden egyes lovas tartozott két díszbe öltözött, őt kisérő lovászról is gondoskodni. Minthogy pedig a százötven főből álló csapat nem csupa lóra termett huszárokból állott, meghívta őket vezérük Nedecz várába, hol teljes két hetet töltöttek vendégekként, reggel a betanítás és begyakorlás czél-

jából meghítt Conte Monzano lovas kapitány vezénylete alatt exercirozva, délután és esténként pedig bőségesen mulatva és dőzsölve is. A víg urak nem egy, mérföldekre terjedő lovaglást tettek, sőt Galicziába is ellátogattak. Ott és Nedeczen is pajkos, sőt kicsapongó folytonos tivornyázás között élték le az urak a két hetet és a kortársak még soká emlegették a fényes nedeczi napokat, a milyenek csakis akkor voltak lehetségesek, de akkor sem a legtöbb résztvevő viszonyaival arányban állók.

1830-ban ismét volt installatio, a kitűnő nemeslelkű és hazafias gróf Csáky Károlyé; ez is avitikus ünnepélyekkel ugyan, de szerényebb méretek között lefolyókkal lőn megtartva. Az 1846-odiki, gróf Csáky Tivadaré azonban ismét nagy pompa és fény kifejtése mellett folyt le, s ez volt nemességünknek azon föllépése, melyen mint külön rend és osztály, a közel jövőt nem sejtve, utólszor szerepelt, hogy rövidre reá nem csak üres fényének, de kiváltságainak és évszázados állásának is örökre búcsút mondjon.

Igaz ugyan, hogy a franczia háborúk után következő években a mezőgazdasági conjuncturák nálunk elég kedvezők valának, s az is tény, hogy földbirtokosaink földjeiket gondosabban kezdették mívelni, befektetésekkel, mint például szeszfőzdékkel, mind inkább fölszerelték és az itt-ott már a negyvenes években foganatosított összesítés (commassatio) által értékben és megmívelhetésben emelték, de mindezen kedvező körülmények még sem voltak oly tetemesek, hogy a fentebb jelzett költekezőbb és úriasabb életmódot elbírták volna. A korszellemmel járó társadalmi állásoknak mindinkább *egyszintre* való kiegyenlítését mindenkor és mindenütt szívesen látják azok,

a kik általa fölfelé emeltetnek, de soha sem azok, a kikhez mások alulról emelkednek föl. Az emberi nem létezésével egyidejü tapasztalat tanusítja továbbá, hogy mindig csak a társadalom alsóbb rétegeiből fölkerülő sínli meg új helyzetét, mivel csak áldozatok árán felelhet meg a változásból folyó sokféle igényeknek. És föltüntetett esetünkben is az rendült meg vagyonában és jólétében, aki többet tett és mutatott, mint a mennyit józanul gondolkodva tennie és mernie szabad lett volna.

Hogy pedig nem csak az előadottak lehetnének a szóban levő rend terhére rovandók, az jobban kitűnik, ha még más, az ujabb korral beállott változásokra legalább futólagos pillantást vetünk. A fentebb említett commassatiók folytán ott, a hol az erdő azelőtt közös tulajdon volt, most a közbirtokosok között föl lett osztva. Minthogy pedig összeesett az erdőfölosztás a kohászat fejlődése folytán azzal, hogy némely félreesőbb erdőségnek fája, mely azelőtt értékkel absolute nem bírt, most szénnek kerestetett, azért megtörtént, hogy a legszebb őserdők óriás fenyőfái levágattak, s köb-ölenként 1—2 pengő forint potom árért elharácsoltattak, hogy szénné égetve, az erdőtől akármily távol eső sümeghi kohónak szállíttassanak, holott manapság ugyanazon, ma már alig is található remek fa 30—45 forinttal lehetne építő fának értékesíthető. Az ilyenféle üzletek voltak szép erdeink elpusztításának első okai, s nem egy földbirtokos, ha erdejének eladásával csak pár évig várt volna, háromszor-négyszer annyi ezret kaphatott volna, mint a mennyi százat kapott siettetett eladása alkalmával. Még pótolhatatlanabb lett a kár, ha az így kezeibe került összeg nem befektetésekre, hanem talán installationalis ban-

deriumi költségeinek fedezésére lőn a birtokos által fordítva. Ha nem is ment mind arra, tény dolog, hogy az ezres bankókkal megtömött pénztárczákhoz nem szokott szepesi úr, nem egy esetben pénzét nem kivételes és nem oly hamar visszatérő bevételnek, helyesebben tőkeértékesítésnek, hanem jövedelemnek tekintette, s e szerint bánt is vele. Ha felnőtt fia volt, talán külföldi útra küldötte, mert íróink és politikus vezérférfiaink hangoztatták széltiben, hogy a magyar azért is maradt el, mert nem ismeri a műveltebb nyugatot. Meg divat is volt az ilyen európai, akkor igen drága út! Amint hogy divat is volt, hogy kisebb fiainál nevelőt, leányainak pedig idegen gouvernante-ot tartson, amit számosan követtek is.

Átalában mondhatni, hogy társadalmi életünknek teljes megváltozása és átalakulása a XIX-edik század negyvenes éveiben kezdődött. Valamint a főrendű közeledett a köznemeshez, úgy emez szintén akkor simult, sőt vegyült a mívelt polgári elemmel, s állíthatnám, hogy e »demokratizálás« a mainál őszintébb volt, miután úgylátszik, mintha a kutyabőrre írt armális levélnek becse és értéke, újabban még emelkedő félben volna. Legalább úgy tapasztalja ezt e sorok írója, régi levéltárnok minőségében. A negyvenes években pedig a társadalmi, elébb különállott rétegek összeolvadása észrevétlenül ugyan és szó nélkül, de határozottan folyt, s már akkor létesült nálunk a mai »jó társaság«-nak mondott, származásra való tekintet nélkül egyenjogosítottaknak azon köre, melyhez mindenki tartozik, aki mívelt, kifogástalan és jó nevelésü ember számba megyen.

Nem fejezhetem be a 48 előtti állapotokra való visszatekintést a nélkül, hogy föl nem említeném e

helyütt még külön is az 1845. és 1846. inséges évek sajnos hatását, mely földesuraink eddig kielégítőnek, sőt jónak látszó vagyoni helyzetét egyszerre megingatta alapjában, sőt egynémely esetben tönkre is tette. Nekik sem termett meg akkor valamijök, s bizonyos értelemben ők is inségesekké lettek, de annak daczára enyhíteniök kellett az éhhalállal küzdő jobbágynak még sokkal nagyobb nyomorán. Ezt becsületesen meg is cselekedték, gyakran saját jólétük árán is. Bevált az egyszer is a különben jog és igazság elleni viszonynak egyetlen egy jó oldala, hogy volt a szegény embernek bajában oly valakije, aki már *önérdekből* is rajta segíteni, vagy baját legalább enyhíteni törekedett. Hogy így történt e gyászos években, ez leginkább bebizonyult negyvennyolczban az urbériségnek már kihirdetett eltörlése után, midőn több helyütt a volt jobbágyok önként fölajánlották uraiknak a tavaszi munkák ingyenes teljesítését. De az 1845—46-odiki gazdasági nagy visszaesés mindenkép csak baljóslatu előkészítés lehetett a kevéssel azután bekövetkezett nagy átalakulásra.

Mindezeknek talán nagyon is terjengős előadásával ecsetelni kivántam társadalmi és gazdasági azon állapotainkat, melyekben Szepességünket a márcziusi nagy napok találták. Igaz, hogy különben is gyönge és immár megvénült tollam csak halvány színekkel festhette a helyzetet. Megelégedném, ha rajzomnak legalább körvonalai találók és helyesek lennének. De bármint legyen, állíthatom, hogy csupán az igazat az általam látottat, vagy hiteles helyen olvasottat akartam elmondani és sem szépítgetni, sem menteni, sem pedig az egyes osztályok hibáit, vagy erényeit élesebben kidomborítani soha sem kivántam. Tanu-

ságom erre nézve az, hogy még az egyes, talán helyeslléssel nem találkozó állításaim ellen látszólag szóló körülményeket sem titkoltam el, hanem tárgyilagosan fölhoztam azokat is. És ennek elmondása után, áttérek most annak leírására: miként hatottak itt köznemességünkre a márcziusi vívmányoknak elsőbbi és későbbi következményei.

Bizonyára nagy csapás volt az urbériség eltörlése a nemesre nézve, de e csapásnak horderejét és hatását még fokozták körülményei, melyek között bekövetkezett, továbbá első következményei, s később a keresztülvezetés iránti intézkedések és azoknak módjai.

A földesúr elvesztette vagyonának nagy részét, el minden előjogát, századok óta megszokott kiváltságait, hozzá politikai nagy állását és megszünt a közhatalom kezelője lenni. Ezt mind nyugodtan türte és viselte, mert érezte és rég belátta volt, hogy csak az igazság és méltányosság hozta azt magával. Kevésbbé méltányos volt azonban, hogy oly rögtön és minden átmenet nélkül történt az.

Nálunk például a törvény oly időben lépett érvénybe, midőn a földbirtokos tavaszi munkáját alig kezdette volt meg. S miután nem bírt elegendő számu igavonó marhával, — jobbágyaiéra számítván, — földjeinek egy része parlagon maradt, ha csak polgártársává lett jobbágya nem segített rajta, ami — a mint fentebb mondám — több helyütt valóban meg is történt.

A törvényhozás — igaz — a földesúr kártalanítását a »nemzet becsületének védpaizsa alá« helyezte, csakhogy nem a nemzet, — melyet halottnak hittünk,

— hanem az absolut kormány teljesítette 1854—1856 között elkésve az igéretet, s akkor is úgy, hogy a földesúr egy egész telekért 250—350 forintig terjedhető kártalanítást kapott névértékü kötvényekben, melyeknek az idő szerinti árfolyama 60% körül ingadozott. A tényleg kézhez vett összeg tehát oly csekély volt, hogy a szenvedett kárhoz viszonyítva épen semminek volt mondható.

A jobbágyától megfosztott földesúr ugyan egyidejüleg moratoriumot kapott hitelezői ellenében és később a cs. kir. urbéri patens által azt a kedvezményt is, hogy bizonyos kategoriáju hitelezőit urbéri kötvényeivel névértékben fizethesse ki: de mindkét, a kölcsönzőre nézve szintén igazságtalan intézkedés, alig lendíthetett az adóson valamit. Az 1845—46. évi rossz termések folytán amúgy is eladósodott birtokos kamatot sem fizethetett, tartozásai tehát ezekkel nevekedtek, még akkor is, ha ellehetett ujabb adósság csinálása nélkül. Pedig legtöbbjeit a 20—30-as évek bűneinek terhei is nyomták, s elkerülhetetlen volt, hogy midőn minden eddigi munkaerejétől rögtön megfosztatott, ne kölcsön pénzen szerezzen valami emezt pótló fölszerelést. Rövidre reá jött a háború, a Kossuth-bankók megsemmisítésével járt pénzválság és a többi a forradalom által minden honpolgárra rótt sokféle áldozat. Hogy mindezek következtében nem egy amúgy is már megingatva volt existentia később egészen tönkre ment, azon ennélfogva csodálkozni sem lehet.

A szepesi nemesek, a reájuk nehezülő csapások daczára, lelkesülten a nemzeti ügy, azaz a forradalom pártjára állottak. Hogy mily komolyan és hazafiasan fogták föl még az elébb conservativeknek tekintett

vármegyei urak is a helyzetet, legjobban bebizonyult, midőn később Schlick tábornok megszállotta Lőcsét és itt Péchy Imre teljhatalmu biztosa által, a neki nem megbízhatónak látszó megyei tisztikar helyébe magának kedvesebbet akart alkotni, s 1849. évi január 16-odikára összehívott — általa »tisztviselőkari közgyűlésnek« nevezett — valamiféle összejövetelt, melynek egyszersmind kihirdette azoknak névsorát, a kikre a cs. kir. tábornok úr ezentúl a vármegye kormányzatát bízni óhajtotta. Látni való e tisztikar összeállításából, hogy nem nagy választékuk lehetett a névsor szerzőinek az egyénekben, minthogy becsmérlés nélkül mondhatni: a vármegye kitünőbbjei majd mind hiányzottak e magistratusból, s főszolgabírákként szerepeltek benne olyanok, a kik a két év előtt tartott tisztujítás alkalmával, habár tizszer is ki voltak jelölve, még esküdti állást sem nyerhettek el. De nem csak passiv tartózkodás által demonstráltak a java részükben a nemzet pártján álló vármegyei urak, hanem cselekedeteik által is bebizonyították, hogy a haza veszedelme felébresztette a régi »virtust« és elenyésztetett minden neheztelést, mely veszteségük első hírére talán aggodalmas lelkeikben borongott. Sok régi családi ezüst és ékszer lőn Szepesben is a haza oltárára letéve, s vándorolt az olvasztóba és a pénzverdébe. Az ifjak, sokszor a kevés »Pecsovics« családok fiai, s néha a 14—15 évesek is, mind beállottak honvédeknek, az iskolák padjai üresen maradtak, s ezen hazafias lelkesedés és szolgálatkészség később szintén hozzájárult az ifjabb nemzedéknek megkezdett tanulmányaitól való eltereléséhez.

A honvédekké lett ifjak ugyanis a harcz befejezése után nagyrészt az osztrák hadseregbe mint köz-

legények besoroztattak, s nem végezhetvén el tanulmányaikat, midőn több esetben csak évek multán tértek haza, qualificatio híjján hivatalt sem kaptak, de mert talán a németet szolgálni sem akarták, otthon maradtak, s ott éldegéltek szülői házukban »hét szilvafájuk« árnyéka alatt.

Nem egy esetben ez is lőn az anyagi romlásnak, s néha a teljes elzüllésnek első indító oka. Ha az atyai birtok osztályra került, többen lévén az osztózkodó testvérek, egyikük sem élhetett meg azon a fölosztott kicsiny földön, melynek egészén a szülők csekélyebb igényekkel csak megéltek még valahogyan. Az új birtokos ifju optimismussal, s talán nem túlszerény önbírálat által vezérelve, jó házasságban hitte bajainak minden mentsvárát föltalálhatni. Megfelelő föllépés czéljából és »beruházások« czímén kölcsönt vett föl, s első gazdasági beruházása — csinos fogat volt.

Ezen a leányos házakba, bálokra, fürdőhelyekre, vagy messze vidékeken »faluzva« kocsikázgatott, de mert ez, meg a czigányozás, mulatozás és a honi ferbli nem kevés pénzbe szokott kerülni: kölcsönre szorult megint. Ezt is megszerezte még a szívességi giróval ellátott váltó, előbb a takarékpénztárban, később az uzsorásnál. Nehezebb föladat volt a gazdag menyaszszony megszerzése és ha ez soká késett, eltünt a birtok, el a fogat, s végre maga a »fesch« fiu is. Ilyen és ehhez hasonló pályafutás oly gyakori volt, hogy a baráti körömből merített ezen egy példa akár tipikusnak is mondható.

A társadalomnak egy másik, szintén tipikus alakja az volt, melynek képviselője valami ősiségi jogból folyó pert vitt, s ennek reája nézve kedvező eldőlé-

sére építette merész fellegvárait. Csakhogy az ősiség jogczímén emelhető igényeket szabályozó »ősiségi pátens« intézkedései nem kedveztek a szegény köznemesnek, hanem inkább a rendszerint gazdagabb zálogtartónak, a ki jobban bírta költséggel. Ha a hosszú pernek és a sok huza-vonának nem valami egyezség lőn a vége, akkor a szomorító végeredmény közönségesen az volt, hogy a nagy nehezen kikötött auctióból, a mit a zálogtartó a tulajdonjog átengedése fejében fizetett, az ügyvédi és sok egyéb költségek levonása után, perlekedőnknek oly kevese maradt, hogy sok esetben atyai tényleges öröksége is elúszott.

Egy harmadik, e kategoriába való tipus, a képviselőségre pályázót értem, oly közismeretes és legujabb keletü, hogy nem szükséges róla szólanom, amint nem szükséges külön kiemelnem sem, hogy e réven nem egy, és pedig épen a javából való egyén miként ment tönkre — legbiztosabban.

Hiba volt mindez, amint hogy öreg hiba volt, hogy a szóban levő nemzedék nem bírt praktikus érzékkel, hogy ifjai nem lettek kereskedők, iparosok és hogy a helyett, hogy apai örökségüket pénzzé tevén, azon nem inkább valami nagyobb bérletekre vállalkoztak, hanem az ősi röghöz kötötték existentiájukat, mely pedig kicsiny kiterjedésénél fogva el nem tarthatta a gavalléros úrfit.

De legyünk csak igazságosak és vegyük figyelembe a lélektani momentumokat is. Az a nemzedék, mely 1848-ban élte ifjuságát, magas röptü idealista volt, még pedig az akkori irodalmunk romantikus iránya, nevelési módja, de a ma is »nagy időknek« nevezett kor legendája folytán is. Minden egyes, a

ki ez időket küzdve, vagy szemlélve élte át, telítve volt ily romantikával.

Gondoljanak csak vissza idősebb olvasóim az ötvenes és hatvanas évek demonstratioira: az adó megtagadására, a Kazinczy- és Széchenyi-ünnepélyekre, továbbá a Garibaldi meseszerű és hősi föltűnésére, sikereire és arra, miként kapcsoltuk azokat össze Kossuth nevével és reményeinkkel, meg fogják engedni, hogy ezen nagyon lelkes és hazafias ugyan, de épen nem gyakorlati áramlatok bizony nem voltak alkalmasak az ily eszmevilágból az életbe lépőket praktikus utakra terelni. És még kevésbbé akkor, ha az ifjak oly körökből, vagy bár düledező kuriákból kerültek ki, a hol mindig csak azt hallották, hogy őseik sok száz esztendő óta bírják e, tündöklő erényekkel szerzett földet, melyet tehát minden áron tovább megtartani becsületbeli dolog! És hallották azt kitől? apjuk-, anyjuktól, kiknek minden szavát köteles kegyelettel fogadták.

Az élet maga hozta később, — talán későn — a kiábrándulást. Meg is változott e körök iránya, egészségesebb életfölfogásnak adván helyet. Látjuk, hogy e társadalmi rétegből való akárhány egyén sikerrel működik gyakorlati életpályákon. Bankok, kereskedőházak, vasútak, gyárak comptoirjaiban találjuk őket nem kis számmal alkalmazva, sőt nyitott saját üzletük czégtábláján találjuk már itt-ott a régi, jó hangzásu neveket, az üzlet tulajdonosául egyik viselőjüket jelezve.

Az osztály *mint olyan* tönkre ment ugyan, nálunk Szepesben mondhatnám épen *el is tünt,* de ivadékai fönmaradtak, élnek, dolgoznak, ha nem is itthon, de léteznek szétszórtan az egész országban, mint hasznos pol-

gárai a hazának, kik a régitől ugyan különböző, de tisztességes hivatásokban keresik mindennapi kenyerüket.

Ez volt bizonyára — legalább nálunk — a XIX-edik század második felében bevégződött legradikalisabb társadalmi átalakulás, mely beállott, föltarthatatlanul bekövetkezett ez osztálynak megsemmisűlésével akkor, midőn az újabb viszonyokba beilleszkedni nem tudott, midőn létjoga, sőt létének föltételei is megkevesebbedtek, de korán talán, midőn — sajnos — a hivatását teljesítő más valamely tényező még nem léphetett helyébe, melyre pedig nemzeti ügyünknek, itt a Tátra alján, oly nagy, nagyon nagy szüksége volna.

Ha ezek után végleg búcsúzva a szerény viszonyai között is egykor hatalmas osztálytól, visszapillantást vetünk legutolsó törvényhozói működésére, akkor — ha igazságosak akarunk lenni — el kell ösmernünk, hogy a köztérről való lelépése méltó volt nagy történelmi multjához. Föladatát — mint egy nagy szónokunk mondá — nyolcz századon át becsülettel teljesítette és »*végrendelete* a *követei* által a szabadság évének márczius idusán hozott, sok millió magyart fölszabadító törvény volt.«

Ezzel elértem az előmbe tűzött föladatnak véghatárát és ha visszagondolok az elmondottakra, megvallom, mintegy megütközöm: mily sötét képet állítottam olvasóim elé, a XIX-edik századi szepesi társadalom kedvezőtlen átalakulásának ecsetelésével.

Pedig tartózkodtam minden tulzástól, s mint fentebb mondám: igazság, szigorú tárgyilagosság és ezeken alapuló nézeteimnek őszinte kifejezése volt egyedűli czélom. Sőt tartózkodtam nem egy sötét pont tárgyalásától, melynek hiányát a figyelmesebb olvasó

bizonyára észre is veendi. Hiszen alig említettem a közerkölcs hanyatlását, mert ezzel kényes természetű körülmények kerültek volna felszínre, s meg azért sem említettem, mert a vallásos érzésnek újabban látható fölébredésétől javulást vélek remélhetni. Nem szólottam közigazgatási bajainkról sem, és pedig azért nem, mert a rendszernek hosszas vajúdása okozza fogyatkozásait, s nem volna méltányos ilyen épen átalakulásban levő, vagy legalább annak elébe néző intézményt bírálatnak alávetni, amire én már állásomnál fogva sem lehetek — modern szóval élve — compatibilis. Hallgattam továbbá a közügyek terén mindjobban nyilvánuló, sajnálatos nagy közönyről, mely pedig, legkivált a helyhatósági ügykörben, annyi társadalmi és politikai nem orvosolt bajnak lett kútforrása. És mennyi szintén sötét színárnyalattal komoríthattam volna még rajzomat, ha a mellőzött téreken keresem az arra kinálkozó anyagot!

De ha az általam tartózkodás nélkül föltárt, s épen nem torzított helyzet nem is kecsegtető, nem mondható azért ijjesztőnek sem, mert a jelenkor mindenütt, s nem csak Magyarországban, vagy nálunk Szepesben nem különleges, hanem az egész civilizált világgal részben közös, sőt itt-ott talán még nagyobb bajokkal van telítve. És ez csak onnan jő, hogy a korszak, melyben élünk, nem »kész valami«, hanem maga a folyó változások és átalakulások processusa és a háborgó, izzó, forró elemek még eddigelé meg nem ülepedhettek.

A hétköznapi életből merített, de talán találó egy hasonlattal vélem legjobban jellemezhetni mai felette kényelmetlen, s mindenkit feszélyező és ijjesztő socialis helyzetünket.

Bizonyára nem létezik privát életünkben csunyább, kedélytelenebb és bosszantóbb helyzet, mint ha házunk, lakásunk évente egyszer-kétszer gyökeres, egész otthonunkat földuló takarításnak lesz alávetve. Nem tudunk az idegességtől hová lenni . . . de hiszen mindegyikőnk ösmeri ez áldatlan állapotot, kár volna leírására szót vesztegetni. Kényelmetlen és csunya dolog, de belátjuk okvetlen szükségét és érezzük azt hálásan, s legjobban akkor, midőn a takarítás befejezése után ismét csintól, tisztaságtól fénylő szobáinkban valamelyik kedvelt karosszékünkbe dőlve, kipihenhetjük az átszenvedett fölfordulást és kiállott sok izgalmat.

Így vagyunk mostanság társadalmunkkal is. Ma még javában benne vagyunk ennek politikai, gazdasági és socialis takarításában, sőt itt többről, még új berendezésről és butorozásról is van szó. És innen következik a készületlen, vajudozó, be nem fejezett állapot, melynek kényelmetlen voltát mindegyikünk érezi. A gépezet maga, mely socialis életünket hajtja, nyikorog, akadozik; a gépészek ugyan kenik, javítgatják, de sok esztendős és kopottas lévén, nem csak egyes kerekeket kell kicserélni, hanem van olyan mechanikus is, aki az egész szerkezetnek »újjal« való kicserélését indítványozza.

Miként és mikor ér véget az ezen nagy takarítással járó reparatura és átalakulás? Isten a megmondhatója. De az élesebben figyelők úgy vélik, hogy az átalános áramlat nem ugyan a sokat hangoztatott és teljességében utopikus és lehetetlen »egyenlőség« felé, hanem inkább a társadalom eddig mindig fennállott rétegezésének elmosódása és elsimítása felé tendál.

Ha földünk legifjabb, tehát legmodernebb, s virágzó államai: az Éjszak-amerikai Egyesült-államok társadal-

mának alakulására tekintünk, ijjesztő példáját látjuk annak, miként érvényesül ott láthatólag e jelzett irányzat, miután ott ma-holnap tényleg csakis két néposztály fog létezni. Az egyik a dúsgazdag, melynek tagjaiul csupán a sok milliókkal bírók, a milliárdosoknak nevezettek tekintetnek, akik a new-yorki Fifeavenue palotáiban már most is teljesen elkülönítve, vagy az európai legelőkelőbb városokban és mulatóhelyeken, de mindenütt irígyelve és bámultatva élnek. A másik a nagy tömeg, mely szintén hajhászsza lázasan a vagyonszerzést, de egyelőre csak dolgozik, és pedig véres verejtékével dolgozik azon, hogy az első osztálynak már amúgy is óriási vagyonát hihetetlenségig növeszsze, s hogy ezen nagy tőke által folyton és mindegyre könyörtelenebbül kihasználtassék. És e két extremumot összekötő valami elem, egy átmeneti, közvetítő osztály, vagy erős középrend alig is létezik többé, s a hol még nyoma van, ott is napról-napra fogy, úgy mint fogyott Szepesben a köznemesség és polgári rend; ha ugyan szabad kicsi viszonyainkat a minden téren monstruosus nagy arányokat öltő amerikaiakhoz hasonlítani!

De tény, hogy ezen részvénytársaságokon, ringeken, trustokon és syndikatusokon alapuló rengeteg vagyonok fő-fő tulajdonsága, hogy a kis vagyont, a szerény kis existentiát lassanként elnyelik mind. S épen midőn erről írok — május közepén — a napilapok közgazdasági és börze-rovatai telvék ilyen operatiókról szóló hírekkel, melyek szerint legújabban is folyik egy ilyen a »nagyok« által a kicsinyek ellen czélba vett ádáz kisajátítási hadjárat, melynek áldozatai, még ha a rendes nagyítást számba is veszem, ismét ezrenkint hullanak el a tőzsde sima parquetjén.

Ily kóros socialis jelenség azonban sem nem új, sem nem ösmeretlen az emberiség történetében. Hasonlót láttunk a római császárság azon idejében, midőn a kultura eddig nem ösmert fokára ért, de egyszersmind szinte képzelhetetlen mélységű erkölcsi decadentiának és a latin remekírók által »leírhatatlannak« jelzett nyomornak lőn szülője.

A nagy birodalom az egész akkor ösmert földre terjedt ki, s midőn hatalmának tetőpontján állott, a nemzeti vagyon legnagyobb részét a három világrészt kifosztó proconsulok és ivadékaik bírták. A Krisztus születése utáni első században a termékeny és akkor dúsgazdag Egyptom birtokán hét ilyen proconsul-ivadék osztozkodott. Ma az amerikai sok tizezernyi kilométer hosszúságu vasútak részvényei majd mind szintén nyolcz-tiz Vanderbilt, Morgan és hasonló emberfeletti nagy vagyonnal rendelkező tőzsér birtokában van. A nép tömege pedig ott és itt szegénységben, gyakran inségben és mindig nyomorban tengődött és tengődik. S mi természetesebb, hogy úgy mint ma, megtörtént akkor is: a szemet szúró nagy ellentét, a nyomor mellett szemlélhető szinte vétkes fényűzés és annak tudata, hogy mégis csak a nyomorgó munkás teremti munkájával ezen fényűzésnek sok minden eszközét, melyből mi sem jut neki, elkeserítette, izgatta a nép ezreit, hogy könnyen lettek hajlandókká lelketlen bujtogatók szavaira hallgatni. Amit ma strike-nak és socialis kérdésnek nevezünk, azt akkor vérben elfojtott rabszolga-háborúnak és colonusok lázadásának mondották. És mindaz akkor ép oly kevéssé orvosolhatta gyökeresen a kitagadottak sok baját, mint nem segít az erőszakos — akár dinamitos — támadások egész sorozata sem, proletárunk mai, gyakran nyomorú

helyzetén. Mert a világrend Teremtője eleitől fogva itt a földön az egyenlőtlenséget állapította meg törvényül, miért is az egész nagy teremtett világon nem találhatni teljesen egyenlő két lényt soha és sehol sem. Kiegyenlíteni, nem a Teremtő, hanem a társadalom által létesített különbségeket, melyek az erősebbek hatalmára állapítvák, s méltányosabban fölosztani idővel a földi élet javait: azt talán lehet. De a szenvedést, a bajt kiküszöbölni az életből, azt nem lehet, mert az a Teremtőnek véges eszünkkel föl nem fogható és be nem látható czéljai elleni, tehát hiába való törekedés volt és lészen mindenkor. Hiszen nem is itteni létünket tűzte ki a Teremtő számunkra végczélul!

A maiakhoz hasonló társadalmi visszásságok, melyek úgy, mint az erkölcsi, azóta ismét nem is látott mély züllésből és a tűrhetetlen elégedetlenségből eredő mozgalmak, megingatták a Rómát uraló világbirodalmat, mely alapjaiban megrendült, de az emberiség nem ment tönkre, mert ugyanez időben egy magasztos, isteni tannak csodával határos terjedése eszközölte teljes ujjászületését.

A názáreti Jézus megváltónk tana ma is él! A XVIII-adik század encyclopaedistáinak philosophiája, a XIX-ediknek exact tudományából levont merész, sőt részben badar következtetés és legújabban egy fékevesztett, szabados napisajtó hiába folytattak és folytatnak ellene ádáz harczot; le nem győzik soha sem, mint le nem győzték azt annak idejében a római császárok annyi hatalommal, annyi erélylyel és annyi vad dühhel folytatott véres üldözései.

Él és folyton terjed e hitnek evangeliuma. Egyedül ennek tana nyújthat, a most ismét más nevek

alatt, más alakban fenyegető socialis tévtanok ellenében, veszélyeztetett társadalmunknak orvoslást és védelmet. És pedig csupán az általa kétezer esztendő óta hirdetett »charitas« eszméjében, mely igaz szellemében, teljes magasztos voltában csak keresztény meggyőződéstől eltelt szívben, fölfelé tekintő lélekben lakozhatik. Ha e hit és érzés és annak az evangelium szerinti gyakorlati megnyilatkozása szívünkből folyik, akkor kell, hogy javulást hozzon, mert utját állja egyszersmind annak, hogy felebarátunk lelketlenül és könyörtelenül kihasználtassék.

Ha e »charitas« és szülte tanai lesznek a huszadik század vezéreszméi és elvei, úgy nyugodtan és reménytelten léphetünk át küszöbén. Ha pedig nem, akkor csak viharos, szomorú, talán iszonyatos eseményeknek és gyászos időknek nézhetünk elébe. Csak ha ez üdvhozó irány, s igaz hivatásunkat jól és helyesen értelmező életfölfogás mindjobban ver gyökeret az emberiség szívében, csak úgy és akkor láthatják nem messze távolban élő utódjaim az átalakulási nagy tizenkilenczedik századnak azon gyümölcseit is, melyek eddig még sehogy sem érhettek meg, s melyeket én hasznos és áldásos voltukban, e tanulmányom fonalán, Szepesben legalább csak kis részben valék képes észrevenni. Sőt ellenkezőleg, mert az igazságot kerestem, inkább káros — már hatásban levő, s még több a jövő méhében rejlő — aggodalmas veszélyeit észleltem.

Ezekről szólottam, gyarló embertől kitelhető pártatlansággal és lehetőleg szem előtt tartott tárgyilagossággal.

Betűsoros név- és tárgymutató.

A számok a lapokat jelentik.

Adók különbségei 47.
Alakulása a jó társaságnak 89.
Alapító és vállalkozó 76.
Alkoholismus enyhítése Orosz- és Svédországban 59.
Alkotmányellenessége I. Ferencz királynak 82.
Alsó-Ausztriában parasztlázadások 33.
Amerikai pénzek elhelyezése 74.
Amerikába kivándorlás okai 61.
Amerikában lemondás a pálinkáról 61.
Amerikába sóvárgás 61 — tömeges kivándorlás 70.
Amerikából visszatérők térfoglalása 68.
Antisemitismus nincsen Szepesben 70.
Anyagi helyzete napszámosainknak 43.
Armalis és radicalis nemesek 8 — nemességünk hátrányai 9 — nemességünk szaporodásának haszna 9.
Ausztria vámpolitikája 10.
Ausztriában parasztlázadások 33.
Állapota pénzintézeteinknek 73.
Árjegyzékei az életszereknek 41.
Átalános bajai korunknak 98, 99.
Bajai közigazgatásunknak 98.
Balkán országaiba vezető út iránya 52.
Bankjaink névjegyzéke 73.
Bányaiparunk föllendűlése 12.
Bányavárosainkban letelepedési tilalom 69.
Bányavárosaink főfoglalkozása 12 — lakossága 19.
Bányász-akadémia Selmeczbányán 51.
Berzeviczy Gergely irodalmi működése 14 — Gergely levelei 14 — Gergely özvegyének kiválósága 15 — Sándor öreg cselédei 44 — Terézia kiválósága 15.
Betétek pénzintézeteinkbe 73, 74 — származása pénzintézeteinkben 74.
Bécsbe levelezése Görgey Jánosnénak 14.
Bécsi árúk becsempészése 63 — conservativek 48.
Bére a kisbéresnek 43 — a nagybéresnek 42 — a szolgálónak 43 — a napszámosnak 41.

Biblia olvasása 21.
Bocskoros nemességünk életmódja 17 — fiainak iskolázása 17 — helyzete 16 — romlásának okai 18.
Bolza Anna grófnő érdemei a magyarosodás körül 86.
Brünni árúk becsempészése 63.
Burgonya behozása Franczia-országból 50 — Magyar-országba 50 — Párisból 50 — Szepesbe 50, 51.
Burgonya-termeléssel kisérlet Richwaldon 51.
Burgonya termelésünk hasznai 52.
Bussócz lakossága 5.
Charitas jósága 103.
Cicero nyelvét a nők is tudják 80.
Conte Monzano lovasgyakorlatai 86.
Cornides-család érdemessége 9.
Családiassága a vándorló utazásoknak 27.
Családi élete polgárságunknak 29 — viszonyai nemességünknek 14.
Csákyak vagyonossága 7.
Csáky Albin gróf és neje érdemessége magyarosodásunk körül 85 — István gróf beiktatása 86 — Károly gróf az ellenzék vezére 83 — Károly gróf beiktatása 87 — Károly gróf jótettei 53 — Károly gróf mulatozásai 83 — Manó gróf burgonya-terjesztése 51 — Tivadar gróf beiktatása 87.
Csehországból gyármunkások behozása 68.
Cselédségünk helyzete 44 — kifejlődése 40.
Czéhbe fölvétel föltételei 23.
Czéheink főérdeme 21 — főszabadalma 25 — főszabályai 23, 24 — kivételes alakulásai 26 — magyarázata 23 — társadalmi érdemei 26 — városvédő kötelességei 24.
Cziriák-család nagyfuvaros 52.
Darvin elvének alkalmazása 76.
Demokratizálás őszintesége 89.
Divatossága a külföldi utazásoknak 89.
Durand szegényedése 70.
Egész telek nagysága 34 — szolgálatai 35 — szolgálatának pénzértéke 45. 46 — tartozékai 35.
Egyenlőség lehetetlensége 102.
Egyesült-államok példája 99.
Eladósodása földesurainknak 92.
Elharácsolása erdőségeinknek 88.
Elkeseredése a szegényeknek 101.
Ellenálló képessége vármegyénknek 82.
Elmaradása köznépünk emelkedésének 62.
Eltörlése az úrbérnek 54.
Eltűnése nemesi osztályunknak 96 — polgári családainknak 66, 67, 68 — régi szertartásainknak 65.
Emberevés Felső-Láposon 56.
Emberiség ujjászületése 102.
Emelkedése földművelésünknek 87.
E mű keletkezésének okai 4.
Engel-család érdemei 9 — Sándor érdemei magyarosodásunk körül 85.

Eötvös József báró leírásai 54.
Eperjesi protestáns collegium 15.
Erdőségeink elharácsolása 88.
Európai útja Berzeviczy Gergelynek 14.
Európaszerte mezőgazdasági válság 60.
Európából kivándorlás 39.
Ezredtulajdonosok jogai 78.
Éjszaki-Németországbavezető út iránya 52.
Éjszaki-amerikai Egyesültállamok példája 99.
Életmódja bocskoros nemeseinknek 17 — polgárságunknak 21, 30 — úri osztályunknak 10.
Életszerek árjegyzékei 41.
Él Jézus tana 102.
Épitkezései nemességünknek 13.
Értelmiség városainkban 31.
Értéke a pénznek 42.
Értékessége szántóföldeinknek 22.
Értéktelensége a moratoriumnak 92.
Falusi mesteremberek 25.
Felekezeteink türelmessége 32.
Felkai bank 73 — takarékpénztár 73.
Felső-Ausztriában parasztlázadások 33.
Felső-Láposon emberevés 56.
Fensége nemességünk elmúlásának 97.
Ferencz (I.) király alkotmányellenessége 82 — békítő nyilatkozata 86 — czéhpatense 23 — törvényellenes patensei 83.
Fest-család érdemessége 32.
Fizetései vármegyénk tisztviselőinek 42.
Foglalkozásai nemességünknek 6.
Fogyasztása a nedeczi mulatságnak 83.
Földesuraink eladósodása 92.
Földesurainkon segítése jobbágyaiknak 91.
Földművelésünk emelkedése 87.
Földtehermentesítés hasznának kétessége 55 — késlekedése 92 — kicsiny összege 92.
Föllendülése bányaiparunknak 12.
Fölmerülése a jobbágy-kérdésnek 48, 49.
Föltételei a czéhbe fölvételnek 23.
Förster-család érdemessége 32.
Főérdeme czéh-rendszerünknek 21.
Főispáni beiktatások 86, 87.
Főispánnak kézcsók 81.
Főszabadalma czéheinknek 25.
Főtételei urbariumainknak 36.
Főúr és köznemes között válaszfal 81 — eltávolitása 82.
Francziaországból behozása a burgonyának 50.
Frater in Christo czímezés 32.
Friedmani kastély 13.
Fuvarozásunk virágzása 52.
Galicziai határaink megszállása 57 — izraeliták beözönlése 69 — izraeliták bevándorlásának kezdete 58 — izraeliták elzárkózottsága 69 - izraeliták foglalkozása 69, 70 — űzérek 59.
Galicziába látogatás 87.
Galicziából gyármunkások behozása 68.
Garibaldi föltűnése 96.
Gentry jelentése 76.
Gnézdai takarékpénztár 73.

Gölniczbányai takarékpénztár 73.
Gömör-vármegye Szepesselegy alispán alatt 13.
Görgey János kiválósága 13 — Jánosné kiválósága 14.
Gulden-család érdemessége 32.
Gundelfinger-család érdemessége 9.
Gyakorlatiassága nemességünknek 96.
Gyakorlatiatlansága nemes ifjainknak 95.
Gyáripar virágzása Késmárkon 68.
Gyármunkások behozása városainkba 68.
Hadseregben sok szepesi 78.
Hamburgi tímárlegény jegyzetei 28.
Hanusfalván nagyfuvarosok 52.
Hanyatlása kézműiparunknak 63 — közerkölcseinknek 98 — városainknak 62, 71.
Haszna a Josefinismusnak 16 — armalis nemességünk szaporodásának 9 — a védegyletnek 64 — az ősiségnek 12 — burgonya-termelésünkek 52 — polgári sörfőzésünknek 29.
Hatásai a kivándorlásnak 61.
Hazafiassága nemességünknek 7, 92, 93.
Hazánkban parasztzavargások 33.
Hálája jobbágyainknak 90.
Hátrányai armalis nemességünkneknek 9 — jobbágyaink fölszabadulásának 57 — váltótörvényünknek 57, 58.
Hegyaljai borkereskedés főpiacza 53 — szőlők birtokosai 8 — magyar leányok Szepesben 84.
Helyzete bocskoros nemeseinknek 16 — cselédségünknek 44 — jobbágyságunknak 16 — negyedik rendünknek 39 — papjainknak 32.
Herbergvater kötelességei 27.
Hét szepesi bányavárosi takarékpénztár 73.
Hiánya a középrendnek 100.
Hivatalos neve vármegyénknek 82.
Honoratioraink kicsiny száma 31.
Horváth alispán burgonyaterjesztése 51 — (palochai) András német meghivója 83 — (palochai) család vagyonossága 7 — Stansith Borbála kiválósága 14 — Stansith-család vagyonossága 7 — Stansith Márk kiválósága 14.
Hozományra vadászás kára 94.
Hunfalvi kastély 13.
Idealismusa nemes ifjainknak 95, 96.
Idegenek a lőcsei képviselőtestületben 67.
Idegenforgalom emelkedése 75.
Igazságszeretete a szerzőnek 90, 97.
Iglói bank 73 — takarékpénztár 73.
Illésfalvi urbarium 34 — telkesgazda adója 46 — úrbér pénzértéke 45.
Ingatlan-szerzése iparosainknak 22.
Inséges évek 55, 56.
Iparosaink ingatlan-szerzése 22 — kárai szabadságharczunkban 64.
Iparvállalataink sikertelensége 72

Iránya társadalmunk átalakúlásának 99.
Iskolai rendtartása Mária Teréziának 45.
Iskoláink érdemei magyarosodásunk körül 85.
Iskolázása bocskoros nemességünk fiainak 17.
Ismétlődése történelmünknek 101.
Iszákosság terjedésének okai 59, 60.
Italmérő jogunk károssága 58, 59.
Izraelitáink kiválósága 69.
Jellemzése a XIX. századnak 3 — polgári háziasszonyainknak 29 — polgárságunknak 21.
Jézus tana él 102.
Jobbágyaink fölszabadulásának hátrányai 57 — hálája 90 — átalános helyzete 16 — inségén segítés 90 — közjogi helyzete 33 — magánjogi helyzete 33 — országos terhei 34, 36 — segítése földesuraikon 91.
Jobbágy-kérdés fölmerűlése 48, 49.
Jobbágyokkal jobban bánás kezdete 49.
Jozefinismus haszna 16.
Jósága a Charitasnak 103.
Jó társaság megalakulása 89.
József (I.) király nemesítései 8 — (II.) császár ellen mozgalom 11 — (II.) császár legyőzői 7 — (II.) császár népszámlálása 4 — (II.) császár önkényes intézkedései 48.
Jövőnk képe 103.
Kassáról gabona szállítása 22.
Katonai hajlamok fokozódása 77 — tisztikar előkelősége 81.
Katonasorozás módja 37.
Katonatisztek társadalmi tényezők 78.
Katonáskodása nemességünknek 6.
Kazinczy-ünnepélyek 96.
Kárai a hozományra vadászásnak 94 — a képviselőségre pályázásnak 95 — az ősiségi pöröknek 95 — a társadalmi egyenlőségnek 82, 88 — az úrbériség eltörlése körülményeinek 91 — iparosainknak szabadságharczunkban 64 — városainknak szabadságharczunkért 64.
Károly (III.) király nemesítései 8.
Káros hatása a volt katonatiszteknek 79.
Károssága italmérő jogunknak 58, 59 — pénzintézeteinknek 72 — törpe-gazdaságainknak 61.
Kereskedése polgárságunknak 31.
Kezdete a jobbágyokkal jobban bánásnak 49 — a korteskedésnek 19 — nemzeti ébredésünknek 48 — takarékpénztárainknak 71 — társadalmunk átalakúlásának 89.
Kékfestőink vagyonossága 31.
Képe jövőnknek 103.
Képviselőségre pályázás kára 95.
Késlekedése a földtehermentesítésnek 92.
Késmárk főpiacza a borkereskedésnek 53.
Késmárki bank 73 — evangelikus lyceum 15 — ruha elkobozása 25 — takarékpénztár 73 — tímárlegény jegyzetei 28.

Késmárk lakossága 5 — lakosságának kicserélődése 68.
Késmárkon a gyáripar virágzása 68 — czéh-kapuk 24 — német bálok 83 — sok értelmiség 31.
Kétessége a földtehermentesítés hasznának 55.
Kézcsók a főispánnak 81.
Kézműiparunk hanyatlása 63.
Kicsiny összege a földtehermentesítésnek 92 — vagyont elnyeli a nagy 100.
Kifejlődése cselédségünknek 40 — zsellérségünknek 40.
Kisbéres bére 43.
Kisiparunk virágzása 64.
Kiváló férfiak Szepesben 13, 14 — nők Szepesben 14, 15.
Kivándorlás Amerikába 70 — hatásai 61 — okai 61.
Kivételes czéh-alakúlások 26.
Korponay Mihály kéziratos könyve 84.
Korteskedés kezdete 19.
Korunk átalános bajai 98, 99.
Kossuth-bankók értékének elveszése 64 — megsemmisítése 92.
Kossuthban reménykedés 96.
Kossuth Lajos védegylete 63.
Kosztka-család nagyfuvaros 52.
Költőisége a vándorló útazásoknak 27.
Közerkölcseink hanyatlása 98.
Középiskoláink szelleme 16.
Középrend hiánya 100.
Közgazdaságunk hanyatlásának okai 60.
Közigazgatásunk bajai 98.
Közjogi helyzete jobbágyainknak 33 — nemességünknek 6.
Köznemes és főúr között válaszfal 82 — eltávolítása 82.
Köznépünk emelkedésének elmaradása 62 — lelki élete 44, 45 — mai anyagi helyzete 47 — tönkremenésének okai 56.
Közöny közügyeink iránt 98.
Kray-család érdemessége 9 — tábornok emelkedése 7.
Krompachi takarékpénztár 73.
Krompach lakosságának kicserélődése 68.
Külföldi útazások divatja 89.
Különbözése nemességünknek és polgárságunknak 20.
Különbségei az adóknak 47.
Különös föltételei urbariumainknak 36.
Lajos (I. Nagy) király czéh-szabadalmai 25.
Lakossága Magyarországnak 5.
Lakosság kicserélődése városainkban 66, 67, 68.
Lakóhelyei polgárságunknak 19.
Lateinerek közéleti tényezők 67.
Latin nyelv használása 80.
Lavoisier-nél tanúlás 51.
Lehetetlensége az egyenlőségnek 102.
Lehet és nem lehet 102.
Leibici posztósok 64.
Lelki élete köznépünknek 44, 45.
Lengyelországba vezető út iránya 52.
Lengyelországhoz tartozása a XIII szepesi városnak 7, 20.
Lethánfalván nagyfuvarosok 52.
Levelezések németsége 79.
Lindner család érdemessége 31.
Lipót (I.) király nemesítései 8.
Lomniczi öreg cselédek 44 — úri társaság vezérlője 15.

Londonból írott levelei Berzeviczy Gergelynek 14.
Lovasgyakorlatok Nedeczen 86.
Lőcse hivatalok székhelye 67.
Lőcsei bank 73 — evangelikus lyceum 15 — jezsuitacollegium 15 — képviselőtestületben sok idegen 67 — piaczi árjegyzék 41 — ruhacsempésző megbüntetése 25 — Szabad-Lyceum 3 — takarékpénztár 73.
Lőcse magyarosodása 67, 84, 85 — megszállása 93 — vidékén nagyfuvarosok 52.
Lőcsén czéh-tornyok 24 — lateinerek szaporodása 67 — német bálok 83 — sok értelmiség 31 — tisztviselők szaporodása 66.
Lőcsére útazás Toporczról, vagy Tótfalváról 11.
Lublói harminczad-hivatal 53 — takarékpénztár 73.
Magánjogi helyzete jobbágyainknak 33.
Magura vidékén a nagybéres bére 42 — éhtyphus 56 — nagyfuvarosok 52.
Magyarázata az ősiségnek 11 — czéheinknek 23.
Magyar beszéd átalánossága Lőcsén 85 — leányok a Hegyaljáról Szepesben 84 — nyelv anyanyelv Szepesben 85 — nyelv tanúlásának nehézsége 85.
Magyarországba behozása a burgonyának 50.
Magyarországhoz ragaszkodása a XIII szepesi városnak 20.
Magyarország lakossága 5.
Magyarosodás Lőcsén 67, 84.
Magyarosodásunk körül érdemei Bolza Anna grófnőnek 86 — Csáky Albin grófnak 85 — Engel Sándornak 85 — iskoláinknak 85 — a papoknak 84 — a tanítóknak 84.
Magyarsága nemességünknek 79.
Mai anyagi helyzete köznépünknek 47 — foglalkozása nemességünknek 97.
Mattyasovszky két tábornok emelkedése 7.
Mária Terézia alatt tespedésünk 48 — insurgensei 7 — iskolai rendtartása 45 — kormányzásának jellemzése 45 — németesítése 79 — örökösödési háborúja 9 — úrbéri patense 34.
Máriássy András emelkedése 78 — család vagyonossága 7 — István népszerűsége 13.
Márkusfalvi kastély 13.
Meddősége a nyaralókba befektetéseknek 75.
Meghonosítása a burgonyának Szepesben 50, 51.
Megmagyarosodása Szepesnek 85.
Megszünése a nemességnek 76.
Mesteravatás leírása 66.
Mesteremberek a falvakban 25.
Mesterlegények szállóhelyei 27.
Mezőgazdaság hanyatlása városainkban 62.
Ménhárd szegényedése 70.
Mértéktelen pálinkázás 71.
Mészáros mesteravatás leírása 66.
Mindszenten parasztlázadás 54.
Miskolczi búzavásár 22.
Moratorium értéktelensége 92.

Morvaországból gyármunkások behozása 68.
Módja a katonasorozásnak 37 — a toborzásnak 37 — az úrbér behajtásának 39.
Műremek készítésének kötelezettsége 23.
Nagybéres bére 42.
Nagy-Lomniczon nagyfuvarosok 52.
Nagy-őri kastély 13.
Nagysága az egész teleknek 34.
Nagy vagyon elnyeli a kicsinyt 100.
Napszámosaink anyagi helyzete 43 — bérei 41.
Nedeczen lovasgyakorlatok 86 — múlatság fogyasztása 83 — politikai megállapodás 84 — tivornyázás 87 — ünnepélyek 83.
Negyedik rendünk helyzete 39.
Nemes családaink hazafiassága 92, 93 — száma 77.
Nemes ifjaink gyakorlatiatlansága 95 — idealismusa 95, 96 — nevelése 15 — tanúlatlanságának okai 94 — tönkremenésének okai 94, 95.
Nemesi osztályunk eltűnése 76, 77, 96.
Nemesítések I. Lipót, I. József és III. Károly királyaink korában 8.
Nemességünk családi viszonyai 14 — elmúlásának fensége 97 — eltűnésének okai 77, 97 — építkezései 13 — és polgárságunk különbözése 20 — foglalkozásai 6 — gyakorlatiassága 96 — hazafiassága 7 — katonáskodása 6 — köreiben az úrhatnámság terjedése 81 — közjogi helyzete 6 — magyarsága 79 — mai foglalkozásai 97 — megszűnése 76 — németesedése 80 — utólsó pompázása 87 — vagyoni állapota 7.
Nem lehet és lehet 102.
Nemzeti ébredésünk kezdete 48.
Nendtwich-család érdemessége 32.
Nevelése nemes ifjainknak 15.
New-yorki milliárdosok 100.
Német bálok Késmárkon és Lőcsén 83.
Németesedése nemességünknek 80.
Németesítő hatása a volt katonatiszteknek 79, 80.
Német levelezések 79 — meghívója palochai Horváth Andrásnak 83.
Németországból írott levelei Berzeviczy Gergelynek 14 — polgároknak ide telepűlése 28.
Népszámlálás II. József császár alatt 4.
Nép tömegének tengődése 101.
Népünk bajai 71.
Névjegyzéke pénzintézeteinknek 73.
Nők is tudnak latinúl 80.
Nyaralókba befektetések meddősége 75.
Nyomora a római császárságnak 101.
Okai az iszákosság terjedésének 59, 60 — bocskoros nemességünk romlásának 18 — e mű keletkezésének 4 — közgazdaságunk hanyatlásának 60 — köznépünk tönkremenésének 56 — nemes ifjaink tönkremenésének 94, 95 — nemes ifjaink

tanúlatlanságának 94 — nemességünk eltűnésének 77, 97 — parasztlázadásunknak 53 — polgárságunk apadásának 28.
Oroszországban enyhítése az alkoholismusnak 59.
Oroszországba vezető út iránya 52.
Országos terhei jobbágyainknak 36 — vásárok szabadalma 25.
Orvosszere társadalmunknak 103.
Osztályos atyafi értelme 12.
Osztályozása Szepes lakosságának 5.
Ófalván nagyfuvarosok 52.
Ófalvi harminczad-hivatal 53.
Ó-lublói takarékpénztár 73.
Ó-Lubló lakossága 20.
Öltözködése polgárságunknak 65.
Önsegélyző egyesületeink száma 73.
Öt felföldi városi takarékpénztár 73.
Ősiség haszna 12.
Ősiségi pörök kára 95.
Ősiség magyarázata 11.
Palochai András báró banderiuma 86 — Horváth András német meghívója 83 — Horváth-család vagyonossága 7.
Papjaink érdemei magyarosodásunk körül 84 — helyzete 32.
Parasztlázadások Alsó- és Felső-Ausztriában és Tirolban 33.
Parasztlázadásunk oka 53.
Parasztosodása városainknak 69.
Parasztzavargások hazánkban 33.
Pálinkázás mértéktelenül 71.
Párisban szepesi katonatisztek 79.
Párisból behozása a burgonyának 50 — irott levelei Berzeviczy Gergelynek 14.
Pecsovics családok hazafiassága 93.
Péchy Imre törekvése 93.
Példája az éjszaki-amerikai Egyesült államoknak 99, 100.
Pénz értéke 42.
Pénzértéke az egész telek szolgálatának 45, 46.
Pénzintézeteink alapítása 72 — állapota 73 — betétei 73, 74 — betéteinek származása 74 — károssága 72 — működése 72 — névjegyzéke 73 — száma 72.
Pfanschmidt-(Zsedényi)-család érdemessége 9.
Pfuscher kitiltása 25.
Podolini takarékpénztár 73 — takács-bástya 24.
Polgári családaink eltűnése 66, 67, 68 — háziasszonyaink jellemzése 29 — sörfőzésünk haszna 29.
Polgárságunk apadásának okai 28 — családi élete 29 — életmódja 21, 30 — és nemességünk különbözése 20 — jellemzése 21 — kereskedése 31 — lakóhelyei 19 — öltözködése 65.
Politikai megállapodás Nedeczen 84.
Poprád alsó mentén örökváltság 49.
Poprádi takarékpénztár 73.
Poprád völgyének urbariumai 36.
Populus Verbőczyanus értelme 18.

Posewitz-család érdemessége 32.
Praevaricatio kihágása 25.
Radicalis és armalis nemesek 8.
Rákóczy (II.) Ferencz idejében városaink ostromlása 24.
Reménykedés Kossuthban 96.
Révay gróf burgonya-terjesztése 51.
Richwaldon burgonya-termeléssel kísérlet 51.
Rozsnyói buzavásár 22.
Rókuszon nagyfuvarosok 52.
Római császárság nyomora 101.
Ruha-csempészés tilalma 25.
Ruszkin szegényedése 70.
Sáfár és úr 34.
Sáros-vármegyei vendégek Nedeczen 83.
Schlick tábornok Löcsén 93.
Schlötzer népszám-becslése 5.
Schwartner Márton levele a burgonyáról 50 — népszámbecslése 5.
Segítés a jobbágyok inségén 90.
Selmeczbányai új bányászakadémia 51.
Simonyi báró emelkedése 38.
Sorsa a toborzott katonáknak 38.
Sörfőzésünk haszna 29.
Sötét rajz XIX. századi társadalmunkról 97.
Spielbergi börtön 13.
Spóner-család érdemessége 9.
Stansith-Horváth-család vagyonossága 7.
Stenzel-család érdemessége 32.
Stőrer kitiltása 25.
Sűlyedése városainknak 75.
Sváby Tamás a burgonya behozója 50 — élete 51.
Svédországban enyhítése az alkoholismusnak 59.
Szabadalma az országos vásároknak 25.
Szabad királyi városaink lakossága 19.
Szakmáry (Várady-) Sándor fölterjesztése 84.
Szállóhelyei a mesterlegényeknek 27.
Száma nemes családainknak 76 — pénzintézeteinknek 72, 73 — Szepes lakóinak 5.
Szántóföldeink értékessége 22.
Szegények elkeseredése 101.
Szelleme középiskoláinknak 16.
Szepesben a burgonya meghonosítása 50, 51 — a nemesség eltűnése 76, 77, 96.
Szepes-bélai takarékpénztár 73.
Szepes-Béla szegényedése 70.
Szepes-Bélán a lakosság kicserélődése 68.
Szepesi bank 73.
Szepesiek a hadseregben 78.
Szepesi takarékpénztár 73.
Szepes kiváló férfiai 13, 14 — kiváló női 14, 15 — lakosságának osztályozása 5 — lakóinak száma 5 — megmagyarosodása 85.
Szepesmegyei Történelmi Társulat 4.
Szepes-Olasziban a lakosság kicserélődése 68.
Szepes-olaszii takarékpénztár 73.
Szepes-Ófalu lakossága 5.
Szepes-ófalvi takarékpénztár 73.
Szepes-szombati takarékpénztár 73.
Szepes-váraljai takarékpénztár 73.
Szepes-Váralja lakossága 5.

Szepes-vármegye ellenálló képessége 82 — hivatalos neve 82.
Szertartásaink eltűnése 65.
Szerző igazságszeretete 90, 97 — tartózkodása tárgyalásaiban 98.
Széchenyi tervének jobbsága 55 — ünnepélyek 96.
Sziléziából gyármunkások behozása 68.
Szlavoniába telepítés 56.
Szolgálatai az egész teleknek 35.
Szolgáló bére 43.
Sztrázsa szegényedése 70.
Sztrázsán a lakosság kicserélődése 68.
Takarékpénztáraink kezdete 71 — névjegyzéke 73.
Tanitóink érdemei magyarosodásunk körül 84.
Tartozékai az egész teleknek 35.
Tartózkodása a szerzőnek tárgyalásaiban 98.
Tábornokokká emelkedése szepesieknek 7.
Társadalmi átalakulásunk iránya 99 — egyenlőség kárai 82, 88 — érdemei czéheinknek 26 — tényező erejű nemesek 9.
Társadalmunk átalakulásának kezdete 89 — orvosszere 103.
Tátraalja úri társaságának vezérlője 15 — vidékén a kisbéres bére 43.
Tátraalján alkoholismus 60 — nagyfuvarosok 52 — nemzeti ügyeink 97 — örökváltság 49.
Tengődése a nép tömegének 101.
Terhei jobbágyainknak 34.
Tilalma a ruha-csempészésnek 25.
Tirolban parasztlázadás 33.
Tisztikar előkelősége 81.
Tisztviselők szaporodása Lőcsén 66.
Tivornyázás Nedeczen 87.
Tizenhat szepesi városi takarékpénztár 73.
Tizenhárom szepesi város lakossága 20 — Lengyelországhoz tartozása 7, 20 — ragaszkodása Magyarországhoz 20.
Tizenkilenczedik századunk jellemzése 3 — társadalma rajzának sötétsége 97.
Toborzás módja 38.
Toborzott katonák sorsa 38.
Toporczi kastély 13.
Toporczról útazás Lőcsére 11.
Tótfaluban élete Sváby Tamásnak 51.
Tótfalváról útazás Lőcsére 11.
Tótosodása városainknak 69.
Törpe-gazdaságaink károssága 61.
Történelmünk ismétlődése 101.
Törvénytelen patensei I. Ferencz királynak 83 — vármegyei tisztikar 93.
Tőkegyűjtésünk csekélysége 75.
Turner Mihály hosszú szolgálata 44.
Tüntetések az 50-es és 60-as években 96.
Türelmessége felekezeteinknek 32.
Ujjászületése az emberiségnek 102.
Uraink nyelve a latin 80.
Urbariumaink főtételei 36 — különös föltételei 36.
Utólsó pompázása nemességünknek 87.

Úrbér behajtásának módja 39 — eltörlése 54 — eltörlése körűlményeinek kárai 91.
Úrbéri patense Mária Teréziának 34.
Úr és sáfár 34.
Úrhatnámságra hajlandóság nemességünkben 81 — városainkban 65.
Úri osztályunk életmódja 10.
Ünnepélyei a nedeczi várnak 83.
Vagyoni állapota nemességünknek 7.
Vagyonkezelés városainkban 71.
Vagyonossága kékfestőinknek 31.
Válaszfal köznemeseink és főuraink között 81 — eltávolítása 82.
Vállalkozó és alapitó 76 — szellem hiánya Szepesben 75.
Váltótörvényünk hátrányai 57, 58.
Vándorló útazások családiassága 27 — költőisége 27.
Várady-Szakmáry Sándor fölterjesztése 84.
Vármegyénk tisztviselőinek fizetései 42 — visszamagyarosítása 84.
Városainkban a lakosság kicserélődése 66, 67, 68 — a lateinerek tényezők 67 — a mezőgazdaság hanyatlása 62 — hajlandóság úrhatnámságra 65.
Városaink elparasztosodása és eltótosodása 69 — értelmiségének kicsiny száma 31 — hanyatlása 62, 71 — kárai szabadságharczunkért 64 — közvagyonának kezelése 71 — sűlyedése 75 — szegényedése 70.
Városvédő kötelessége czéheinknek 24.
Vásár-szabadalom 25.
Védegylet haszna 63.
Végső czélunk 102.
Virágzása fuvarozásunknak 52 — kisiparunknak 64.
Visszamagyarosítása vármegyénknek 84.
Volt katonatisztek káros hatása 79.
Werbcommando jellemzése 37.
Wieland György emelkedése 78.
Zunft-Herberg értelme 27.
Zsedényi-(Pfanschmidt)-család érdemessége 9.
Zsellérségünk kifejlődése 40.